

Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Toplumsal Hafıza: Kültür Aktarımı, Politik İnşa ve Vatandaşlık Eğitimi

Editör: Dr. Ömer Temizkan

Yazarlar:
Ahmet Gürsoy
Alev Şahin Karbuz
Emine Aybüke Yiğit
Hilal Keski
Hilal Abuş
Melis Dila Ungan

ÖZGÜR
YAYINLARI

Türkiye’de Sosyal Bilgiler
Eğitimi ve Toplumsal
Hafıza:
Kültür Aktarımı, Politik
İnşa ve Vatandaşlık
Eğitimi

Editör

Dr. Ömer Temizkan

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Toplumsal Hafıza: Kültür Aktarımı, Politik İnşa ve Vatandaşlık Eğitimi

Editor: Dr. Ömer Temizkan

Language: Turkish

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5757-63-0

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub937>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>. This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Temizkan, Ö. (ed) (2025). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Toplumsal Hafıza: Kültür Aktarımı, Politik İnşa ve Vatandaşlık Eğitimi*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub937>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguryayinlari.com/>

Önsöz

Elinizdeki bu kitap, toplumsal hafıza ve sosyal bilgiler eğitimi arasındaki güçlü bağları inceleyen, farklı akademisyen ve araştırmacıların titiz çalışmalarıyla şekillenen bir derlemedir. Kitabın amacı, hafıza mekânlarının, kültür aktarımının, millî bilincin ve toplumsal kimlik inşasının sosyal bilgiler öğretimindeki yerini çok boyutlu bir bakışla ortaya koymaktır. Sosyal bilgiler eğitimi, yalnızca bilgi aktarımının değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması, değerlerin yeni kuşaklara taşınması ve vatandaşlık bilincinin geliştirilmesinin de temel aracıdır. Bu bağlamda, kitapta yer alan çalışmalar hem teorik hem de uygulamalı yaklaşımlar sunarak alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Hazırlık sürecinde, her bir bölüm yazarı kendi araştırma alanının en güncel verilerini, özgün analizlerini ve sahaya dayalı gözlemlerini ortaya koymuştur. Böylelikle eser hem akademik hem de uygulamalı alanlarda kullanılabilir zengin bir kaynak niteliği kazanmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza, katkı sunan meslektaşlarımıza ve bizlere her zaman destek veren kurumlarımıza teşekkür ederim. Kitabın, sosyal bilgiler öğretmenleri, öğretmen adayları, eğitim programcıları ve araştırmacılar için ilham verici bir başvuru kaynağı olacağına inanıyorum.

Dr. Ömer Temizkan

Editör

İçindekiler

Önsöz	iii
Giriş	vii

Bölüm 1

Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hafıza Mekânlarının Kültür Aktarımı Açısından İncelenmesi	1
<i>Ahmet Gürsoy</i>	

Bölüm 2

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Yeni ve Eski Ders Kitabında Milli Bilinç Kavramının Toplumsal Hafıza Çerçevesinde İncelenmesi	19
<i>Alev Şahin Karbuz</i>	

Bölüm 3

Toplumsal Hafızanın Siyasal Alan Tarafından İnşa Sürecinin 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ve 5. Sınıf Ders Kitabına Yansımaları	47
<i>Emine Aybüke Yiğit</i>	
<i>Hilal Keski</i>	

Bölüm 4

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Toplumsal Hafıza” Kavramına Yönelik Metafor Durumlar	73
<i>Hilal Abuş</i>	

Bölüm 5

5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Mekânların Toplumsal Hafıza Açısından İncelenmesi	87
<i>Melis Dila Urgan</i>	

Giriş

Toplumsal hafıza, insan topluluklarının geçmişi algılayış biçimlerini, bu algının nasıl şekillendiğini ve gelecek nesillere nasıl aktarıldığını inceleyen önemli bir kavramdır. Bu kavram, yalnızca tarihsel olayların hatırlanmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda bu olayların kültürel, sosyolojik, psikolojik ve politik bağlamlarda nasıl anlamlandırıldığını da kapsar. Toplumsal hafıza, bireysel hafızaların birleşerek ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturduğu kolektif bir yapıdır. Pierre Nora'nın "lieux de mémoire" yani hafıza mekânları kavramı, bu yapının somut ve sembolik göstergeler aracılığıyla nasıl güçlendiğini açıklayan en önemli teorik çerçevelerden biridir. Anıtlar, müzeler, milli bayramlar, destanlar, türküler, tarihi şehir dokuları ve önemli şahsiyetler, toplumsal hafızanın taşıyıcıları olarak nesiller arası kültürel aktarımı mümkün kılar.

Eğitim sistemleri, toplumsal hafızanın inşa edilmesinde ve korunmasında merkezi bir rol oynar. Özellikle sosyal bilgiler eğitimi, bu bağlamda vazgeçilmez bir köprü işlevi görmektedir. Sosyal bilgiler dersleri, öğrencilere yalnızca tarihsel bilgiyi değil, aynı zamanda bu bilginin toplumun değerler sistemi, kültürel mirası ve milli bilinciyle nasıl ilişkili olduğunu öğretir. Bu nedenle sosyal bilgiler eğitimi, geçmişin bilgisiyle geleceğin vizyonunu birleştirerek aktif vatandaşlık bilinci oluşturur. Günümüz dünyasında küreselleşme, dijitalleşme ve kültürel etkileşim hızla artarken, genç nesillerin kendi kültürel köklerini tanımaları ve bu kökler üzerinden evrensel değerlerle bağ kurmaları kritik bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bu ihtiyaca yanıt vermeyi hedefleyen kapsamlı bir eğitim yaklaşımı sunmaktadır. Program, sosyal bilgiler dersini yalnızca disiplinler arası bir bilgi alanı olarak değil, aynı zamanda kültür aktarımının ve toplumsal kimlik inşasının aktif bir aracı olarak konumlandırmaktadır. Kültür okuryazarlığı, programın merkezinde yer almakta ve öğrencilerin kendi kültürel miraslarını tanıyarak bu mirası koruma, geliştirme ve gelecek nesillere aktarma bilincini kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, hafıza mekânlarının ders içeriklerine entegre edilmesi, öğrencilerin soyut kavramları somut deneyimlerle bağdaştırmalarını sağlayarak öğrenmenin kalıcılığını artırmaktadır.

Toplumsal hafıza ve sosyal bilgiler eğitimi arasındaki ilişki, yalnızca kültür aktarımıyla sınırlı değildir; aynı zamanda demokratik değerlerin,

insan haklarının, toplumsal uyumun ve çeşitliliğe saygının da pekiştirilmesini kapsar. Hafıza mekânları, bu değerlerin tarihsel kökenlerini hatırlatır ve bireylerin bu değerleri içselleştirmesine katkıda bulunur. Örneğin, bir Kurtuluş Savaşı müzesini ziyaret eden öğrenci, yalnızca savaşın tarihsel detaylarını öğrenmekle kalmaz; aynı zamanda bağımsızlık, fedakârlık ve birlik gibi değerlerin ne denli önemli olduğunu hissederek kavrar. Bu tür deneyimler, öğrencilerin hem milli hem de evrensel değerlere bağlı, sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlar.

Kitapta yer alan çalışmalar, toplumsal hafıza kavramını farklı açılardan ele alarak hem teorik hem de pratik düzeyde zengin bir perspektif sunmaktadır. İlk bölüm, hafıza mekânlarının sosyal bilgiler öğretiminde nasıl kullanıldığını ve kültür aktarımına nasıl hizmet ettiğini incelerken; ikinci bölüm, milli bilinç kavramını toplumsal hafıza bağlamında değerlendirerek ders kitaplarının bu bilinci nasıl pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Üçüncü bölüm, toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından nasıl inşa edildiğini ve bunun eğitim programlarına nasıl yansıdığını analiz etmektedir. Dördüncü bölüm, öğretmen adaylarının toplumsal hafıza kavramına ilişkin metaforik algılarını inceleyerek geleceğin eğitimcilerinin bu kavramı nasıl yorumladığını ortaya koymaktadır. Son bölüm ise ders kitaplarındaki mekânların toplumsal hafıza açısından önemini ve işlevini tartışmaktadır.

Bu giriş bölümünde özellikle vurgulanması gereken bir diğer husus, toplumsal hafızanın durağan bir yapı olmadığıdır. Toplumsal hafıza, zaman içinde sürekli olarak yeniden inşa edilir ve güncellenir. Yeni nesiller, geçmişten devraldıkları hafızayı kendi deneyimleri ve yorumlarıyla harmanlayarak yeniden üretirler. Bu süreçte eğitim hem aktarımın hem de yeniden üretimin temel aracıdır. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin geçmiş ile bugün arasında köprü kurmalarını sağlayarak bu yeniden üretim sürecine aktif olarak katılmalarını mümkün kılar.

Küresel ölçekte yaşanan kültürel homojenleşme tehlikesi, toplumsal hafızanın korunmasını her zamankinden daha önemli hale getirmektedir. Medya, popüler kültür ve dijital platformlar aracılığıyla yayılan içerikler, gençlerin yerel kültürel değerlerle bağını zayıflatma potansiyeline sahiptir. Bu noktada, eğitim sisteminin görevi, öğrencilerin kendi kültürel köklerini tanımalarını, bu köklerle gurur duymalarını ve aynı zamanda farklı kültürlere saygı göstermelerini sağlamaktır. Türkiye gibi çok katmanlı bir tarihsel mirasa sahip ülkelerde, bu görev daha da kritik bir hale gelmektedir. Sosyal bilgiler dersleri, bu mirasın bütün zenginliğiyle öğrencilere aktarılması için eşsiz bir fırsat sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu kitap, toplumsal hafıza ve sosyal bilgiler eğitimi arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koyarak hem akademik literatüre hem de eğitim uygulamalarına önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Kitapta yer alan çalışmalar, yalnızca mevcut durumu analiz etmekle kalmayıp, aynı zamanda eğitim politikaları, müfredat geliştirme ve öğretim stratejileri açısından uygulanabilir öneriler de sunmaktadır. Böylece, toplumsal hafızanın korunması, güçlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması sürecinde sosyal bilgiler eğitiminin oynayabileceği rolün altı çizilmektedir.

1. Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hafıza Mekânlarının Kültür Aktarımı Açısından İncelenmesi

Bu bölümde hafıza mekânlarının sosyal bilgiler öğretimindeki yeri, kültür aktarımı bağlamında ele alınmaktadır. Pierre Nora ve Maurice Halbwachs'ın kuramlarından yola çıkılarak, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin içerdiği kültür aktarım hedefleri ve ders programında hafıza mekânlarının ne düzeyde kullanıldığı analiz edilmiştir. Programın kültür okuryazarlığı ve millî bilinç kazandırma yönündeki katkıları, tablo ve örneklerle somutlaştırılmıştır.

2. Millî Bilinç Kavramının Toplumsal Hafıza Çerçevesinde İncelenmesi

Bu bölüm, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının eski ve yeni baskılarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Millî bilinç oluşturma sürecinde toplumsal hafıza unsurlarının nasıl kullanıldığı, hangi sembollerin ve değerlerin ön plana çıkarıldığı incelenmiştir. Araştırma, millî bilincin yalnızca tarihsel bilgiyle değil, aynı zamanda edebi eserler, bayramlar, milli semboller ve önemli şahsiyetler yoluyla güçlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

3. Toplumsal Hafızanın Siyasal Alan Tarafından İnşa Sürecinin 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ve 5. Sınıf Ders Kitabına Yansımaları

Bu bölümde, siyasal iktidarların toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiği ve bunun eğitim programlarına nasıl yansıdığı incelenmektedir. 2024 Sosyal Bilgiler Programı'nın, toplumsal hafızanın inşasında kullandığı temalar, değerler ve öğretim stratejileri örnekler üzerinden tartışılmıştır. Böylece müfredatın yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda toplumsal kimlik inşa eden bir mekanizma olduğu vurgulanmaktadır.

4. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Toplumsal Hafıza” Kavramına Yönelik Metafor Durumları

Bu bölüm, öğretmen adaylarının toplumsal hafıza kavramına ilişkin algılarını ve bu algıların metaforlar yoluyla nasıl ifade edildiğini

araştırmaktadır. Bulgular, öğretmen adaylarının toplumsal hafızayı genellikle köprü, ayna, kök veya hazine gibi metaforlarla tanımladığını göstermektedir. Bu yaklaşım, geleceğin öğretmenlerinin toplumsal hafızayı nasıl yorumladığını ve sınıf içinde nasıl aktarabileceklerini anlamak açısından önemlidir.

5. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Mekânların Toplumsal Hafıza Açısından İncelenmesi

Son bölüm, ders kitaplarında yer alan mekânların -tarihi, kültürel ve doğal- toplumsal hafızadaki işlevini ortaya koymaktadır. Mekânların yalnızca coğrafi bilgi unsuru olarak değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve kültürel süreklilik sağlayan öğeler olarak ders kitaplarında nasıl işlendiği incelenmiştir. Araştırma, mekânların öğrencilere milli kimlik bilinci kazandırmadaki önemine dikkat çekmektedir.

Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hafıza Mekânlarının Kültür Aktarımı Açısından İncelenmesi

Ahmet Gürsoy¹

Özet

Bu çalışmada “hafıza mekânları” kavramı sosyal bilgiler dersi öğretim programı bağlamında ele alınmıştır. Pierre Nora ve Maurice Halbwachs’ın hafıza ve kolektif hafıza teorilerine dayanarak, kültür aktarımı ve milli bilincin oluşumundaki rolünü incelenmiştir. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılarak, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki hafıza mekânlarının kullanımı analiz edilmiş ve kültür aktarımı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Programda kültür okuryazarlığına ve hafıza mekânlarına verilen önemi inceleyerek, iyileştirme önerileri sunulmuştur.

1. Giriş

1980-90’lı yıllarda Fransız tarihçi Pierre Nora başta Fransa olmak üzere tüm dünyada dikkat çeken ve ilgi gören 7 ciltlik bir çalışmayı, *lieux de memoire* yani hafıza mekânları isimli eserini tamamladı. Nora eserinde hafızanın toplumsal statüde yükselmesini anlatmaya ve analiz etmeye çalışmış ve oldukça övgü toplamıştır (Wood, 1994). Bu noktada hafıza mekânlarının ne olduğuna bakmadan önce toplumsal hafıza kavramına değinmek gerekmektedir.

Geçmişte yaşanan deneyimleri, toplumsal düşünceler sistemine dönüştüren hatırlama olgusunun gerçekleşmesi için bir mekânın varlığı zorunludur (Bulut, 2023). Geçmiş, kendini bizlere bireysel deneyimlerimizin zihnimizde bıraktığı izlerle, anıların tortulaşması haliyle ve toplumsal bir alanda yer almasıyla hatırlatır. Bireysel deneyimlerimiz her ne kadar kendi yaşantılarımız sonucu meydana gelse de bellekte yer tutması yine başkalarıyla

1 ahmetgursoy25@gmail.com , ORCID 0009-0002-3667-6806

iletişim halindeyken gerçekleşen sosyal durumlardır. Her iki biçimde de geçmişin toplumsal bir yönü olduğu ve sosyal yapısının bulunduğu söylenebilir. Bellek ya da hafıza aslında öz kimliğimizin bulunduğu bilgidir. Kendi iç ve dış dünyamızda olup biten her şeyin etkisinde kalır. Bellek otonoetik¹ işlevi sayesinde hem kişiye hem de topluma bağlayıcı bir yapı olarak adlandırılan durumu sağlar. Bu yapı yalnızca insanlarda görünen iletişimsel bir araçtır. İnsan belleği hem toplumsal olarak hem de kişisel düzeyde kendisini belli eden zaman ve kimlik sentezini ortaya çıkarır. Bu sayede insan geçmiş ve gelecek boyutunda kendi ömründen daha uzun zamansal aralıklarda düşünebilir (Assmann, 2013).

Hafıza ya da bellek başta felsefe olmak üzere birçok disiplinin önemli kavramlarından biridir. Filozoflar tarafından düşüncenin ön koşulu olarak hafızanın yer alması, nörologlar tarafından nöroloji biliminin anahtarı olarak görülmesi, psikoloji için insanın geçmiş ve gelecek bağlamında bilişsel ve duyuşsal hatırlama sürecini anlamlandırma görevini yerine getirmesi, sosyologlar tarafından ise toplumun hafızasını anlamak için kullanılan yegâne kavram hafızadır (Temizkan, 2022). Toplamak, korumak ve muhafaza etmek anlamlarına gelen hafıza kavramı, zihnimizin önemli işlevlerinden sadece bir tanesidir. Deneyimleri, bilgileri ve izlenimleri toplamak, muhafaza etmek ve yeri geldiğinde bunları kullanmak insani özelliklerin başında gelmektedir (Taşdelen, 2015).

Hafızanın insanlara sunmuş olduğu en önemli hizmeti belki de hatırlamaktır. Durağan bir yapı sergileyen hafıza, hatırlama işleviyle üretkenliğe geçer. Sadece fiziksel bir süreçle anlatılamayacak karmaşık bir durum olan hatırlama eylemi, geçmişle bağ kurmayla ilgili bir durumdur (Temizkan, 2022). Hatırlama eylemi, kodlanmış ve pekiştirilmiş bilgilerin hafızadan geri çağırılması durumudur. Bilginin uygun bir şekilde geri getirilmesiyle gerçekleşir. Bilginin depolanma şekli, hatırlama yöntemleri, hatırlama ortamları gibi koşullar bu süreci etkileyebilir (Himmetoğlu, 2024). Fransız sosyolog Maurice Halbwachs (1877-1945), genellikle toplumların nasıl hatırladıklarına dair en keskin açıklamayı sunmasıyla tanınır. Bazı yorumcuların gösterdiği gibi, Halbwachs, kolektif hafıza teorisini, hafızayı öncelikle kişisel ve öznel bir deneyim olarak ele alan eski öğretmeni filozof Henri Bergson'un görüşlerine karşı geliştirir. Halbwachs hatırlama eyleminin bireysel ve öznel durumlarını kabul ederken; toplumsal veya sosyal durumlarının göz ardı edildiğini fark ederek çalışmalarını bu yöne yoğunlaştırmıştır (Wood, 1994).

1 Bireyin öznel bir zamanda benliğin farkında olmasını sağlayan, hatırlama eylemine eşlik eden özel bir bilinç türü.

Çevredeki eşyalar, nesneler veya semboller etrafımızda dilsiz ve hareketsiz bir şekilde dursalar dahi onları anlayabilir ya da durumlarını kolayca yorumlayabiliriz. Maurice Halbwachs kolektif hafıza kavramıyla insanların olduğu kadar toplumlarında belleğinin olduğunu savunmaktadır (Halbwachs, 1925). Halbwachs ayrıca kolektif hafızanın tekil bir sosyal tezahür değil, çoğul bir tezahür olduğunu savunmuştur. Ona göre sosyal grupların sayısı kadar hafıza topluluğu vardır ve bireyler geçmişin belirli temsillerine bağlılıklarıyla bir kollektiviteye bağlıdırlar (Wood, 1994).

Belleğimiz hatırlama hususunda kültürel hafıza ve iletişimsel hafıza olarak ikiye ayrılabilir. İletişimsel hafıza veya kişisel hafıza, beynimizde somut biçimde bulunurken; sosyal hafıza veya kültürel hafıza, toplumsal iletişim kanallarında gömülü bir şekilde bulunur. Ancak her iki hafıza da bireylerin zihinlerinde somutlaşır. Toplumsal hafızanın somutlaşabilmesi ve bellek olarak çalışabilmesi için toplum içerisinde dolaşması gerekir ki bu canlı bir zihinle sağlanabilir. Anıtlar, arşivler, kütüphaneler, yıldönümleri, şöenler, ikonalar, semboller, toprak ve kasaba manzaralarının kendilerine ait bir zihinleri, hafızaları veya anıları yoktur, ama bize hatırlatabilirler, belleğimizi harekete geçirebilirler çünkü onlara yüklediğimiz anılarımızı, yemekleri, şöenleri, ayinleri, imgeleri, metinleri, manzaraları vb. taşırlar (Assmann, 2013).

Kişisel hafızamız ya da bir diğer ifade ile iletişimsel bellek bu durumun dışındadır. Kurumsal değildir; herhangi bir öğrenme, aktarma ve yorumlama kurumu tarafından desteklenmez. Uzmanlar tarafından geliştirilmez ve özel günlerde çağrılmaz veya kutlanmaz. Herhangi bir maddi sembolleştirme biçimiyle resmîleştirilmez ve istikrara kavuşturulmaz. Ancak günlük etkileşim ve iletişim içinde yaşar ve tam da bu nedenle, normalde 80 yıldan daha geriye gitmeyen sınırlı bir zaman derinliğine sahiptir, bu da etkileşimde bulunan üç neslin zaman aralığıdır (Assmann J. , 2013). Afrika kabilelerinde çalışan ünlü antropolog Jan Vansina *Floating Gap* (Yüzen Uçurum) adlı eserinde bu durumu şöyle özetler:

“İletişimde büyük önem taşıyan yakın geçmiş, zaman içinde sınırlı bir derinliğe sahiptir ve üç nesli geçemez. Olaylarla ilgili büyük bir bilgi boşluğa vardır. Bununla birlikte, en uzak geçmiş için, dünyanın kökeni ve kabilenin erken tarihi hakkındaki geleneklerle ilgili yine bir bilgi bolluğu var. Bu durumun sebebi bu bilgiler günlük iletişime bağlı olmaması yoğun bir şekilde resmîleşmiş ve kurumsallaşmış olmasıdır. Bu durum anlatılar, şarkılar, danslar, ritüeller, maskeler ve semboller biçiminde sağlanır.” (Vansina, 1985).

Yukarıda bahsedilen Yüzen Uçurum adlı eserde ve Assmann'ın görüşlerinde belirtildiği gibi günlük yaşamdan kaynağını alan ve herhangi bir öğretiyi maruz kalmayan bilgilerin hafızada kalma süresi genelde insan ömrüyle sınırlı iken; toplum tarafından benimsenip, herhangi bir hafıza mekânıyla desteklenen bilgiler ise nesilden nesile aktarılarak varlığını hafızalarda korumaktadır (Assmann, 2013, Vansina, 1985).

İletişimsel hafıza uzmanı yoktur. Buna karşın kültürel hafızanın her zaman uzmanları vardır. Bu uzmanlar toplumdan topluma kültürden kültüre değişebilir. Şamanlar, ozanlar, rahipler, öğretmenler, sanatçılar, kâtipler, bilginler, hahamlar, mollalar ve nasıl adlandırılırsa adlandırılınsınlar bu özel hafıza taşıyıcılara dâhildir. Geçiş dönemleri veya dönüşüm zamanları kültürel hafızanın dinamiklerini ortaya çıkarır. Kültürel hafızanın iki önemli dinamiği vardır birincisi kişisel veya iletişimsel bellekten kültürel hafızaya geçiş; diğeri ise kültürel hafızanın potansiyellikten kurtularak bireylere etki etmesiyle ilgilidir (Assmann, 2013). Bu durumda hem iletişimsel hafızanın hem de kültürel hafızasının birbirlerini kısa ve uzun vadede etkilediklerini ve birbirlerinden etkilendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Maurice Halbwachs'ın kolektif hafızası bireysel hafızayı kapsamakla birlikte birbirlerine karışmazlar. Bireysel hafıza ile kendimize ait olan yaşantı, duygu, düşünce ve bilgileri kullanırken kolektif hafıza da toplumsal düzeyde yaşanan veya anımsanan yaşantıların aynı zamanda içinde bulunan grubun hislerini taşımaya ve gelecek nesillere aktarmada kullanılan bağların işe koşulduğu hafıza biçimidir (Halbwachs, 2018 Akt: Temizkan, 2022).

Hafıza ya da belleğin çalışması ve hatırlama olayının gerçekleşmesi aslında bir mekâna/yere bağlıdır. Burada mekân, sadece yer olarak mekânlar değil kişi, kurum, olay, sembol ve olgular da hafıza mekânı olarak değerlendirilmektedir (Temizkan, 2024). Pierre Nora *'tarih nasıl olaylara bağlanıyorsa hafıza da mekânlarla bağlanır'* cümlesiyle mekân ve hafıza arasındaki bu münasebete dikkat çekmektedir (Gülbetekin, 2017). Ancak Nora'ya göre tarih ve hafıza aynı şeyler olmaktan çok uzaktadırlar. Nora burada kolektif hafızanın sosyal içerikli bir nitelik taşıdığına vurgu yapar (Bulut, 2024). Hafıza (burada bahsedilen yukarıda değindiğimiz kültürel hafıza), öncesinde kurulan ve yaşanan, toplumlar tarafından inşa edilen bir hayattır. Hatırlama ve unutma yollarıyla deforme olabilen, manipülasyonlara karşı savunmasız, uzun süreli olarak uyuyabilen ve yeniden canlandırılma özelliğine sahip olan bir süreçten geçer. Oysa tarih artık günümüzde olmayandır. Hafıza güncel olup bizi geçmişten günümüze bağlarken; tarih sadece geçmişin bir temsilidir. Hafıza yalnızca kendine uyan gerçekleri barındırır. Tarih, düşünsel ve seküler bir üretim olduğu için analiz ve eleştiri gerektirir. Öte yandan, tarih

herkese aittir ve hiç kimseye ait değildir, bu nedenle evrensel otorite iddiası vardır. Hafıza somutta, mekânlarda, jestlerde, imgelerde ve nesnelerde kök salmaktadır. Her toplum kendi tarihini arayarak kimliğini yeniden düzenler. Nora'ya göre hatırlama ve hatırlatma süreci herkesi kendi kendisinin tarihçisi yapmıştır. Tarihi araştırma ve tarihi yapma işi artık sadece tarihçilerin değil küçük büyük tüm toplum ve grupların dahil olduğu bir süreç haline gelmiştir (Nora, 1989).

Assmann'a göre de hatırlama olayı bir mekânla ilişkilidir. Bir olayın hatırlanması fiziksel olarak bir mekânla ilişkilendirilerek hafızada yer tutar ve böylece bellekte şekillendirilir. Bir şeyi hatırlamak aynı zamanda o şeyin gerçekleştiği yeri de hatırlamak anlamına gelir (Gülbetkin, 2017). Nora'nın *lieux de memoire* (hafıza mekânları) olarak ifade ettiği şey aslında tam olarak burada devreye girer. Ona göre bu hafıza mekânları temelde kalıntılardır, terkedilen bilgilerin hatırlatılması gereken somut halleridir. Dünyamızda bulunan ritüeller sayesinde ortaya çıkarlar. Üretilen, tezahür ettirilen, kurulan, inşa edinilen, karara bağlanan bir yapıdır. Doğası gereği eskiden yeniye, yaşlılardan gençlere, geçmişten geleceğe göre değer veren bir toplum tasarlanır. Müzeler, arşivler, mezarlıklar, festivaller, yıldönümleri, antlaşmalar, tahsilatlar, anıtlar, mabetler, kardeşlik tarikatları, bunlar başka bir çağın sınır taşları, sonsuzluğun illüzyonlarıdır (Nora, 1989).

Hafıza mekânlarının önemli işlevlerinden bazıları Nora'ya göre şöyledir:

“Hafıza mekânları zamanı durdurur ve unutma işini engeller. O mekânları gördükçe, duydukça veya anımsadıkça oraya yüklenilmiş kültürel hafıza harekete geçer ve tasarlanmış anıları hatırlarız. Hafıza mekânları sayesinde maddi bir görüntüsü olmayan şeyler somutlaşır ve unutulabilir özellikler ortadan kalkarak ölümsüzlük dahi ortaya çıkar. Hafıza mekânlarının tarihsel metinlere veya tarihi olaylara göre gerçeklik algısı farklıdır. Hafıza mekânlarının referansları sadece kendileridir ve doğrulamalarını kendi çemberlerinde yaparlar. Ancak bu söylem hafıza mekânlarının gerçekliğinin olmadığını veya herhangi bir tarihe ait olmadığını göstermez. Bu özellikler hafıza mekânlarının ayırt edici özellikleridir (Nora, 1989).

Hafıza mekânlarının ortaya çıkışı itme ve çekme eylemleriyle sağlanır. Tarih hafızayı kuşatarak onu deforme eder, dönüştürür ve başkalaştırır. Bu andan itibaren tarihin gerçekliğinden kopan bellek, hafıza mekânlarıyla geri gelir (Wood, 1994).

2. Hafıza Mekânları ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

Hafıza mekânlarının sosyal bilgiler dersi açısından bize göre en önemli işlevi kültürel hafızayı harekete geçirmesidir. Çünkü özünde iyi vatandaş yetiştirme amacı taşıyan sosyal bilgiler, bu sebeple ortak tarih, dil ve kültür gibi değer yargıları taşıyan bireyleri yetiştirmeyi amaçlar (Can, 2013). Bu amacına ise belirli yaşantılar sonucu oluşturulan ve içerisinde ortak değerleri yargıları barındıran hafıza mekânlarını kullanarak gerçekleştirir (İçen & Tuncel, 2019). Hafıza mekânları, bireylere içinde yaşadığı toplumun milli-manevi değerlerini, gelenek ve göreneklerini hatırlatarak o topluluğun bir parçası olduğunu hissettirir (Çapkın, 2018). Bu ortak değer yargıları aslında kültür kavramını dolduran en temel esaslardır. Sosyal bilgiler, kültür ve hafıza mekânları arasındaki ilişkiye geçmeden önce kültür üzerinde durmak önemli olacaktır. Kültürün net bir tanımını yapmak oldukça zor bir durumdur. Çünkü kültür toplum içerisinde hemen hemen her şeyi kapsadığından onu belirli bir tanım içerisine sığdırmak kolay bir iş olmayacaktır. Bununla birlikte kültürü tanımlamaya çalışan kişilerin yetişmiş oldukları disiplin ve hayat tarzlarından yola çıkarak yapmış oldukları tanımlar mevcuttur. Bu tanımlarda yer alan bazı ortak ifadeler dikkat çekmektedir. *Kültür bir toplumun sanatını, mimarisini, müziğini, dansını, tiyatrosunu ve yazısını belirtir. İnsanların, konuşma, düşünme, dinlenme ve yaratma yeteneklerinin gelişmelerini sağlayan toplumsal kuramların bütünüdür* ve kısaca kültür toplumların hayatta kalmaları adına yaptıkları her şeydir (Çeçen, 1996). *Kültür tarihsel, gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çerçevesinde egemenliğin ölçüsünü gösteren araçların tümüne denir* (Akpınar, 2022). *Kültür esas itibarı ile bir toplumun, topyekûn kurumlarının düşünsel bir toplamıdır* (Temizkan Ö., 2022). Hafıza mekânları sadece tarih alanında değil, kültürün korunması ve hatırlanması adına önemi büyüktür. Yukarıda bahsedilen Maurice Halbwachs'ın kolektif hafıza hakkındaki görüşleri (Halbwachs M., 1925), Assmann'ın kültürel hafıza hakkındaki görüşleri (Assmann J., 2013) ve Pierre Nora'nın hafıza mekânları hakkındaki görüşleri (Nora, 1989) (Wood, 1994) hafıza mekânları ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Kültür kelimesi Latince'de tarım anlamına gelen cultura kelimesinden geldiği ve batı dillerinde culture olarak kullanıldığı görülmektedir (Çeçen, 1996). Ziya Gökalp'e göre kültür, millet topluluğunda ortaya çıkan tüm bağılıklardır ve kültürü hars ve medeniyet olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre hars milli bir kavram olmakla birlikte medeniyet ise uluslararası bir kavramdır (Gökalp, 1975). Kültür insan eliyle üretilmiş araç, gereç ve değerlerin tümüyle doğanın karşısında insanı yapı olarak meydana çıkar. Kültür her şeyden önce insanların bir araya gelerek oluşturduğu toplumla ilgili bir kavramdır.

Toplum bir takım yapı ve kuruluşlardan meydana gelir ve bu oluşum kültürün de ana çizgilerini belirler. Toplum içerisinde üretilen, paylaşılan bilgi ve değerler sistemi kültürü var ederek sürekli hale getirirler. Sözü edilen toplumsal yapı ve kuruluşlar kültürü oluşturarak devamını sağlarken, kültür de toplumsal hayatın sürekliliğini sağlar ve aralarında her zaman çift yönlü bir ilişki mevcuttur (Çeçen, 1996). Bu durumu yine yukarıda bahsedilen Maurice Halbwachs'ın kolektif hafızası konusu desteklemektedir (Assmann J. , 2013). Kültür ile ilgili önemli bir husus kültür aktarımıdır. Yeni nesillere aktarılmayan, kendi toplumunun değerlerini yansıtmayan ve devamlı olarak üst kültürlerden bozulmalara uğrayan bir toplumun kültürünün sağlıklı olduğundan bahsedilemez. Kültür aktarımı bir millete, bir topluma ait kültürel özelliklerin yeni nesillere anlatılması, benimsetilmesi ve kavratılmasıdır. Bunu sağlayacak hususların başında şüphesiz eğitim gelmektedir. İyi bir anadil eğitimi ve kültür aktarımını amaçlayan diğer eğitim programlarıyla sağlanabilmektedir (Melanlıoğlu, 2008). Kültür aktarımı konusunda önemli bir kavramda kültürlenme. *Kültürlenme, kişinin doğduğu andan itibaren içine doğduğu kültür tarafından o kültürün değer, anlam ve normlarıyla örgütlenmesi süreci* olarak ifade edilmektedir (Akpınar, 2022). Safran' göre ise kültürlenme *"köklerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak kültürel değerlerin aktarılması ve yaşanmasıyla ve özüne dokunmadan eleştirilerek ve geliştirilerek kültürel değerlerin yaşatılması"* (Safran, 2018) olarak ifade edilmiş ve geleceğe dair öneminden bahsedilmiştir (Temizkan & Çakır, 2024).

Kültür konusu sosyal bilgiler dersi kapsamında yoğun bir şekilde ele alınan konularının başında gelir. Öyle ki "Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçları ile Temel İlkeleri" esas alınarak hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'yla öğrencilerin *'Türk milletinin insanlığın ortak mirasına katkılarını, Türk tarihini, kültürünü, millî ve manevi değerlerimizi bilen ve yaşayan ortak kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi konusunda sorumluluk sahibi bireyler olmaları. Cumhuriyetin Türk milletine siyasi, sosyal ve kültürel katkılarını yorumlamaları'* (MEB, 2024) amaçlanır. Yine sosyal bilgiler dersinde yer alan okuryazarlık becerilerinde kültür okuryazarlığının yer alması da bu görüşü güçlendirmektedir. Öğrenme çıktıları içerisinde yer alan "kültürel özellikleri bilme, tanıma, saygı duyma ve öğrenme" gibi ifadeler (MEB, 2024) yine sosyal bilgilerin kültür konusuna vermiş olduğu önemi göstermektedir.

Hafıza mekânlarının sosyal bilgiler dersi açısından bir başka önemli faydası da vatanseverlik değerinin öğrencilere kazandırılmasında, milli bilincin oluşturulması veya oluşan bilincin kolayca hatırlatılmasında, milli birlik ve beraberlik duygusunun güçlendirilmesinde kendisini göstermektedir. Nora'ya göre hafıza mekânları, ulusun baskın temsilleri olarak bir araya

gelen anıt figürlerin betimlenmesi kolektif hafızanın zengin yapısına katkı sağlamaktadır (Wood,1994). Hafıza mekânlarının kültür, bağımsızlık, vatanseverlik, milli ve ulusal bilincin hatırlatılmasında etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Bunlarla birlikte hafıza mekânları bize göre sosyal bilim dallarını işe koşarak sarmal bir yapıda öğretim gerçekleştirir. Hafıza mekânlarının sadece tarihi yapı ve yerlerden mevcut olmayıp, kültürel boyutta içerisine anlam yüklediğimiz hemen her yerin/mekânın dahil olduğunu ve tüm sosyal bilimlerin kendine alan sağladığı ortamlardır. Öyle ki yakın çevremizde yer alan tarihi bir camii, tarih biliminin hafıza mekânı olurken aynı zamanda sosyolojinin, coğrafyanın, sanat tarihinin de hafıza mekânı olabilmektedir (Mert & Akhan, 2023). Nitekim maarif modeli sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan ifadede ‘*Sosyal bilgiler doğası gereği tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, ekonomi, hukuk, siyaset gibi bilim alanlarının ürettiği bilgilerin işe koşulduğu bir yapıya sahiptir*’ (MEB, 2024) bu durum açıklanmıştır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı, maarif modeli sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan hafıza mekânlarını belirleyerek, sosyal bilgiler programının beslendiği sosyal bilim dalları açısından incelemektir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler dersi Maarif modeli öğretim programında kültür aktarımı nasıl gerçekleşmektedir?
2. Kültür aktarımı sağlanmaya çalışılırken hafıza mekânları kullanım durumu hangi düzeyde gerçekleşmiştir?

3.2. Araştırmanın önemi

Sosyal bilgiler ve hafıza mekânları konusu son yıllarda oldukça ilgi çeken ve üzerine araştırma yapılan bir konudur. “Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal hafıza bağlamında incelenmesi” (Temizkan ve Çakır, 2024), “The importance of the places of memory in teaching social studies: the sample of kastamonu” (Karatekin, Çapkın ve Üstün 2017), “Hafıza odası müzeler ve kültürel kimlik” (Özrili ve Başak, 2021), “Tarih öğretimine bir alternatif: hafıza mekânları” (Kılıçoğlu, 2021), “Sosyal bilgiler derslerinde yeni bir bakış” hafıza mekânları” (Mert, 2020), “Sosyal bilgiler ders kitaplarında hafıza mekânları Kastamonu Üniversitesi” (Çapkın, 2018), “Kent mekânlarının temsilde toplumsal hafızanın etkisi: Sivas

örneği” (Temizkan, 2022) bu çalışmalara örneklerdir. Ancak 2024 yılında taslak halinde sunulan ve daha sonra uygulamaya konan maarif modeli sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan hafıza mekânlarının kültür aktarımı açısından incelenmesini konu alan bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın program geliştirmecilere, ders kitabı yazarlarına ve sosyal bilgiler öğretmen ve öğretmen adaylarına faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın modeli

Bu araştırma çalışmasında bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılarak yapılır ve araştırma nitel bulgular yoluyla nihayete kavuşturulur (Yıldırım & Şimşek, Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, 2011).

3.4. Veri toplama araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizinde, araştırma verisi olarak kullanılacak bulgu ve sonuçların çeşitli dokümanların toplanmasından, gözden geçirilmesinden, sorgulanmasından ve analiz edilmesinden ibaret olan bir araştırma yöntemidir Yıldırım ve Şimşek’e göre eğitim alanında yapılacak bir çalışmada öğretim programının ve ders kitaplarının incelenmesi uygun bir veri toplama kaynağıdır (Yıldırım & Şimşek, Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, 2011). Araştırma verilerinin analizinde betimsel analizden faydalanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Sosyal bilgiler dersinin temel felsefesi ve özel amaçları

Öğretim programının ilk bölümünde yer alan sosyal bilgiler dersinin temel felsefesi ve özel amaçları kısmında, sosyal bilgiler dersine ait ve araştırma konumuza kaynak niteliğinde ifadeler yer almaktadır. Öğretim programında yer alan *‘toplumsal faaliyetlerin yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçekte incelendiği disiplinler arası bir yapıda hazırlanmıştır’* ifadesi, *‘zamanı algılama ve kronolojik düşünme, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma, tarihsel empati, değişim ve sürekliliği anlama kavramsal becerileri’, ‘bilgi, dijital, finansal, görsel, kültür, vatandaşlık, veri, sürdürülebilirlik, sanat okuryazarlık becerileri’, ‘Program içerisinde günlük yaşam ile köprü kurulması ve öğrencilerin gerekli becerileri gerçek yaşamla bağlantılı bir şekilde deneyimleyerek edinmeleri’* (MEB, 2024) amaçları hafıza mekânlarını sosyal bilgiler programında ve dersinde kullanmak üzere güdülenmektedir. Çünkü hafıza mekânları, salt tarih anlayışından farklı olarak kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik

gösterir. Geniş bir kültür coğrafyasına ev sahipliği yapan ülkemizde de ders programının merkezi sistemde hazırlanması ve yerel boyutlara yer vermemesi bu zenginliği kabul etmemek anlamına geleceği anlaşılabacaktır.

4.2. Okuryazarlık becerileri

Okuryazarlık becerisinin genel olarak okuma – yazma becerisinden daha ileri bir yetenek olduğu belirtilmektedir. Öyle ki okuma – yazma becerisi genel olarak belirli bir harf sistemini çözmeye, okumaya ve yazmaya yarayan ancak durgun ve üretken olmayan bir beceri olarak tanımlanırken okuryazarlık becerisi ise, iletilmiş ve algılanan her şeyi anlamlandırmayı amaçlayan ve bu sebeple gelişebilen bir beceri olarak tanımlanmaktadır (Kurudayıoğlu, 2010). Genelde okuryazarlık becerisine sahip bireyler tanımlarken, temel okuma – yazma yeteneklerini tamamlayarak yaşamında bu yeteneğini kullanabilen bireyler şeklinde tanımlanır (Kuş, 2013). Okuryazarlık becerisi önüne gelen sığara göre değışkenlik gösterebilmektedir. Örneğin politik okuryazarlık kavramıyla, politik bilgiye sahip olma durumu, medya okuryazarlığı derken ise medyaya dair okuryazarlıktan bahsedilmektedir (Kurudayıoğlu, 2010). Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık okuryazarlığı bilgi okuryazarlığı, görsel okuryazarlık, dijital okuryazarlık, sanat okuryazarlığı, kültür okuryazarlığı, sürdürülebilirlik okuryazarlığı, finansal okuryazarlığı ve veri okuryazarlığı becerilerine yer verilmiştir (MEB, 2024).

Kültür okuryazarlığı eğitimci ve araştırmacı Hirsch’ce göre önemli bir konudur. Amerika Birleşik Devletleri’nde okuryazarlık düzeyinde gördüğü düşük seviye ve özellikle tarih ve dil konusunda Amerikan kültürünün İngiliz kültürü etkisi altına kalması kendisini bu konu üzerine çalışmaya itmiştir. Ona göre ulusal kültürün oluşturulmasında en önemli kurum eğitim kurumudur. Okul müfredatlarının kültür okuryazarlığı odağında değıştirilmesiyle, tarih ve dil alanları başta olmak üzere tüm kültürel değeriğini koruyacaklarına inanmıştır. Hirsch’in kültürel okuryazarlık dediğı şey, ulustaki belirli olaylar, karakterler, kitaplar, yerler ve ifadeler hakkında gerçekten kültürel bilgidir (Hirsch, 1983).

4.3. Öğrenme alanları

Sosyal bilgiler öğretim programında sayısı altıya ulaşan öğrenme alanları mevcuttur. Öğrenme alanları sayesinde öğrenciler kendilerini toplumu, çevreyi ve geçmişı keşfederek anlamalarını sağlayacak konulara ulaşabilmektedir. Bu öğrenme alanları Birlikte Yaşamak, Evimiz Dünya, Ortak Mirasımız, Yaşayan Demokrasimiz, Hayatımızdaki Ekonomi, Teknoloji ve Sosyal Bilimler adlarıyla sunulmaktadır. Kültür toplumsal yaşamımızda var olan her şey olarak ele alındığından tüm öğrenme alanlarının içeriğinde kültür

ve kültür okuryazarlığı konuları yer bulmuştur. Birlikte yaşamak öğrenme alanında öğrenciler toplumsal hayatı tanıma fırsatı bulacaktır. Kültürel farklılıklara saygı göstermek, yardımlaşma ve dayanışma bu öğrenme alanının başlıca özellikleridir. Evimiz dünya öğrenme alanında öğrenciler ülkemizin coğrafi özelliklerini öğrenmelerinin yanı sıra ülkemizin Türk dünyasıyla kültürel iş birlikleri; küreselleşmenin insan ve toplum hayatında meydana getirdiği değişim ile bölgesel ve küresel sorunların çözümünde ülkemizin rolü konularında bilgi sahibi olacaktır. Ortak mirasımız öğrenme alanında öğrenciler oyun ve oyuncak tarihini, aile tarihini, ortak kültürel mirasımızı, Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerindeki sosyal yaşamı, Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinin ortak kültürel mirasa katkılarını içeren konularla tanışacaklardır. Türkistan coğrafyasında kurulan ilk Türk devletlerinin medeniyetimize katkılarına, İslamiyet'in kabulüyle Türk sosyal ve kültürel hayatında yaşanan değişimlere, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecine, Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti hâline gelmesinde etkili olan politikalara, değişen dünya dengeleri karşısında Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu yeniliklere ve Osmanlı kültür ve medeniyetine yönelik çalışmaları görme fırsatı bulacaktır. Yaşayan demokrasimiz öğrenme alanında öğrenciler daha çok siyasi ve demokratik konularla derslerini işleyecek olsalar dahi toplumsal hayata dair kültürel açıdan birçok kazanıma ve etkinliğe yönelmiş olacaktır. Hayatımız ekonomi öğrenme alanında öğrenciler üretim, dağıtım ve tüketim konuları ile kaynakların tasarruflu kullanılması konularını işleyecektir. Bunların yanında öğrenciler meslekleri ve meslek ilişkilerini öğrenerek kültürel anlamda farkındalık edineceklerdir. Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında öğrenciler dijital dünya ile karşılaşmaktadırlar. Gelişen teknolojinin kültürel hayatımıza etkilerini görerek, kültürel değişimlerin farkına varmaları amaçlanmaktadır (MEB, 2024).

4.4. Öğretme – öğrenme yaşantıları

Kültür aktarımı konusunda hafıza mekânlarını kullanmak bu noktada işlevselliğinin artıracak bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilere uygulanan öğrenme uygulamaları alana özgü becerileri, kavramsal becerileri, sosyal-duygusal öğrenme becerilerini, okuryazarlık becerilerini, değerler ve eğilimler gibi temel bileşenlerin içerik öğeleriyle bütün eştirilerek öğrenme deneyim ve etkinliklerine dönüştürüldüğü kısımdır. Uygulamalar esnasında kullanılacak öğretim materyallerinin belirlenmesi sürecinde öğrencinin ilgi, ihtiyaç ve farklılıkları göz önünde bulundurulması ve farklı işitsel, görsel, görsel-işitsel ve teknoloji destekli materyaller işe koşulması program geliştirmeciler tarafından önerilmektedir. Öğretim materyallerinin gerçek

hayatta kendine yer bulan belge, bilgi, doküman, hatıra, çizgi roman, gazete haberi, hikâye kitabı gibi araçlar kapsamında belirlenmesi ve kullanımı diğer bir önemli husus olduğu dikkat çekilmektedir (MEB, 2024). Bu bağlamda ders kitaplarında ve öğretmenlik uygulamalarında başta kültür aktarımı konusu olmak üzere tüm konularda yukarıda belirttiğimiz hafıza mekânlarının kullanımı önemli hususlardan bir tanesidir.

4.5. Farklılaştırma

Zenginleştirme, destekleme ve sadeleştirme bölümlerinden oluşan bu başlıkta öğrencilerin daha derin ve zengin bakış açısı kazanmaları, farklılarını öngörerek etkinlik yapmaları amaçlanmıştır. Burada ders kitapları ve okul içi öğrenme harici öğrencilerin kişisel farklılıklarına uygun olarak okul dışı öğrenme, proje tabanlı öğrenme gibi yöntem ve tekniklerin kullanılması önerilmektedir (MEB, 2024). Hafıza mekânlarının bu bölümde de kullanılması hem zenginleştirme hem destekleme hem de sadeleştirme açısından uygun bir teknik olacaktır. Öğrencilerin işleyeceği konulara uygun olarak bir hafıza mekânını kullanması onların bakış açılarını zenginleştirecek ve öğrenimlerini destekleyecektir.

5. Kültür ve kültür okuryazarlığı çerçevesinde öğrenme alanları analizleri

Tablo 1 Kültür okuryazarlığını içeren öğrenme alanlarının hafıza mekânlarını kullanma durumlarını gösterir tablo

Sınıf düzeyi	Öğrenme alanı	Öğrenme çıktısı – kültür aktarımı	Hafıza mekânlarını kullanma durumları
4	Ortak mirasımız	Yüksek	Yüksek
4	Yaşayan demokrasimiz	Orta	Orta
5	Birlikte yaşamak	Yüksek	Orta
5	Ortak mirasımız	Yüksek	Yüksek
6	Birlikte yaşamak	Yüksek	Orta
6	Evimiz dünya	Orta	Orta
6	Ortak mirasımız	Yüksek	Yüksek

Tablo 1 incelendiğinde tüm sosyal bilgiler sınıf düzeylerinde toplam 7 öğrenme alanında kültür okuryazarlığı becerisine yer verildiği görülmüştür. Bu öğrenme alanları 4. Sınıf düzeyinde ortak mirasımız ve yaşayan demokrasimiz, 5. Sınıf düzeyinde birlikte yaşamak ve ortak mirasımız, 6. Sınıf düzeyinde ise birlikte yaşamak, evimiz dünya ve ortak mirasımızdır. Bu

öğrenme alanlarında yer alan öğrenme çıktılarının kültür aktarımı konusu tabloda gösterilmiştir. Öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, içerik çerçevesi, öğretme-öğrenme yaşantıları, köprü kurma, öğretme-öğrenme uygulamaları ve farklılaştırma bölümleri analiz edilerek Hafıza mekânlarını kullanma durumları ortaya çıkarılmıştır ve tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2 Anahtar kavramları bölümünde kültür kavramına yer veren öğrenme alanlarının hafıza mekânlarını kullanma durumlarını gösterir tablo

Sınıf düzeyi	Öğrenme alanı	Öğrenme çıktısı – kültür aktarımı	Hafıza mekânlarını kullanma durumları
4	Ortak mirasımız	Yüksek	Yüksek
5	Birlikte yaşamak	Yüksek	Orta
6	Birlikte yaşamak	Yüksek	Orta
6	Evimiz dünya	Orta	Orta
6	Teknoloji ve sosyal bilimler	Orta	Orta

Tablo 2 incelendiğinde tüm sosyal bilgiler sınıf düzeyinde toplam 5 öğrenme alanı anahtar kavramları bölümünde “kültür” kavramına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanları içerisinde tablo 1’den farklı olarak 6. Sınıf düzeyinde Teknoloji ve sosyal bilimler öğrenme alanının olduğu gözlemlenmektedir. Bu öğrenme alanlarında yer alan öğrenme çıktılarının kültür aktarımı konusu tabloda gösterilmiştir. Öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, içerik çerçevesi, öğretme-öğrenme yaşantıları, köprü kurma, öğretme-öğrenme uygulamaları ve farklılaştırma bölümleri analiz edilerek Hafıza mekânlarını kullanma durumları ortaya çıkarılmıştır ve tabloda gösterilmiştir.

6. Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler

Araştırma 2024 yılında taslak metin olarak ortaya konan ve daha sonra uygulamaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan kültür kavramı, kültür okuryazarlığı, kültür aktarımı ve kültürel değerler olmuştur. Programda yer alan bu kavramların programda yer alması ve öğrenciye aktarılması hafıza mekânları ölçeğinde analiz edilmiştir. Analiz sonunda ortaya çıkan değerlendirmeler şu şekildedir:

- Sosyal bilgiler öğretim programı araştırma konusu kültür okuryazarlığı becerisine tüm sınıflar düzeyinde 26 öğrenme alanından 7 öğrenme alanında yer vermiştir.

- Kültür okuryazarlığı becerisi ve kültür aktarımı konusunda hafıza mekânlarının kullanımı 4 öğrenme alanında orta düzeyde, 3 öğrenme alanı yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.
- Kültür aktarımı öğrenme alanlarında soyut şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 4. 5. 6. Ve 7. Sınıf düzeylerine uygulanan bir ders programıdır. Program kendi içerisinde sosyal bilimlerin öğretilerinden faydalanarak sarmal bir şekilde tasarlanmıştır. Bu tasarı hazırlanırken öğrencilere bir takım beceri ve değerler kazandırılmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu beceri ve değerler arasında araştırma konumuz olan kültür aktarımı konusu yer almaktadır. Öğrenci pedagojik düzeyi göz önüne alındığında kültür aktarımının bu sınıf düzeyinde Türkçe ve Sosyal Bilgiler dersleri sağlamaktadır. Söz konusu kültür aktarımını doğru ana dil öğretimi dışında sağlamanın/desteklemenin en iyi yolu kültürel değerlerin öğrencilere kalıcı olarak öğretilmesidir. Bu öğreti yöntemleri içerisinde somut kaynakların kullanılması ve öğrenciler süreç içerisine dahil edilmesi bu amacı kolaylaştıracaktır. Hafıza mekânları konusu hem yerel hem ulusal düzeyde kültür aktarımını somutlaştırarak ve öğrencileri bu süreçlere dahil ederek öğretiminin daha kalıcı olmasına katkı sağlar. Bu doğrultuda program içerisinde ve programa bağlı olarak hazırlanan ders kitaplarında hafıza mekânlarının kullanımı, artırılması ve çeşitlendirilmesi önemlidir.

Bin yıldan daha eski kadim Türk kültürümüzün şu an ki genç zihinlere ve gelecek nesillere doğru biçimde aktarılması, kültürümüz için beka sorunlarından birisidir. Sosyal medyanın ve diğer iletişim araçlarının yanlış öğretileri, küreselleşmenin ulusal devletler üzerindeki olumsuz etkileri ve tüm kültürlerin birbirine benzeyerek yok olma tehlikesi bu durumu tehlikeli şekilde ortaya koymaktadır. Tarih boyunca bulunduğumuz hemen her bölgede bir tarihi olaya ve hafıza mekânına sahip kültürümüzün aktarım aşamasında bu öğelere programlarda daha fazla yer verilmelidir. Sosyal bilgiler eğitiminin iyi vatandaş yetiştirme amacı, kültürel okuryazarlığı gelişmiş iyi vatandaş yetiştirme amacına dönüştürülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Araştırma konusu 2024 yılında uygulamaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı olarak kısıtlı tutulduğundan, daha sonraki yıllarda program doğrultusunda basımı gerçekleşecek ders kitapları dahil edilerek araştırmanın güncellenmesi ve bulguların güçlendirilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Akpınar, M. (2022). Antropoloji. A. S. Bilgili içinde, *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (s. 95-103). Ankara: Pegem Akademi.
- Allen, D. (2009). Memory and Place: Two Case Studies. *Places Journal*, 56-61.
- Assmann, J. (2013). Communicative and Cultural Memory. *The theoretical foundations of Hungarian 'lieux de mémoire' studies*, 36-43.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2013). Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu. *İdeal Kent Dergisi*, 138-169.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Boyer, P. (2009). What are Memories For? Functions Of Recall in Cognition and Culture. *Memory in Mind and Culture*, 3-28.
- Bulut, A. (2023). Toplumsal hafızanın ağılık kurumu üzerinden inşası: Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağaları ikilemesi üzerine bir inceleme. H.Y. (ed.) içinde, Yaşar Kemal (s. 172-191). İstanbul: İhlamur/İdeal Kültür Yay.
- Bulut, A. (2024). Toplumsal hafıza bağlamında “öteki”leştirilmiş kadın kimliği: Ahmet Mahir Pekşen'in “Sayılamayanlar” isimli romanı. Ö.Ö. (ed.) içinde, Ziya GÖKALP'in vefatının 100. Yılı anısına Türk asrı eşiğinde eğitim bilimleri ve sosyal bilimler üzerine değerlendirmeler. 4. Cilt. Ankara: Türk Eğitim Sen Genel Merkezi yay.
- Büken Cantimur, B. (2011). Tarihi Kentlerin Canlandırılmasına Yönelik Sürdürülebilir Yönetim Stratejileri: Balıkesir- Ayvalık Örneği. İstanbul : [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü .
- Can, İ. (2013). Türk ulusal kimliğinin inşasındamilli eğitim ideolojisinin rolü. *Sosyoloji Divanı*, 123-146.
- Çapkın, Ö. (2018). Sosyal bilgiler ders kitaplarında hafıza mekânları. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi* . Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*. Ankara: Gündoğan yayınları.
- Çıvgın, A. G. (2022). Turgut Cansever: Mekanda Denge ve Adalet . H. Alde-mir , & M. Ayyıldız içinde, *Sosyal Bilimle Işığında Edebiyat, İletişim, Sanat, Eğitim, İslami İlimler ve Felsefe Yazıları* (s. 22-36). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Dural Tasouji, C. (2013). Bir Hafıza Mekanı Olarak Müze: Ankara Etnografya Müzesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 129 - 143.

- Edilebilir, D., & Berk, N. A. (2017). Müze ve Tarihi Mekanlarda Uygulanan Anlatıcı Terminolojisi Tarih Eğitimine Nasıl Dahil Edilebilir? *Milli Eğitim Dergisi*, 269-287.
- Eryılmaz, S. (2022). Sanal Bir Cemaat Olarak Dijital Oyun Klanlarının Anlık Mesajlaşma Uygulamaları Kullanımı Üzerine Bir İncelemesi: Whatsapp Uygulaması Örneği. H. Aldemir, & M. Ayyıldız içinde, *Sosyal Bilimle İş-şında Edebiyat, İletişim, Sanat, Eğitim, İslami İlimler ve Felsefe Yazıları* (s. 297-321). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Gökarp, Z. (1975). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- Gülbetekin, M. (2017). *Mekanın Hafızası*. Ankara: Hitabevi.
- Halaç, H., & Demir, İ. (2017). Toplumsal hafızamız kültürel mirasımız. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1441-1445.
- Halbwachs, M. (1925). *Les Cadres sociaux de la memoire*. Paris: Librairie Felix Alcan.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hasol, D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Hervieu-Léger, D. (2000). *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.
- Himmetoğlu, A. (2024, 10 27). *Hafıza (Bellek) Nedir ve Nasıl Oluşur? Hafıza Türleri ve Beyindeki Hafıza Bölgeleri*. <https://www.hiwellapp.com>: <https://www.hiwellapp.com/blog/hafiza-ve-bellek-beyin-bolgeleri> adresinden alındı
- Hirsch. (1983). Cultural Literacy. *The American Scholar*, 159-169.
- İçen, M., & Tuncel, G. (2019). Toplumsal Hafızanın Siyasal Alan Tarafından İnşa Sürecinin Sosyal Bilgiler/Tarih Ders Kitaplarına Yansımaları. *Turkish History Education Journal*, 8(1), 60-81.
- İlcan, Ş. (2019). Kentsel Arkeolojik Sit Alanlarında Koruma- Canlandırma Önerileri: Hisar (Attouda) Örneği. Denizli: [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü .
- Ilgaz, S., & Örtten, H. (2015). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Tarihi ve Sanatsal Mekânlara Dayalı Öğrenme Ortamları. R. Sever, & E. Koçoğlu içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Mekânsal Öğrenme Ortamları* (s. 285-308). Pegem Akademi.
- Kılıçoğlu, G., & Mert, H. (2021). Tarih Öğretimine bir Alternatif: Hafıza Mekanları. R. Turan, & O. Akhan içinde, *Kuramdan Uygulamaya Ortaokullar için Tarih Öğretimi* (s. 159-184). Ankara : Nobel Kitap .
- Karaarslan, F. (2014). Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Konya: SEÇÇUK Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kuş, Z. (2013). Politik okuryazarlık ve aktif vatandaşlık. E. G. (ed.) içinde, *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar* (s. 208-227). Ankara: Pegem.
- Kurudayıoğlu, M. (2010). 21. yüzyıl okuryazarlık türleri, değişen metin algısı ve türkçe eğitimi. *Türklük bilimi araştırmaları*, 0-298.
- MEB. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar): <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden alındı
- MEB. (2024). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar): <https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf> adresinden alındı
- MEB. (2024). *Sosyal bilgiler öğretim programı. Maarif modeli*. Ankara: Talim ve terbiye kurulu başkanlığı.
- Melanhoğlu, D. (2008). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretim programları. *Eğitim ve Bilim*, 65-73.
- Mert, H., & Akhan, N. E. (2023). Using Memory Places in Social Studies Teaching . *Instructional Technology and Lifelong Learning* , 254-290.
- Nora, P. (1989, 8 16). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *University of California Press*, 7-24. [www.jstor.org: http://links.jstor.org/sici?sici=0734-6018%28198921%290%3A26%3C7%3ABMAH-LL%3E2.0.CO%3B2-N](http://links.jstor.org/sici?sici=0734-6018%28198921%290%3A26%3C7%3ABMAH-LL%3E2.0.CO%3B2-N) adresinden alındı
- Pierre Nora, Ç. M. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Safran, M. (2018). Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi. B. T. Öcal içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış* (s. 1-19). Ankara: Pegem.
- Saime, T. (2014). Avm'li Hatırlama ve Unutma... . *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 16-33.
- Sevinç, B. (2013). Ontolojik Mekân Siyaseti ve Mabet. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 51-69.
- Taşdelen, V. (2015). Zihin durumları: hafıza ve idrak . *Türk Dilinin Perdeleri Özel Sayısı*, 767-768.
- Temizkan, Ö. (2022). Kent mekânlarının temsilinde toplumsal hafızanın etkisi: sivas örneği [Doktora Tezi]. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Temizkan, Ö. (2024). Hafıza mekanları bağlamında Sivas kent kimliği. A. Mazlum içinde, *Akademiden kente bakış: Sivas* (s. 49-76). Ankara: Son çağ akademi.
- Temizkan, Ö., & Çakır, A. (2024). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Hafıza Bağlamında İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 250-271.

- Vansina, J. (1985). *Oral Tradition as History*. Madison: Wisconsin University Press.
- Vatandaş , S. (2021). Bireysel ve toplumsal gerçeklikten, sosyal medyanın sanallığına bireysel ve kolektif kimliklerin anlamsal ve işlevsel değişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.*, 533-563.
- Wood, N. (1994). Memory's Remains: Les lieux de mémoire . *History and Memory, Spring - Summer, 1994, Vol. 6, No. 1*, 123-149.
- Yıldırım, A., & Şimşek , H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* . Ankara: Seçkin Yayınları .
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Yeni ve Eski Ders Kitabında Milli Bilinç Kavramının Toplumsal Hafıza Çerçevesinde İncelenmesi

Alev Şahin Karbuz¹

Özet

Bu çalışma, ortaokul ve imam hatip ortaokulu 5. Sınıfında okutulmak üzere Millî Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan en son 2023- 2024 yılları arasında okutulan kitap ile 2024-2025 eğitim öğretim dönemi maarif modeline göre Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ortaokul ve imam hatip ortaokulu 5. Sınıflarında okutulacak olan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesidir. Bu amaçla, söz konusu ders kitaplarında yer alan ünite ya da öğrenme alanları ele alınıp, kitap inceleme çalışması örneği olarak incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinde doküman incelemesi yoluyla yapılmıştır. Elde edinilen bulgular sonucunda Sosyal Bilgiler dersinin milli bilinç kazandırmadaki önemi kitaplarda yer alan çeşitli yollarla (resim, etkinlik vb.) öğrenciye kazandırılmasının amaçlandığı görülmüştür. Milli bilinç kavramlarının toplumsal hafıza unsurlarına varmak amacıyla 2023-2024 kitabında daha çok Ülkem, kültürüm ve tarihim bölümünde yer alırken 2024-2025 kitabında ise Ortak mirasımız öğrenme alanında benzer semboller, günler ya da şahsiyetlerle verilmeye çalışılmıştır.

1. Giriş

TDK sözlüğünde bellek olarak yer alan Hafıza, Arapça bir kökeni olmakla birlikte hıfz sıfatından türemiştir ve hıfzeden yani koruyan, saklayan anlamlarına gelmektedir. “Hafıza, insanların geçmişte yaşadıkları tecrübeleri kaydeden, yeni durumlarda birikimine başvuru ve yaşanan şimdiki zamanı da etkileyen zihinsel sistemdir.” (Akın, 2015:70). Hafızasını kaybeden insanların bulundukları günde yaşarken zorlanmaları ya da umutsuz, amaçsız kalmaları hafızanın yaşanan zamana etkisindendir. Bugünü yaşayabilmemiz geçmişte yaşantılarımızla mümkündür. İnsanların olduğu gibi topluluk ya

1 alevce.alaz@gmail.com, ORCID 0009-0001-9441-0611

da milletlerinde ortak hafızaları vardır. Ve bu hafızaları sayesinde geçmiş ile gelecek bağıni kurarlar (Connerton, 1989). Geçmişin izleriyle ilişkili hatırlamalar, hafızanın nerede ve nasıl oluştuğunun da açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Hafıza sadece olaylardan oluşan anılar topluluğu değildir; inşa edilen bir yapıt, işlenen bir kilim, söylenen bir türkü, yıllar öncesinin kahramanlıklarını anlatan bir destan ya da insan ürünü olmaktan öte savaşın geçtiği bir ova da olabilir. Her birey, referans aldığı toplumsal normlarla şekillendirdiği farklı hatıralara göre öğrenilmiş tarihi yeni imgelerle ve farklı şekilde yeniden kurar (Bulut, 2023). Hangi mevsim olursa olsun Sarıkamış dendiğinde üşüdüm demekte zorlanılıyorsa millet olarak hafızamız acılarda da birlikteliğini sürdürüyor demektir. Hafızalar olmaksızın grup kimliklerinin birbirlerinden ayrılması ve gruplar arası ilişkilerin anlamlandırılması son derece güçtür (Climo vd., 2002). Bir faktöre bağıli olarak hissedilen duygular, farklı gruplar da zıt olurken benzer, yakın ya da ortak köklerden gelenlerde birbirine daha benzeyen duygular yaşanmasına sebep olabilir. Toplumsal hafıza zaman ve mekâna bağıli olarak birey için sosyal ve kültürel bir anahtar ve tanımlayıcıdır. Yaşanılan durumlar çıkarılan dersler sonucunda oluşan atasözleri ya da deyimler de bulundukları toplumda anlam ifade ederler. Yaşanmışlıklar çıkarılan dersler ancak ona kökten bağıli olan ya da oradan gelen bireyler için bir anlam ifade ederler. Geçmiş ve yaşananlarla ilgili olarak tarihi yeniden inşadır ve çoğunlukla politik ve sosyal anlatılarla donatılmıştır (Agnew, 2005). Bireylerin sahip olduğu toplumsal hafıza ve bununla ilintili göstergelerin anlamının oluşturulması, hafızanın yer aldığı mekân; objeler, kişiler, biyografiler, ritüeller, kültürel pratikler, dil ve sembollerin belirlenmesi temel ihtiyaçtır. (Climo vd., 2002). Yani hatırlamanın olması için her şeyden önce bir deneyimin olması zorunludur (Bulut, 2024).

Yaşanılanların anlamlandırılması ya da toplumsal hafıza çalışmalarında bireyin dini, sınıfı ve ailesi hakkındaki bilgileri önemli veri kaynağıdır. Söz konusu bilgiler bireysel anlamda tarihi, sosyal ve politik olarak muhafaza edilmekte ve kültürel boyutlarıyla herhangi bir sosyal grup tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu yönüyle toplumsal hafıza kültürün ve geleneğin taşınması ve korunmasında temel araçtır (Rodriguez vd., 2007). Toplumsal hafızanın kültürel taşıyıcılık rolü, beraberinde değerlerin sosyal uyumunu, okuma ve yazma becerilerini, yeni sosyal çevreye alışmayı ve davranışları içermekte ve bireylere aidiyet kazandırmaktadır. Fakat aynı zamanda sosyal ve kültürel taşınma, kültürel sürekliliği devam ettirme çabası ve isteğıyle yakından bağlantılıdır. Geleneksel olarak değişimin yavaş gerçekleştiği toplumlarda birincil kuşaklar mevcut kültürün devamı ve taşınması konusunda ısrarcıdır ve kültürel yenilikler çoğunlukla genç kuşaklar aracılığıyla sağlanmaktadır (Schonpflug, 2009). Her gelen nesille

yenilikler eklenerek içinde bulunduğu grubu da çağdaşlaştırıyor, yeni değerler katıyor olarak baksak da geçmiş yaşantıları yaşatarak yapmasının önemi de yadsınamaz bir gerçektir.

2. Ulus Kimlik İnşasında Sosyal Bilgiler Dersinin Rolü

ABD’de sosyal bilgiler eğitimi konusunda önemli kuruluşlardan biri olan Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi’ne (National Council for the Social Studies(NCSS), 1994) göre sosyal bilgiler, vatandaşlık yeterliklerini geliştirmek için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan ve sosyal ve insani bilimleri kapsayan bir çalışma alanıdır. 1921’de kurulan NCSS, sosyal bilgiler eğitiminin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bir sivil toplum kuruluşu olan NCSS, sosyal bilgiler müfredatının standartlarını belirlemiş, öğretmenlerin mesleki gelişimine katkıda bulunmuş ve sosyal bilgilere yönelik akademik çalışmaların desteklenmesini sağlamıştır. Milletsiz bir ülke de birbirine bağlı ve dünyada hatırı sayılır bir şekilde var olan bir topluluk yetiştirmede sosyal bilgilerin rolü çok fazladır. Bizim gibi köklü bir geçmişi olan milletlerde ise sadece belli pozitif bilimler ya da sadece belli bir görüşte insan yetiştirmeye çalışmak yerine gerçek bir vatandaş yetiştirme gayesinde olursak şüphesiz sosyal bilgiler bugünkünden çok fazla değer görecektir.

3. Milliyetçilik ve Eğitim

Modernleşme süreciyle beraber ortaya çıkan yeni söylemlerden bir tanesi ulus devlet pratiği ve bu bağlamda milliyetçilik olmuştur. Modernleşmenin getirdiği problemler bir ölçüde aşılmış olsa da günümüz dünyası toplumları eskiye nazaran daha hızlı değişim süreçleri ile siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda birçok problemle karşı karşıya bıraksa da bu problemlerin başında kültür ve kimlik konuları gelmektedir (Temizkan, 2022). Bu meselenin çözüm noktalarından birisi de eğitimidir. Sosyal bilgiler eğitimi ise bu noktada özel bir yere sahiptir. Özellikle savaş dönemlerinde, millî kimliğin güçlendirilmesi amacıyla sosyal bilgiler eğitimi, vatandaşlık bilincini artırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Sönmez (1997) sosyal bilgileri, toplumsal gerçeğe kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler biçiminde tanımlamıştır. Erden de (2000), ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, sosyal bilgiler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı olarak sosyal bilgileri açıklamıştır. İnsanları ve çevreleriyle etkileşimini zaman ve yer boyutunda inceleyen önemli bir ilköğretim dersi biçiminde ele alan da Doğanay (2002)’dir. Bütün bunları toplarsak sosyal bilgiler, dinamik ülke

ve dünya koşullarına yanıt verebilmek amacıyla bilgiye dayalı karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bir disiplin olduğunu söyleyebiliriz. Bireylerin dünya ve ülke çapındaki sorunlara duyarlılık göstermesine ve bu sorunlara çözüm üretme sorumluluğunu üstlenmesine olanak tanıyan bir alandır. Sosyal bilgiler eğitimi, öz güveni artırmayı ve belirsizlikle başa çıkma yeteneğini güçlendirmeyi amaçlamakta olup, sosyal ve beşerî bilimlerden elde edilen bilgi ve yöntemleri disiplinler arası bir yaklaşımla birleştiren eğitim programıdır olarak genellemelere varabiliriz.

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitimi'nin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine uygun olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile öğrencilere kazandırılması amaçlanan milli değerleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

* Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,

* Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,

* Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,

* İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,

* Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,

* Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın uygulanmasında özellikle belirtilen şu hususa dikkat edilmesi beklenmektedir: “Millî ve dinî bayramlar, mahallî kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar, belirli gün ve haftalardan yararlanılarak öğrencilerin tarihsel duyarlılığı ve milli bilinçleri geliştirilmelidir amacıyla konuyla ilgili ders içi ve ders dışı etkinliklere yer verilmelidir.” (MEB, 2024).

“Toplumların ortak değerler, inançlar veya yaşantılar havuzu oluşturmalarına ise toplumsal hafıza denmektedir.” (Temizkan ve Çakır, 2024). Toplumlar ortak kimlikler oluşturmak için toplumsal hafızayı buna yönelik geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu eğitim ile olmaktadır. Türkiye

Cumhuriyeti eğitim politikaları ulusal kimliği oluşturmak ve toplumsal hafızayı şekillendirmek için ağırlıklı olarak Sosyal Bilgiler dersinden faydalanmaktadır. Toplumsal gelenek-görenekler, inançlar, geçmişte yaşanmış olaylar, gibi birçok toplumsal hafıza unsuru bu ders kapsamında yer almaktadır (İçen ve Tuncel, 2019). Bu nedenle bu araştırmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bulunan toplumsal bellek unsurları incelenmiştir. Kitaplarda bulunan toplumsal hafıza unsurları ulusal kimliğin oluşmasında yardımcı olan değer ve yargıları da içermektedir.

Öğrencilerin okulda geçirdikleri zaman dilimi göz önüne alındığında ders kitaplarında yer alan metinler becerilerin ve değerlerin kazandırılmasında etkilidir. Metinler öğrencilere ulaşabilme yollarından birisidir. Sosyal Bilgiler dersinin sahip olduğu zengin içerik ve amaçları ders kitaplarında yer alan metinleri önemli hale getirmektedir. Sosyal Bilgiler dersinde beceriler ve değerlerin kazandırılmasının bir yolu da ders kitaplarında yer alan metinlerdir.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ortaokul sosyal bilgilerde 2024-2025 döneminde okutulan kitap ile 2024-2025 döneminde okutulan kitaptaki milli bilinç kavramını toplumsal hafıza açısından incelemektir. Bu amaçla doğrultusunda ilgili kitaplar araştırmacının belirlediği kategorik başlıklara göre incelenmiş ve ilgili kitaplardan alınan örneklerle değerlendirilmiştir. Bunlara göre dersin amacına uygun olarak ders kitaplarında milli bilincin inşasında toplumsal hafıza temelinde hangi konulara değinildiği incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın verileri nitel araştırma yöntemleri ile yapılmıştır. Teknik olarak da doküman incelemesinden yararlanılmış olup; doküman incelemesi önceden olan materyallerin kullanılması tekniğidir (Scott ve Morrison, 2005). Gözlem ya da görüşme yapmadan veri elde edilen bir tür olan doküman incelemesi sosyal bilimlerde çok kullanılan tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

4.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veriler Millî Eğitim Bakanlığı yayınları tarafından basılan ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarıdır. 2023-2024 döneminde okutulan 1 adet ders kitabı, 2024-2025 döneminde okutulan 2 adet ders kitabı olmak üzere 3 adet kitaptan yararlanılmış olup kitaplar internet

üzerinden temin edilmiştir. Betimsel incelemeler yoluyla incelenen kitaplarda içerik analizi yapılmıştır. Kitapların künye bilgileri aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler

Kitabın Adı	Kitabın Yayın Evi	Kitabın Yazarı
Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı	MEB Yayınları	Ömer Faruk Evirgen Jülide Özkan Suna Öztürk
Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı -1	MEB Yayınları	Cemal Gökhan Ol Faruk Gökalp Yılmaz Hilal Demirezer Mehtap Polat Murat Akpınar Ömer Evin Turan Sinan Çelebi Yasemin Yabansu
Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı -2	MEB Yayınları	Cemal Gökhan Ol Faruk Gökalp Yılmaz Hilal Demirezer Mehtap Polat Murat Akpınar Ömer Evin Turan Sinan Çelebi Yasemin Yabansu

Tablo 1’ de yer alan Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5. Sınıf ders kitapları Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 17.07.2024 tarih ve 110460159 ile 24.06.2019 gün ve 15 sayılı kararı ile eğitim aracı ve ders kitabı olarak kabul edilmişlerdir.

5. Bulgular

2023- 2024 yılları arasında okutulan kitap ile 2024-2025 eğitim öğretim dönemi maarif modeline göre hazırlana sosyal bilgiler 5. Sınıf kitapları ders kazanım ve öğrenme çıktıları veya kazanımlar olarak incelenmiş, karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar bu bölümde açıklanmıştır. Kitapta millî bilinç ve toplumsal hafıza oluşturmaya dayanan kısımlar doğrudan alıntılarla çalışma desteklenmiştir. Toplumsal hafıza inceleme formu Tablo 2’ de gösterilmiştir. **Tablo 2**, Temizkan ve Güven Çakır (2024) tarafından yapılan “Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Hafıza Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmadan alınmıştır. Temizkan ve Güven Çakır (2024) tarafından yapılan incelemede gösterilen Tablo 1, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal hafıza bağlamında nasıl yapılandığını ortaya koymaktadır. Tablo 2 de eski kitap, yeni kitap 1 ve yeni kitap 2 olarak kitaplar ayrı ayrı olacak şekilde incelenen unsurlara dair bulguların sayfa numaraları verilmiştir.

Tablo 2. Toplumsal Hafıza Unsurları İnceleme Formu

Toplumsal Hafıza Unsurları	Eski Kitap	Yeni Kitap 1	Yeni Kitap 2
1. Yazılı Ve Sözlü Edebiyat			
Türkü	52-54		
Fıkra	57		
Edebi ve bilimsel eser	60		
Mani	52		
2. Şahsiyetler			
Girişimci	138-141		
Bilim İnsanları	109-110-183		
Siyasiler		24-82	18-63
Yazar ve Şairler	164-165		
3.Zamanlar/ Tarihi Anlar			
Afetler	82-83,...87	44-71	
Dönüşümler	96-98		
Bayramlar			
Milli		22	14
Dini			
4. Bağımsızlık Sembolleri			
Bayrak	164	83	
Marş	165		
Anayasa			36-43
Gençliğe Hitabe			19
5. Mekânlar			
Tarihi Mekânlar	47-55-158-185-186	66-101	
Doğal Mekânlar		29-63-104	
Dini Mekanalar	47	106	
Kültürel Mekânlar		147	
6. Yiyecek İçecekler			
Ulusal	57-58	28	
7.Kamu Oluşumları			
STK	154-155	34-66	81-138
8.Folklor			
Oyunlar			
Halk Oyunları	53	22-25	
Geleneksel		21-103	
Düğünler	52		
Sanat Eserleri			
Dokuma Sanatları	51-173		
Diğerleri			101
9. Ulusal Değerler			
Akrabalık		15	
Diğer Gelenekler		34-33-104	

Tablo 2 incelendiğinde çalışmanın 9 ana kategoride incelendiği görülmüştür. Kitaplar arasında farklar göze çarpmaktadır. İlgili tabloda unsurların olması hedeflenerek verilmiştir. Yeterlilik dereceleriyle ve unsurun olmasının milli bilinç oluşturmadaki etkisi diğer başlıklarda detaylandırılacaktır. Ana başlıklar halinde incelendiğinde;

5.1. Yazılı ve Sözlü Edebiyat

Edebi eserler, dilin, kültürün ve insan deneyimlerinin derin anlamlarını barındıran önemli varlıklardır. Okul ders kitaplarında edebi eserlerin yer alması, öğrencilerin dil becerilerini geliştirme, eleştirel düşünme yeteneklerini pekiştirme ve kültürel bilinç oluşturma açısından büyük bir öneme sahiptir. Edebi eserler, bir toplumun kültürel mirasının taşıyıcısıdır. Ders kitaplarındaki edebi metinler, öğrencilerin kendi kültürel kimliklerini tanımlamalarına, farklı kültürel değerlere saygı göstermelerine ve geniş bir perspektife sahip olmalarına yardımcı olur. Bu, kültürel bilinçlenmeyi destekler ve toplumsal bir ortaklık duygusu oluşturur.

Ders kitaplarında edebi eserlerin kullanımı, öğrencilerin dilsel, kültürel ve duygusal becerilerinin gelişmesine önemli katkılarda bulunur. Edebi eserler, sadece birer okuma materyali değil, aynı zamanda bireylerin kişisel ve toplumsal kimliklerini şekillendiren, eleştirel düşünme ve empati yeteneklerini pekiştiren zengin kaynaklardır. Bu nedenle, eğitim materyallerinde edebi eserlerin entegre edilmesi, çağdaş eğitimin gereklilikleri arasında yer almaktadır.

Sosyal bilgiler dersi içerik olarak yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinin yer alması gereken ve bu eserler yoluyla toplumsal bir hafıza oluşturup milli bilinç kazandırmaya en elverişli konulardandır. Eski kitap incelendiğinde başta türkü olmak üzere -ki türkünün Türk'e ait olan anlamına geldiğine de değinilerek anlatılmıştır- destanlar, atasözleri, edebi diğer ürünlerimizden bahsederken yeni kitapta bunlara ait bir örnek metin ya da duruma rastlanmamıştır.

Destanlar, insanın mücadelesine dayanan anlatılardır ve zamanla toplumlar arasında ortak bir amaç doğrultusunda kolektif bilinç oluşturan bir bilincin gelişimine katkı sağlarlar. Destanlar, aynı zamanda bir toplumun zihniyet yapısını gelecek nesillere aktarmakta ve milletlerin ulus inşa süreçlerine eşlik etmektedir. Ayrıca, uzun süreli çabalar sonucunda elde edilen bilimsel bilgilerin aktarımında da önemli bir fonksiyon üstlenirler (Karabacak, 2021). Tüm bu olumlu durumlar dikkate alınarak ders kitaplarında yer verilmesi gerekliliği yadsınamaz bir durumdur.

Yeni kitapta aynı öğrenme alanı incelendiğinde dünya çapında tarzda örneklerin verildiği, çocuğun etkinlikler yaparak öğrendiği bol katılımlı durumlar olumlu yanlarındandır. Ancak Türk kültürünün yansıtan yaşatan ve hafıza unsurlarından bu kadar bol kullanılarak bu zamana kadar gelen durumlar üzerinde durulmaması yukarıda belirtilen 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda da belirtilen temel amacı vatandaş yetiştirmek olan sosyal bilgiler dersine uygun değildir.

Şekil 1. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıfeski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak türkü örneği

5.2. Şahsiyetler

Ders kitaplarında şahsiyetlerin yer alması, eğitim sürecinin sadece bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamasını sağlar; aynı zamanda karakter gelişimi, toplumsal bilinçlenme ve eleştirel düşünme gibi önemli yetkinliklerin kazanılmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, eğitim materyallerinin tasarımında şahsiyetlerin dikkate alınması, pedagojik açıdan hayati bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Şahsiyetler, öğrenciler için rol model olma işlevi taşır. Tarihsel figürler, bilim insanları, sanatçılar ve liderler, bireylerin mücadelelerini, başarılarını ve topluma katkılarını örnekleyerek, genç nesillerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine yardımcı olur. Bu, özellikle gelişim dönemindeki genç bireylerde özsaygı ve isteklendirme oluşturabilir. Şahsiyetlerin, bulundukları dönemler ve toplumlar ile olan ilişkileri, öğrencilerin tarihsel bilgilere kendi bağlamlarında anlam katmalarını sağlar. Bu, tarihsel olayların, toplumsal

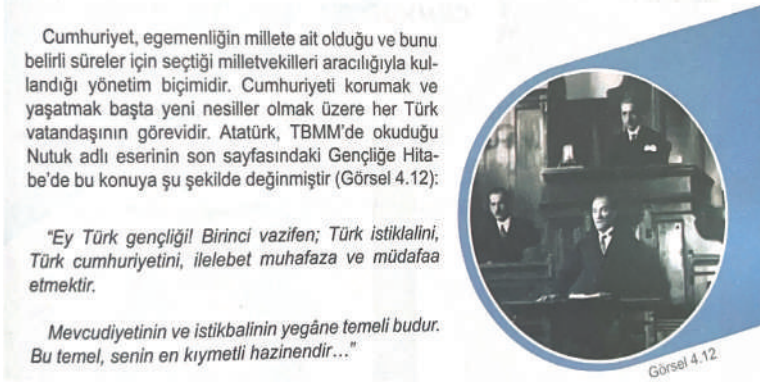
değişimlerin ve kültürel dönüşümlerin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırır. Yerel tarih ve kültürel miras açısından önemli figürlerin öğretilmesi, öğrencilere aidiyet duygusu kazandırır.

Şahsiyetler 5. Sınıf Sosyal bilgiler eski ders kitabında bilim adamları, girişimciler ve yazar ve şairler olarak yer almaktadır. Şekil 2' de verilmiş olan örneğe baktığımızda ülke, dünya, kişi ya da diğer durular ne kadar zor olursa olsun uçak fabrikası kurabilen başarılı bir şahsiyetin verilmesi çocuklar üzerinde son derece olumlu bir kapı açacağı şüphesizdir.

Şekil 2. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf eski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak girişimci örneği

Yeni kitapta ise 1. ve 2. kitapta siyasiler olarak yer verilmiştir. Örneklerin verilmiş olması eğitimde istenilen hedeflerin gerçekleşmesi demek değildir. Yeni kitapta verilen siyasi figürler eski kitapta olduğu gibi yaptıkları yeni ve imkânsız gibi görünen durumlar üzerinden anlatılıp aktarılması gerekmektedir. Bu açıdan yeni kitabın yetersiz kaldığı söylenebilir.

Şekil 3. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak siyasiler örneği

5.3. Zamanlar/ Tarihi Anlar

Ders kitaplarında tarihi zamanlar ve anların yer alması, öğrencilerin tarih anlayışlarını geliştirirken, tarihsel olayların anlamını ve önemini kavramalarına da imkân tanır. Bu kullanım, öğretim süreçlerinin yalnızca tarihsel bilgi sunma değil, aynı zamanda öğrencilerde eleştirel düşünce, analiz ve sosyal kimlik bilincini artıran bir yapı kurmasına olanak tanır. Bu nedenle, eğitim materyallerinin tasarımında tarihi zamanlar ve anların dâhil edilmesi, ders kitaplarının etkili ve kapsamlı bir eğitim aracı olarak işlev görmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Savaşlar özellikle de büyük zaferlerle biten savaşların hatırlanması kutlanması ulusal kimliğin oluşturulması ve korunmasında ileri nesillere aktarılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu zamanlar sadece savaşlar olarak değil milletlerin başına gelen felaketler ve afetler de olabilir. Toplamları olumlu durumların coşkusu ayakta tuttuğu gibi felaketlerde birlik olma ve dayanışma duygularını harekete geçirir.

Toplumsal deprem hafızası, toplumların geçmişte meydana gelen depremlerden edindiği bilgi ve deneyimlerin nesiller boyunca aktarılmasıyla oluşur ve bu sayede depremlere ilişkin bilinçli bir farkındalık geliştirilmesine katkıda bulunur. Bu hafıza, depremlerle ilgili toplumsal bilinç ve farkındalığın canlı tutulmasını sağlayarak, halk sağlığı ile toplumların dayanıklılık kapasitesinin artırılması arasında yakın bir ilişki kurulmasına imkân tanır. Sağlık hizmetlerinin etkin planlanması, yönetimi ve sunumu bağlamında da toplumsal dirençliliğin güçlendirilmesine katkıda bulunur (Koçak Turhanoglu ve Yeşildal 2024).

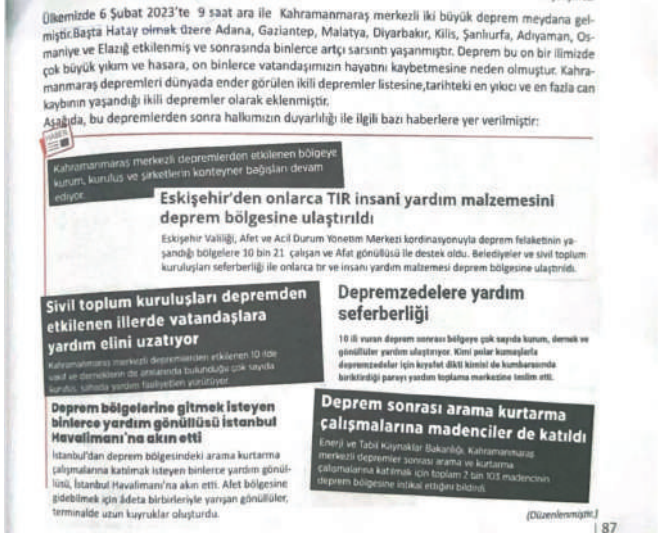
5. Sınıf eski kitap incelendiğinde zaferlerle ilgili bilgiye yer verilmediği görülmüş olup, asırlar boyanca birçok şanlı zafere ismini yazdıran bir milletin okullarında okutulan ders kitabında bunun olmaması fazlasıyla politik ya da olumsuz değerlendirilmiştir. Yeni kitaba baktığımızda ise 1. ve 2. Kitapta ayrı ayrı milli bayramlara değinildiği görülmektedir. Savaşların sonunda bayram kutlamaları yine birlik beraberlik duygumuz başta olmak üzere bizi yaşatan durumlar olduğundan önemlidir.

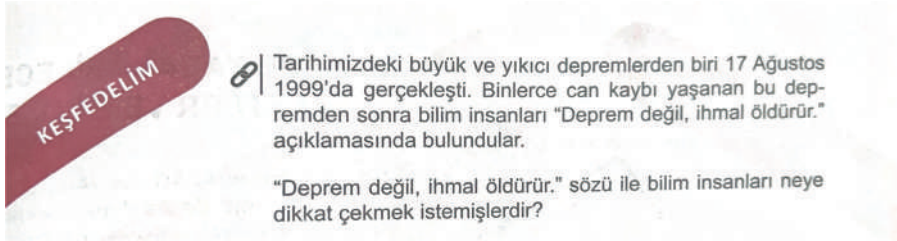
Şekil 4. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak milli bayram örneği

Olumsuz durumlar olarak incelendiğinde eski kitap ve yeni kitap-1'de afetler konusuna değindiği bununla ilgili etkinliklerin alınması üzerimde durulduğu görülmüştür. Bir afet ülkesi olduğumuz göz önüne alındığında yeni ve eski kitapta bulunması öğretimi açısından iyi olsa da afetlerin mi yoksa başka bir durumdan mı kayıpların yaşandığı tespit edilip asıl eğitimin onlara verilmesi gerekliliği fazlaca olsa da en azından yeni nesil öğrenebilecek olması olumlu bakmaya çalışmaya çalışılmaktadır. Ayrıca kitapları tek tek baktığımızda eski kitabın yakından uzağa ilkesine göre hareket edip 6 Şubat 2023 depremine yer verirken yeni kitapta 1999 depremine yer vermesi zaman olarak 2023 depremi bu kadar yakinken uygun olmamıştır. Eski kitabın 2022 basımında 1999 depremi ile bilgiler varken 2023 basımında yaşanan felaket sonrasında ilgili yerlerin yakın zamana göre düzenlenerek

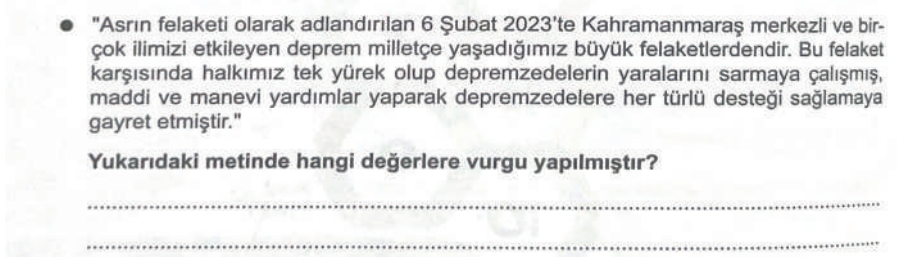
konulduğu gözlemlenmiştir. Yeni kitapta 2023 depremi yer almaktadır ama afetler konusunda değil değerler öğrenme alanında. Konuların tam tersi olarak seçilmesi araştırmacı tarafından daha uygun bulunmuştur.

Şekil 5. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıfeski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak afetler örneği

Şekil 6. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıfyeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak afetler örneği

Şekil 7. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıfyeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak afetler örneği

5.4. Bağımsızlık Sembolleri

Ders kitaplarında bağımsızlık sembollerinin yer alması, öğrencilerin ulusal kimliklerinin pekişmesine, tarihsel bilinçlerinin gelişmesine ve demokratik değerlere dair farkındalıklarının artmasına önemli ölçüde katkı sağlar. Bu semboller, eğitim süreçlerinde yalnızca geçmişin değil, aynı zamanda geleceğin de anlaşılması için gerekli olan bir bağ kurar. Bağımsızlık sembollerinin ders kitaplarında dikkate alınması, etkili bir eğitim stratejisinin parçasıdır ve geleceğin bireylerinin bilinçli, duyarlı ve tarihi bağlamda etkin bireyler olarak yetiştirmelerine zemin hazırlar.

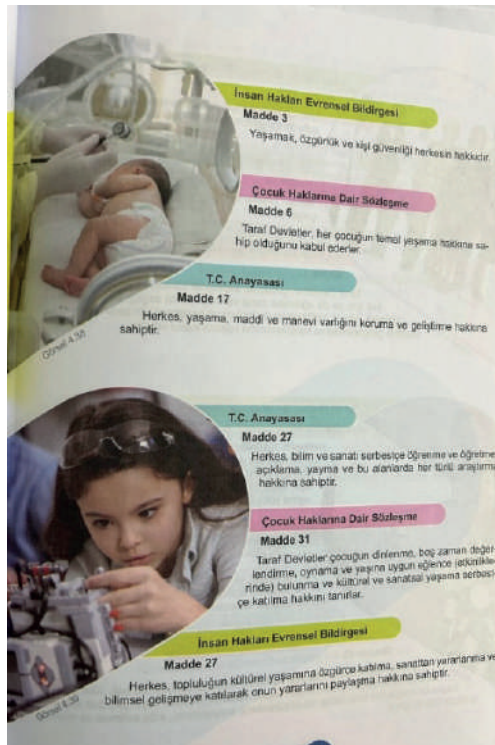
Bağımsızlık sembollerinden bayrağımız eski ve yeni kitap 1-2'de yer almakta olup ilgili örnekler aşağıda yer almaktadır. Kahraman ordumuza yazılan marşımız (giriş kısmında yer alması dışında üniteler içinde) sadece eski kitapta yer alırken anayasamız da sadece yeni kitap 2'de yer almıştır. Anayasamız ise karşılaştırmalı bir şekilde verilerek modern dünyaya uygunluğunun farkına varılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Şekil 8. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf eski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak bayrak örneği

Şekil 9. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıfeski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak İstiklal Marşı örneği

Şekil 10. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıfyeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak anayasa örneği

5.5. Mekânlar

Sosyal bilgiler ders kitaplarında mekânların yer alması, öğrencilerin coğrafi, kültürel ve toplumsal bilgilerini derinleştirmelerine katkı sağlar. Mekânlar, tarihsel olayların, sosyal yapıların ve kültürel etkileşimlerin merkezi noktasında yer alır ve bu nedenle eğitim süreçlerinde dikkatlice incelenmeleri gereken önemli unsurlardır. Mekânların ders kitaplarında ele alınması, öğrencilerin analiz yeteneklerini güçlendirirken, kendilerini ve çevrelerini daha iyi anlamalarına yardımcı olur. Bu durum, bireylerin bilinçli, empati ve duyarlı bir toplumsal kimlik geliştirmelerine olanak tanır.

Toplumsal hafıza, mekânlara hem anlam hem de biçim kazandırarak, o mekânları kendine özgü bir kimlik ile donatır ve bu bağlamda bireylerin o mekânda hayatlarını sürdürmelerine olanak tanır” (Assmann, 2015:48).

Halbwachs a göre mekânlar muhafaza eder, yeniden üretir, yeniden sunar ve hatırlatma görevi üstlenir” (Halbwachs, 1992:47). Bu durumda mekânların toplumsal hafızada ve milli bilinçteki önemli rolü fazlaca olduğundan ilgili kitaplarda da sıkça yer verildiğini görmekteyiz.

Mekânları kendi içlerinde tarihi, doğal, kültürel ve dini olarak sınıflayarak incelediğimiz çalışmada eski kitapta tarihi mekânlar üzerinden örnekler verilmiş olduğunu buna karşılık yeni kitap 1’de mekân kategorilerinin hepsinden yeterince örneğin olduğunu görmekteyiz. Eski kitapta daha milli olup Türkiye içindeki eserlerimize yer verirken eski kitap farklı ülkelere ait eserlere yer verdiği izlenmiştir.

Görsel 7.28 - Sivas - Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası

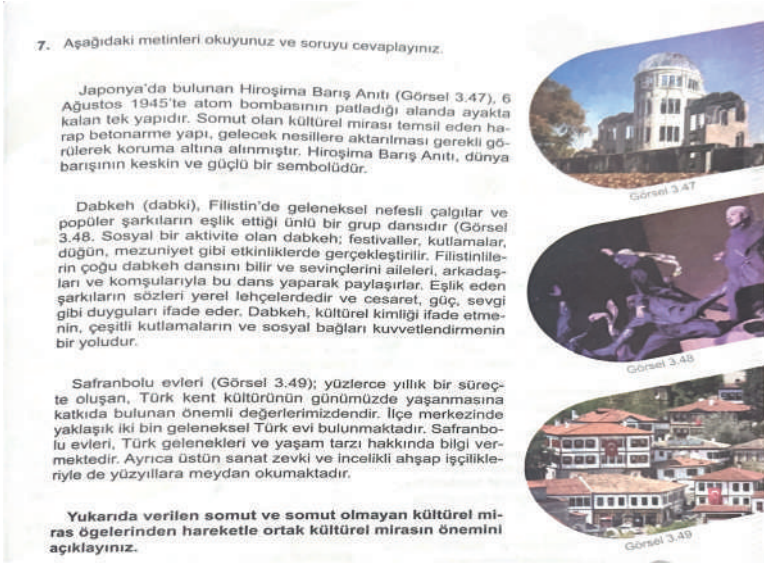
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası olarak bilinen bu yapı topluluğu, cami, darüşşifa (hastane) ve türbeden meydana gelen bir külliye'dir (Görsel 7.28). Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı Mengücek Beyliği döneminde inşa edilmiştir. Başta kapılar ve sütunlar olmak üzere, külliye'nin birçok yerinde, taş işçiliğinin en nadide ve en ince örneklerini yansıtan motifler dikkat çekmektedir. Bu eseri farklı ve özgün kılan bir diğer özellik de bezemelerde yer alan on binlerce motifin hiçbirinin bir daha kendini tekrar etmemesidir.

İzmir'in Selçuk ilçesinde bulunan Efes Antik Kenti farklı medeniyetlerin esintisini içermektedir. Oldukça büyük olan Efes Antik Kenti içerisinde, kütüphane, tapınaklar, uzun yollar ve konaklamayı sağlayan yapılar bulunuyor (Görsel 7.29).

Görsel 7.29 - Celsus Kütüphanesi, Selçuk, İzmir

Şekil 11. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf eski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak mekanlar örneği

Şekil 12. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak mekânlar örneği

5.6. Yiyecek İçecekler

Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere toplumsal, kültürel, ekonomik ve coğrafi unsurları öğretmeyi amaçlayan bir eğitim alanıdır. Bu bağlamda, ders kitaplarında yiyecek ve içeceklerin yer alması, öğrencilerin günlük yaşamlarıyla bağlantılı kültürel, sosyal ve ekonomik kavramları anlamalarına yardımcı olur.

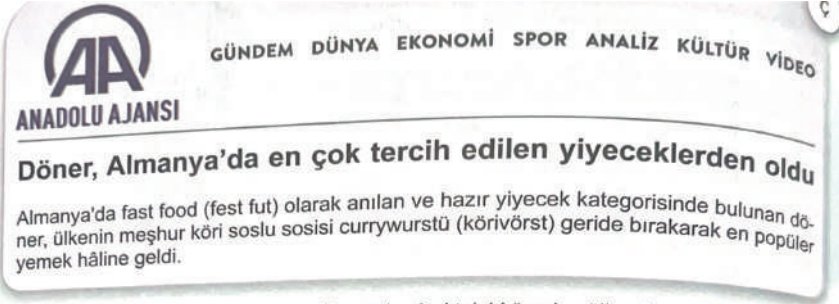
Kültürel kimlik kavramı, bireylerin ve toplumların kendilerini tanımlama biçimlerini ve başkalarıyla kurdukları ilişki biçimlerini belirlerken, gastronomik açıdan kültürel kimlik de bu süreçte hayati bir öneme sahiptir (Ürkün ve Özgürel, 2025). Göçmenlerin kendi yemek kültürlerini yeni toplumlara taşımaları, uluslararası ticaret yoluyla farklı mutfakların etkileşimi ve turizm faaliyetleri aracılığıyla gerçekleşebilir (Holton, 2013). Böylece, gastronomi, sadece bir beslenme alışkanlığı değil, aynı zamanda kimlik inşasında ve kültürel etkileşimlerin şekillenmesinde merkezi bir rol oynar. Gastronomi ile kültürel kimlik arasındaki ilişki, bir toplumun yemek tercihleri, yemek hazırlama yöntemleri, yemeklerin sembolik anlamları ve yemekle ilgili ritüeller aracılığıyla ortaya konur (Süt, 2019). Bu bağlamda, gastronomik açıdan kültürel kimlik, toplumların yeme-içme alışkanlıkları ve yemek kültürü doğrultusunda kimlik oluşumu ve ifadesinde önemli bir rol oynar. Bir toplumun yeme-içme gelenekleri, normları ve değerleri,

tarihsel sürecin ve nesiller arası aktarımın izlerini taşır ve böylece o toplumun kimliğinin bir yansıması haline gelir (Yılmaz ve Akman, 2020).

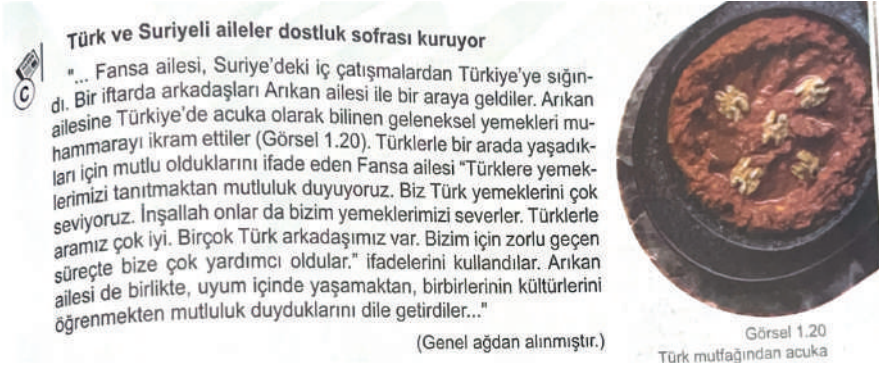
Zengin bir mutfağa sahip Türk kültüründen ulusal yemekler de eski kitap ve yeni kitap 1 de örnekler ile yer verilmiştir. Birinci kitapta ilgili yiyecekler sayılmış Türk kültürüne has olanlar verilmiştir. Lakin yeni kitapta ise sadece dönerin olması el becerisi ile çok fazla yemeğimiz varken çok kısıtlı ve az kaldığı kanısına ulaşılmıştır. Buna karşılık başka kültürlerle ait yemeğin verilir övülmesi bu kadar zengin bir mutfakın kıymetinin bilinmemesi olarak görülmüştür. Tabi ki başka kültürler de tanınmalıdır lakin önce kendi zenginliğimizin farkında olunması düşünülmektedir.

Şekil 13. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf eski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak yemekler örneği

Şekil 14. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak yemekler örneği

Şekil 15. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak yemekler örneği

5.7. Kamu Oluşumları

Sosyal Bilgiler dersi, bireylerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak, gerçek hayat durumları ve yaşadıkları toplumlarla ilgili seçilmiş konuları kapsayan bir disiplin olarak tanımlanabilir (İnan, 2014). Bu ders, öğrencilerin toplum yaşamına aktif katılım gösterebilmeleri ve sosyal bilinçlerini geliştirebilmeleri amacıyla, yaşamla ilişkili çeşitli kavramlar ve problemleri bütüncül bir yaklaşım ile ele alır. TDK tarafından halk hizmeti gören devlet organlarının tümü olarak tanımlanan kamu ve devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü; amme menfaati, menafiumumiye olan kamu yararı (TDK, 2025) toplumun genel olarak faydasına yapılan hizmetlerdir. Devlet yaptığı hizmetlerde toplumun

genel olarak faydasını gözetir. Toplumun menfaatleri kişilerin menfaatlerinin gerisinde kalır. Sosyal Bilgiler dersi sayesinde öğrenciler okullarda etkin birer vatandaş olarak yetiştirilmektedir. Kamu yararı değeri sayesinde öğrencilerin topluma hizmet uygulamalarına katılımı artacak ve toplum için yapılan hizmetlerde kamu yararını sorgulayacak duruma gelecektir. Bu durumda öğrenciler sosyal hayatta bir etkin birer vatandaş olarak kendilerine yer bulmasında olumlu etken olacaktır. Okul ortamında ise kamu yararını içselleştiren öğrenci okulun materyallerine karşı daha bilinçli yaklaşmasına katkı sağlayacaktır (Akar, 2021).

Kamu oluşumları, karar alma süreçleri ve kamu politikaları açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal bilgiler ders kitapları, öğrencilere bu süreçlerin nasıl işlediğini öğretirken, aynı zamanda kararların toplumsal etkilerini ve bu etkiler üzerindeki bireysel katkıların önemini de vurgular. Bu bilgi, öğrencilerin analitik düşünme ve eleştirel değerlendirme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur (Çetin, 2021).

Sosyal bilgiler için bu kadar önemli konuya eski kitap 2 defa yer verirken yeni kitap bu konuda 1ve 2 de daha fazla yer verildiğini incelenmiştir. Ayrıca yeni kitapta kare kod ile verilmesi de eğitimde gelişmelerin takip edildiğinin gösterilmesi açısından önemlidir.

Şekil 16. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf eski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak STK örneği

Şekil 17. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak STK örneği

5.8. Folklor

Folklor, bir toplumun kültürel kimliğini şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında folklor unsurlarının yer alması, öğrencilerin kendi kültürel geçmişleriyle bağ kurmalarını sağlar. Bu, öğrencilerin kültürel kimliklerini geliştirmelerine ve toplumlarına karşı bir aidiyet duygusu hissetmelerine katkı sunar (Aydın, 2019). Folklor, toplumsal değerlerin ve geleneklerin gelecek kuşaklara aktarılmasında kritik bir rol oynar. Sosyal bilgiler ders kitapları, folklor örnekleriyle öğrencilerin bu değerleri öğrenmelerini ve anlamalarını sağlayarak, geleneksel kültürün sürekliliğine katkıda bulunur (Duman, 2020). Folklor, bireylerin kimliklerini ve toplumsal ilişkilerini inşa eden bir unsurdur. Sosyal bilgiler ders kitaplarında folklor örneklerine yer verilmesi, öğrencilerin kendi toplumsal kimliklerine dair daha fazla bilgi edinmelerini ve bu kimliklerle gurur duymalarını sağlar. Bu durum, bireylerin sosyal aidiyet hissini güçlendirir (Yılmaz, 2020).

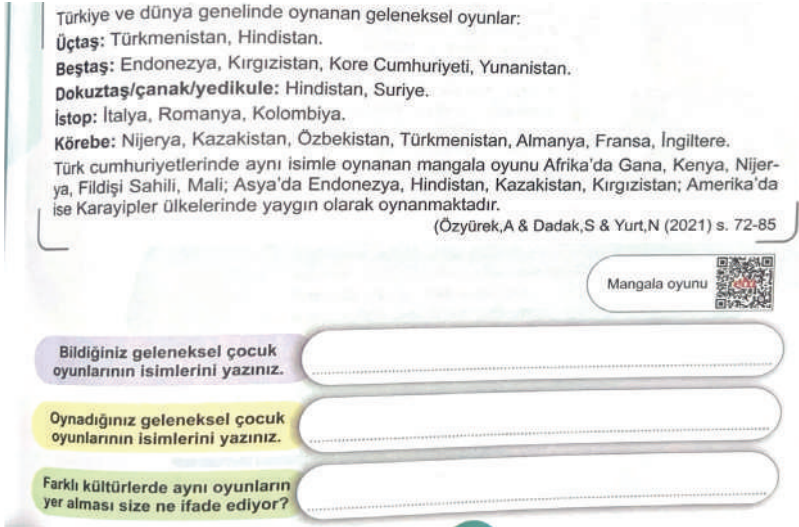
Eski kitapta halk oyunlarına düğünlere ve dokuma sanatı üzerine örnekler verilirken yeni kitap 1’de halk oyunlarımız sadece bir tane verilerek diğer kültürlerin oyunları tanıtılmıştır. Oysa Türkiye’de her yörenin kendisine özgü oyunları vardır. 5. Sınıf öğrencisinin bölgesini ve farklı oyunları tanıması dünyayı tanımadan önce bilmesi gereken ön şart olmalıdır. Geleneksel oyunlardan bahsetmesi ise son derece güzel olmuş kaybolan oyunlarımızı canlandırma yerinde bir uygulama olarak yer aldığı kanısına varılmıştır.

Şekil 18. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf eski ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak halk oyunları örneği

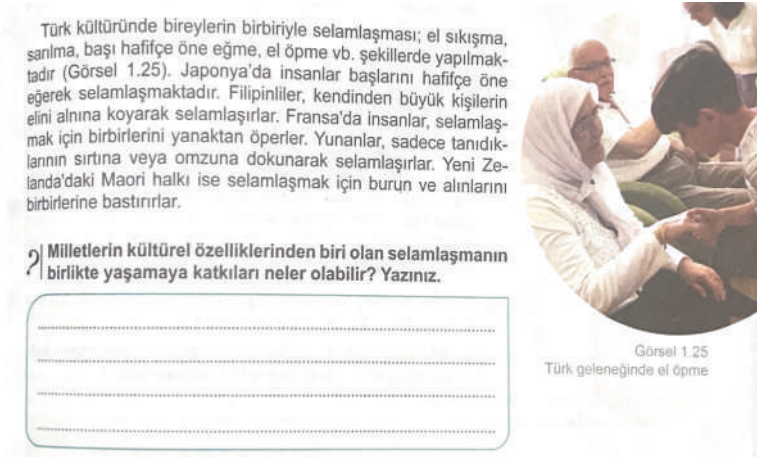
Şekil 19. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak halk oyunları örneği

Şekil 20. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak geleneksel oyunlar örneği

5.9. Ulusal Değerler

Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere toplumsal, kültürel ve ulusal bilinç kazandırmayı amaçlayan önemli bir eğitim alanıdır. Bu bağlamda, ders kitaplarında ulusal değerlere yer verilmesi, öğrencilerin kendi ülkelerine duydukları bağlılığı artırma ve ulusal kimliklerini geliştirme açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ulusal değerler, bireylerin ulusal kimliklerini inşa etmelerinde temel bir unsurdur. Sosyal bilgiler ders kitaplarında bu değerlere yer verilmesi, öğrencilerin yaşadıkları ülkeye ve kültüre olan bağlılıklarını güçlendirir. Bu bağlamda, ulusal semboller, tarihsel olaylar ve kahramanlık hikâyelerine yapılan atıflar, öğrencilerin ulusal bilinçlerini pekiştirmeye yardımcı olur (Kaya, 2018). Sosyal bilgiler derslerinin öğretiminde ulusal değerlere verilen önem, öğrencilerde vatanseverlik duygusunu da teşvik eder. Ulusal değerlerin ders kitaplarında yer alması, öğrencilerin kendi kültürel miraslarını anlamalarına ve bu değerlere sahip çıkmalarına yardımcı olur. Vatanseverlik, toplumun birlik ve bütünlüğünün sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir (Çetin, 2020). Eski kitapta bu bağlamda bir duruma rastlanmamışken yeni kitapta akrabalık üzerine çalışmalar ön plandadır. Türk kültür değerleri ise yine başka kültürlerle birlikte örneklerle sunulduğunu ifade edebiliriz.

Şekil 21. Ortaokul Sosyal Bilgiler 5. Sınıf yeni ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru olarak ulusal değerler örneği

Sonuç

2018 yılında Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na göre, programın özel amaçlarından biri, "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarından haberdar olan ve bunları kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip bireyler olarak yetişmeleridir. Bu bağlamda bireyler yetiştirmek bir takım zorunlu durumlar kullanılarak ortak bir hedefe varmak ortak birikimleri kullanmaktan geçer. Bu da içinde yaşanan toplumun hafızasıdır.

Toplumsal hafıza toplulukları millet yapan onları ayakta tutan ve ileriye taşıyan durumlar topluluğudur. "Hafıza mekânları, eğitimsel kaynaklar olarak kullanılmak suretiyle gerçekleştirilecek bir sosyal bilgiler öğretimi, eğitimsel hedeflere kısa bir süre içerisinde ulaşılmasını mümkün kılabilir." (Karatekin vd., 2017:514). Milli bilinç sahibi bir vatandaş yetiştirme işi yaparken hafızanın önemi oldukça fazladır.

Eskiye nazaran değişimin hızının arttığı ve sınırların en azından dijital bir ortamda belirgin bir şekilde ortadan kalktığı günümüz dünyasında ulus kimliğini korumak ve onu sonraki nesillere güçlendirerek aktarmak, geçmişin izini kaybetmeden bugün de var olmakla mümkün olacaktır (Temizkan ve Çakır, 2024). Bugünün inşası ise sağlam bir temel olmadan mümkün olmayacaktır. Her ne öğretirsen öğretilsin nasıl ne şartlar altında olduğu önemle olmaksızın ortak hafıza ve kökler bizim gibi geçmişi kuvvetli olan milletlerde ileriye taşıyan sağlamlaştıran temel şarttır. Gelişen dünyaya ve onun getirdikleri yeniliklere uyum sağlamalıyız, çağın gerisinde kalmayıp çağda yeniliklerin öncüsü olmalıyız. Ama bunu yaparken herhangi bir insan ya da dünyalı olarak değil belli bir milletin parçası olduğumuzu unutmadan yapmalıyız. Dünyalı olmadan milletli olursak köklerimizden aldığımız güçle daha başarılı olacağımız yadsınamaz bir gerçektir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ünde dediği gibi muhtaç olduğumuz kudret damarımızdaki asil kanda mevcuttur.

Kaynakça

- Akar, S. (2021). Ortaokul öğrencilerinin kamu yararı değerine ilişkin görüşleri (Yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Danışman: Prof. Dr. Ali Meydan.
- Akın, S. (2015). *Hafıza ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akman, S. (2019). Toplumsal Çeşitlilik ve Kamu Oluşumları: Bir Araştırma. *Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 89-104.
- Assmann, J. (2015). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge University Press.
- Aydın, M. (2019). Kültürel Kimlik ve Folklor. *Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 23-35.
- Bulut, A. (2023). Toplumsal hafızanın ağalık kurumu üzerinden inşası: Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağaları ikilemesi üzerine bir inceleme. H.Y. (ed.) içinde, Yaşar Kemal (s. 172-191). İstanbul: İhlamur/İdeal Kültür Yay.
- Bulut, A. (2024). Toplumsal hafıza bağlamında "öteki"leştirilmiş kadın kimliği: Ahmet Mahir Pekşen'in "Sayılamayanlar" isimli romanı. Ö.Ö. (ed.) içinde, Ziya GÖKALP'in vefatının 100. Yılı anısına Türk asrı eşiğinde eğitim bilimleri ve sosyal bilimler üzerine değerlendirmeler. 4. Cilt. Ankara: Türk Eğitim Sen Genel Merkezi yay.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çetin, R. (2020). Vatanseverlik ve Sosyal Bilgiler Eğitimi. *Sosyal Bilgiler Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 113-128.
- Çetin, R. (2021). Kamu Politikaları ve Eğitim: Düşünsel Bir Çerçeve. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(4), 202-215.
- Doğanay, A. (2002). *Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Duman, L. (2020). Tarihsel Süreçte Folklor ve Toplumsal Değerler. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 7(3), 115-129.
- Erden, M. (2000). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Temel Yaklaşımlar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press.
- Holton, R. (2013). Küreselleşmenin kültürel sonuçları. (K. Karaman, Çev.). İstanbul Journal of Sociological Studies, 1(47), 59-75.
- İçen, R., & Tuncel, A. (2019). *Toplumsal Hafıza ve Eğitim: Sosyal Bilgiler Dersi Üzerine Bir Değerlendirme*. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 47(1), 45-58.
- İnan, Süleyman. (2014). Sosyal Bilgiler Eğitimi: Nedir, Ne zaman ve Neden? S.İnan (Ed.), Öğretmenler ve Öğretmen Adayları için Sosyal Bilgiler Eğitimine Giriş Kavramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler. (s.1-21). Ankara: Anı Yayıncılık

- Kara, D. (2020). Yerel ve Küresel Düzeyde Kamu Oluşumları. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları*, 15(2), 77-91.
- Karabacak, A. (2021). Destanlara karşıtlıklar üzerinden bir bakış: Türk destanlarında kaos ve kozmos. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 1(1), 115-118.
- Karatekin, K., Çapkın, Ö. & Üstün, S. (2017). Sosyal bilgiler öğretiminde hafıza mekânlarının önemi: Kastamonu örneği. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(28), 1-24.
- Kaya, M. (2018). Ulusal Bilinç ve Eğitim. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(1), 45-60.
- Koç, A. (2021). Eleştirel Düşünme ve Folklor Eğitimi. *International Journal of Educational Studies*, 12(4), 67-80.
- Koçak Turhanoglu, F. A. ve Yeşildal, H. (2024). Toplumsal deprem hafızası ve toplumsal dirençlik: Türkiye’de beyaz perdede deprem izi sürmek. *Toplum ve Hekim*, 39(6).
- National Council for the Social Studies. (1994). *Expectations of Excellence: Curriculum Standards for Social Studies*. Silver Spring, MD: National Council for the Social Studies.
- Scott, J., & Morrison, M. (2005). *Transforming Social Worlds: The Role of Document Analysis in Qualitative Research*. In J. Scott & M. Morrison (Eds.), *Researching Educational Contexts* (pp. 67-82). Sage Publications.
- Sönmez, V. (1997). *Sosyal Bilgiler Eğitimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Süt, A. E. (2019). Kültürel miras olarak yöresel yiyeceklerin gastronomik varlık öğelerinin kültürel kimlik üzerinden incelenmesi: Mersin tantunisli örneği [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi].
- Temizkan, Ö. (2022). Bir Toplumsal Hafıza İnşa Unsuru Olarak Ziya Gökalp’in Kültürel Ulusçuluk Yaklaşımı. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 103-112.
- Temizkan Ö. ve Çakır A. (2024). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal hafıza bağlamında incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 152, Mayıs 2024, s. 250-271
- Ürkün, K. ve Özgürel, G. (2025). Gastronomi perspektifinden kültürel kimlik üzerine nitel bir araştırma: Edremit Körfezi-Balıkesir örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 9(1).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, G. ve Akman, S. (2020). Simbiyotizm kavramı ve gastronomi turizmi ile ilişkisi. *Aydın Gastronomy*, 4(2), 125-134.
- <https://sozluk.gov.tr/> (03/008/2025 tarihinde erişim sağlanmıştır.)

Toplumsal Hafızanın Siyasal Alan Tarafından İnşa Sürecinin 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ve 5. Sınıf Ders Kitabına Yansımaları 8

Emine Aybüke Yiğit¹

Hilal Keski²

Özet

Bir toplumun tarihsel olaylarını, kültürel değerlerini ve ortak deneyimlerini gelecek nesillere aktarmak için toplumsal hafıza çok önemlidir. Bu hafızanın inşasında siyasi alan önemli bir rol oynar. Siyasi söylemler, tarih yazma ve eğitim politikaları gibi araçlar, toplumsal hafızayı yönlendirir. Bu araştırma, toplumsal hafızanın siyasi alan tarafından inşa edilme sürecinin, 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na nasıl yansıdığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, siyasi hafıza inşasının eğitim politikaları üzerindeki etkisini tartışmak için öğretim programında yer alan kazanımlar, değerler ve beceriler incelenmiştir. Programda yer verilen öğelerin ders kitabındaki etkinliklere nasıl yansıdığına da bakılmıştır. Sonuç olarak, Sosyal Bilgiler dersinin siyasi alanın toplumsal hafıza oluşturma çabalarına aracı olabilecek bir platform sunduğu ve bu durumun öğrencilerin tarihsel ve kültürel kimlik algılarını biçimlendirdiği görülmüştür. Bu sonuçlar, eğitimin toplumsal hafıza ile siyasi alan arasındaki ilişkisinde stratejik önemini göstermektedir.

1. Giriş

Toplumsal hafıza, bireylerin ortak geçmişe dair algılarını şekillendiren ve toplumun kültürel, sosyal ve siyasi yapısına derin etkilerde bulunan bir olgudur (Halbwachs, 1992). Bu hafıza, sadece doğal bir süreçle değil, aynı zamanda belirli kişiler ve kurumlar tarafından yönlendirilen bir inşa süreciyle oluşur. Nora'ya (1989) göre siyasi alan, toplumsal hafızayı inşa etmede

1 aybukeyigit07@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6439-7291

2 hilalkeski5@gmail.com, ORCID: 0009-0004-4684-9883

önemli bir rol oynar. Özellikle tarihsel olayların aktarılması ve yorumlanması sırasında kullanılan söylemler bu sürecin önemli bir parçasıdır. Siyasi alanın bu görevini yerine getirebilmesi için eğitim sistemi çok önemlidir. Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin tarihsel olayları, ulusal kimliği ve toplumsal değerleri öğrenmelerine yardımcı olur.

Toplumsal hafıza, bir toplumun kimliğini oluşturur ve gelecek nesiller boyunca sürdürür (Halbwachs, 1992). Bireysel belleği besleyen, kültürel kodların yeniden üretilmesine olanak sağlayan unsur toplumsal bellektir (Bulut, 2023). Eğitim sistemleri, özellikle sosyal bilgiler dersi, bu hafızanın oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin bireysel ve toplumsal hafızalarında ulusal değerleri ve tarihsel olayları bütünleştirerek toplumsal kimlik ve aidiyet duygularını güçlendirir (Nora, 1989). Siyasi alanın bu dersler üzerindeki etkisi, ideolojik bir çerçevede toplumsal hafızanın nasıl yönlendirildiğini anlamak için yeterince incelenmemiştir. Oysa toplumsal hafıza hem milliyetçi bir bakışla geçmişin kudretinin taşıyıcısı hem de geleceğin inşasının temel bir bileşeni olarak görülmektedir (Temizkan, 2022). Bu bağlamda, 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, toplumsal hafızanın politik inşa edilme süreçlerini incelemek için bir fırsat sunar. Eğitim, siyasi söylemleri ve güç dinamiklerini yansıtırken, bireylerin geçmişle olan bağlarını da geliştirir (Assmann, 2011). 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, siyasal alanın toplumsal hafızayı nasıl inşa ettiğini ve bu hafızanın eğitim yoluyla nasıl aktarıldığını anlamamıza yardımcı olur. Bu program, öğrencilerin tarihsel olaylar, ulusal kimlik ve toplumsal değerler arasındaki ilişkilerini belirleyen bir platform olarak kolektif ve bireysel hafızayı biçimlendirme yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte, programın içeriğinde yer alan öğrenme alanları, kavramlar ve uygulamaların toplumsal hafızayı nasıl inşa ettiği ve siyasal alanın bu süreç üzerindeki etkisi yeterince incelenmemiştir.

Siyasal alan ise, toplumda güç ilişkilerinin şekillendiği, toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerin etkileşim içinde olduğu bir alandır. Bu alan devlet politikalarının yanı sıra aynı zamanda bireylerin ve toplumsal grupların bu politikalarla kurduğu ilişkileri de kapsar. Siyasal alan, geçmişin belirli bir kısmının hatırlanması, belirli anıların vurgulanması ve geri kalanların unutulması üzerinde etkili olabilir. Foucault, hafızanın, gücün bir biçimi işlevinde olduğunu savunur ve toplumsal hafızanın, bireylerin davranışlarını ve toplumsal normları yeniden şekillendirmede etkili olduğunu belirtir (Foucault, 1979).

Siyasal alan ile toplumsal hafıza arasındaki ilişki, toplumların geçmişi anlamlandırma şekilleri, kimliklerini oluşturma biçimleri ve bu kimlikleri

oluştururken etkilendikleri politik anlamlarla doğrudan bağlantılıdır. Nitekim kimlikler her ne kadar bireylere ait olsa da toplum içinde  oktan belirlenmiş kalıplarda varolurlar (Temizkan, 2024) Bu iki olgunun etkileşimi, toplumsal kimliklerin oluşumunu ve siyasal mücadelelerin biçimlenmesini anlamada kritik bir öneme sahiptir. Siyasal alan ile toplumsal hafıza ilişkisini eğitim bağlamında ele alan bu araştırmanın, 2024 Sosyal Bilgiler  ğretim Programı'nın toplumsal hafıza oluşturmadaki rolünü inceleyerek toplumsal kimlik üzerindeki etkilerini göstereceği düşünülmektedir. Araştırma, eğitim politikalarının iyileştirilmesine yardımcı olabilmeyi ve bireysel ve toplumsal hafızanın daha eleştirel ve kapsayıcı bir şekilde inşa edilmesi için öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Tarihsel olarak, Türkiye'de eğitim politikaları ve müfredatları, siyasi söylemlerin toplumsal hafıza üzerindeki etkisini gösteren önemli unsurlardan biridir (Copeaux, 2006). 2024 Sosyal Bilgiler  ğretim Programı, eğitim yoluyla siyasal alanın toplumsal hafızanın nasıl şekillendirildiğini anlamak için önemli bir örnektir. Program,  ğrencilerin bireysel ve kolektif hafızalarını yönlendiren içerikler sunmak için tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi gibi unsurları birleştirir. Programın hedeflerinin yansıtıldığı ders kitapları da bu süreçte hem öğretmenlere hem öğrencilere rehber olması açısından önemlidir. Ders kitapları, öğrencilere kazandırılmak istenen hedefler için birer araçtır.

2. Bireysel ve Toplumsal Hafıza Ayrımı

Hafıza hem bireysel hem de toplumsal bağlamda farklı biçimlerde şekillenen bir olgudur. Bireysel ve toplumsal hafıza arasındaki ayrım, insanların geçmişi nasıl hatırladığı ve bu hatırlama biçimlerinin toplumsal yapıdaki yerini anlamada önemli bir temel oluşturur. Bireysel hafıza, kişinin hayatının belirli dönemlerinde yaşadığı olaylara dayanan öznel ve kişisel bir hafıza türüdür. Bu hafıza, bireyin geçmişte yaşadığı deneyimlerden oluşur ve genellikle bireyin bireysel kimliğini oluşturması adına çok önemlidir. Bu hafıza türü, sadece geçmişteki anıların muhafaza edilmesi değil, aynı zamanda bireyin bu anıları anlamlandırması, yeniden inşa etmesi ve zaman içinde değişen bir bağlamda hatırlamasıdır. Toplumsal hafıza ise, bireylerin ötesine geçerek bir topluluğun ortak geçmişine dair algıları ve anlatıları olarak bilinir. Toplumsal hafıza, bir toplumun kolektif bilinçaltı olarak kabul edilebilir. Halbwachs'a göre toplumsal hafıza, bireylerin geçmişlerini sosyal bir ortamda şekillendirmeyi ifade eder. (Halbwachs, 1925) Halbwachs, "Toplumsal Hafıza" adlı eserinde, bireylerin geçmişi sadece kendi bakış açılarıyla değil, aynı zamanda toplumun kültürel normları ve kolektif değerleri doğrultusunda hatırladığını belirtir (Halbwachs,2003). Bu bağlamda toplumsal hafıza, bir toplumun tarihsel olaylarını, mitlerini, sembollerini,

kültürel anlatılarını içerir. Ortak değerlerin, anlatıların ve kimliklerin inşası, bu anılardan kaynaklanır.

Bireysel hatıralar toplumsal hafıza tarafından yönlendirilebilir ve siyasal alan tarafından şekillendirilebilir. Böyle bir durumda, toplumsal hafıza insanların geçmişlerini çerçeveleyen bir mekanizma haline gelebilir. Bu bağlamda, 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı gibi eğitim araçlarının, toplumsal hafızayı inşa etmede kritik bir rolünün olduğu söylenebilir.

3. Toplumsal Hafıza Çarpıtma Durumları

Siyasi alan, belirli bir tarihsel olayın veya anlatının, toplumun belleğinde nasıl yer edineceğini belirleyerek toplumsal hafızanın inşasını yönlendirebilir. Bu süreçte, ideolojik çıkarlar hafızayı çarpıtabilir. Genel olarak, belirli olayların öne çıkarılması, geçmişin abartılı bir şekilde kurgulanması, bireylerin yaşadıkları olayların veya toplumun tarihsel süreçlerinin ideolojik eğilimlere, siyasi amaçlara veya çıkarlara göre yeniden yorumlanması gibi yollar çarpıtma durumları için kullanılır. Toplumsal hafıza çarpıtma durumları şunlardır;

3.1. Seçici Unutma

Seçici unutma, belirli figürlerin veya olayların toplumun ortak belleğinde arka plana itilmesi veya unutulmasıdır. Bu unutma süreci bilinçli veya bilinçsiz şekilde gerçekleşebilir. Seçici unutma, resmi söylemlere uymayan geçmişin yok sayılmasının bir sonucu da olabilir. Halbwachs'ın kolektif hafıza teorisine göre, toplumsal hafıza yalnızca geçmiş hatırlamaktan değil, aynı zamanda neyin unutulması gerektiğine karar vermekten de sorumludur (Halbwachs, 1992). Bilişsel ve psikolojik çalışmalar, seçici unutmayı çeşitli faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Bu faktörler; duygusal düzenleme, bilişsel önyargılar ve benlik kimliğini koruma ihtiyacı şeklindedir. (Schacter, 1999). Bazı araştırmacılar ise, seçici unutmanın toplumsal veya kültürel güçlerden etkilenebileceğini ve bu süreçte toplumsal anıların bastırılmasının veya yeniden yorumlanmasının, dönemin değerleri veya ideolojileriyle uyum sağlamak amacıyla gerçekleştiğini savunurlar (Halbwachs, 1950). Nihayetinde de Toplumsal hafızaya veriler, geri çağrılıp açıldığında, bugünün bağlamı üzerinden ele alındığında, geçmişte yaşanmışlığından farklı, başka bir gerçeklik inşa edilir (Temizkan, 2024).

3.2. Efsaneleştirme ve Mit Yaratma

Efsaneleştirme ve mit yaratma, toplumsal hafıza ve kültürel kimlik inşası süreçlerinde önemli bir yere sahiptir. Efsaneleştirme, geçmişte

yaşanan bireysel ya da toplumsal olayların zamanla abartılması ve büyük bir kahramanlık veya zaferle ilişkilendirilme sürecidir. Bu süreçte, olaylar veya figürler nesilden nesile devam eden toplumsal anlatılarla beraber daha büyük ve etkileyici bir hale gelmektedir. Mit yaratma ise, bir topluluğun kendi kültürünü, kimliğini ve tarihine açıklamak adına yarattığı, genellikle kutsal veya efsanevi olan figürler ve olaylarla ilgili anlatıdır. Bu süreçler mitolojik hikâyelere dönüşür. Halbwachs (1950), toplumsal hafızanın sadece bireysel anılarla değil, aynı zamanda kolektif anlatılar ve kültürel normlarla da şekillendiğini belirtir. Efsaneleştirme ve mit yaratma da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Bu tür öyküler, ulusal kimlik oluşturmak için yaygın olarak kullanılır. Kolektif hafıza, geçmişini yansıtmak yerine toplumsal taleplere göre yeniden şekillendirilir (Halbwachs, 1992). Gellner (1983) ve Hobsbawm (1983) gibi sosyologlar, modern toplumlarda efsanelerin ve mitlerin nasıl kurumsallaştığını ve toplumsal yapıları pekiştiren önemli araçlar haline geldiğini tartışır. Bu bağlamda, efsaneleştirme ve mit yaratma, toplumsal birlikteliği sağlamanın yanı sıra aynı zamanda kültürel ve politik anlam taşıyan güçlü anlatılardır.

3.3. Resmi Hafıza İnşası

Resmi hafıza inşası, toplumsal hafızanın özellikle devletler ve otoriter yapılar tarafından şekillendirilmesi ve kontrol edilmesi sürecini ifade etmektedir. Devlet kurumları ve siyasi otoriteler; eğitim programları, anma törenleri ve kamusal alanlar gibi faktörlerle belirli bir hafıza anlayışı oluşturmaya çalışabilir. Bu süreç, genellikle geçmişin belirli bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesini içerir ve devletin ideolojik, politik ve kültürel hedeflerini desteklemeyi amaçlar. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger (1983) *The Invention of Tradition* adlı eserinde, modern toplumların tarihsel gelenekleri icad ettiğini ve bu süreçlerin siyasi amaçlarla şekillendirildiğini tartışır. Bu bağlamda devletler, kimliklerini inşa etmek ve toplumsal bağları güçlendirmek amacıyla resmi hafızayı kullanırlar.

3.4. Manipölasyon

Manipölasyon, bireylerin düşüncelerini veya davranışlarını belirli bir amaca hizmet edecek şekilde etkilemek için kullanılan bir stratejidir. Bu süreçte, medya, sanat ve edebiyat gibi yollarla geçmiş farklı bir şekilde sunulabilir ve toplumsal hafıza gerçeklikten uzaklaştırılabilir. İnsanlar bu süreçte bilinçli veya bilinçsiz olarak etkilenebilir ve gerçeği çarpıtılmış bir şekilde kabul etmeleri sağlanabilir. Medya, propaganda, sosyal ağlar ve reklamcılık manipölasyonun en yaygın uygulama alanlarıdır. Bernays (1928), kitle iletişim ve medya araçlarını kullanarak toplumsal algıları değiştirmeyi

ve bireylerin isteklerini yönlendirmeyi bir tür “toplumsal mühendislik” olarak tanımlar. Hafıza bu tür yöntemlerle çarpıtıldığında, toplumların tarih ve kimlik algılarında tek boyutlu bir bakış açısı hâkim olabilir.

4. Toplumsal Hafızanın Görünürlüğü

Toplumsal hafızanın görünürlüğü, belirli toplumsal grupların, olayların veya figürlerin tarihsel anlatılarda nasıl temsil edildiğini ve bu temsillerin toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğini ifade eder. Bu durum yalnızca hatırlanması gereken kişilerin veya olayların değil, aynı zamanda unutulması gerekenlerin belirlenmesiyle de ilgilidir. Toplumsal hafıza, kamusal alanda çeşitli araçlarla görünür hale gelir ve sürekli olarak topluma hatırlatılır hatta aynı zamanda bu yöntemlerle unutturulan kısımlarda olabilir. Siyasi alanın hafızayı inşa etme ve yönlendirme gücünü pekiştirmek için bu araçlar çok önemlidir. Toplumsal hafızayı görünür hale getiren yöntemler şunlardır;

4.1. Anıtlar ve Mekânsal Semboller

Anıtlar ve mekânsal semboller, toplumsal hafızanın somut ve görünür hale gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal hafızanın somutlaştırıldığı alanlar; müzeler, ulusal anıtlar ve belirli olaylara adanmış mekânlardır. Bu tür semboller, geçmişin kamusal alanda sürekli olarak görünür kılınması için yardımcı olur. Nora’ya göre mekânlar, “riti olmayan toplumların ritleridir; kutsallığı olmayan bir toplumun geçici kutsallıklarıdır” (Nora, 2006). Bu tanıma göre baktığımızda da anıtların ve mekânsal sembollerin toplum üzerinde büyük bir etkisi vardır. Sonuç olarak, anıtlar ve mekânsal semboller, geçmişin hatırlanmasını sağlarken aynı zamanda toplumsal kimliği güçlendiren, kültürel ve politik anlam taşıyan araçlar olarak da işlev görür.

4.2. Milli Bayramlar ve Ritüeller

Milli bayramlar ve ritüeller, toplumsal hafızanın inşasında ve toplumların kimliklerini oluşturmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Belirli günlerde düzenlenen kutlamalar ve anma etkinlikleri kolektif kimlik oluşturmak ve toplumsal hafızayı sürdürmek için çok önemlidir. Gellner (1983), *Nations and Nationalism* adlı eserinde, ulusların milli bayramlar ve ritüeller aracılığıyla toplumsal hafızalarını inşa ettiklerini belirtir. Papadopoulos (2003), milli bayramların ve ritüellerin, modern devletlerde toplumu birleştirici bir kimlik etrafında toplama işlevi olduğunu söyler. Bu ritüeller, toplumsal üyeler arasında ortak bir geçmişi paylaşma duygusu yaratır ve aidiyetin sürdürülmesine katkı sağlar.

4.3. Eğitim Programları

Eğitim programlarının, bir toplumun temel yapı taşlarından biri olduğu söylenbilir. Toplumsal hafızanın genç nesillere aktarılmasında eğitim sistemi en etkili araçlardan biridir. Bu süreç, sosyal bilgiler dersinin belirli tarihsel olayları ve ulusal değerleri öğretmesiyle doğrudan ilişkilidir. Apple, eğitim sistemlerinin yalnızca bilgi aktarımı sağlamalarının yanı sıra toplumsal değerleri ve ideolojileri yayarak bu değerlerin toplumsal yapıya entegre edilmesine hizmet ettiğini belirtir (Apple,2004). Bu durumda eğitim programları kritik bir değere sahiptir.

4.4. Medya ve Popüler Kültür

Medya ve popüler kültür de diğer yöntemler gibi bireyler ve toplumsal yapılar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Medya, özellikle günümüz dijital çağında toplumsal hafızaya ve kolektif kimliklere yönelik etkisi olan unsurlar arasında yer almaktadır. Edebiyat, sinema ve medya gibi araçların yardımıyla toplumsal hafıza geniş kitlelere ulaşabilir ve aktarılabilir. Bu tür materyaller, toplumsal hafızayı biçimlendiren ve yaygınlaştıran kritik bileşenlerdir. Hafızanın geniş kitlelere ulaştırılması ve biçimlendirilmesi için medya ve popüler kültür çok önemlidir (Schudson, 1992). Bu araçlar, genç nesillere toplumsal belleği aktarmak için iyi çalışsalar da, zaman zaman manipülatif bir işlevde de oynayabilirler (Olick ve Robbins, 1998). Fiske (1990), popüler kültürün sadece eğlence özelinde değil bunun yanı sıra toplumsal değerlerin, ideolojilerin ve sınıf farklılıklarının toplumun çeşitli katmanlarına nasıl yayıldığını gösterdiğini belirtir.

4.5. Kamusal Söylemler

Kamusal söylemler, toplumun ideolojileri ve güç ilişkileri hakkında kamuya açık alanlarda yapılan konuşmalardır. Resm  kurumlar ve siyasi liderler tarafından yapılan açıklamalar, toplumsal hafızanın nasıl anlaşılacağı ve yorumlanacağı hakkında yönlendirmelerde bulanabilecek konuşmalardır. Toplumunu etkileyen siyasilerin, önderlerin veya büyük düşünürlerin söylemleri insanların zihninde yer edinmektedir. Bu tür söylemler toplumun fikirlerini, olaylar hakkındaki algılarını yönlendirebilmekte ve toplumsal hafızayı etkileyebilmektedir. Habermas'a göre (1989), kamusal söylem, toplumsal yapının değişimine ve toplumsal ilişkilerin yeniden şekillendirilmesine olanak tanır. Hafızalarda yer edinmiş söylemlere yer vermek öğrencilere önemli olayların aktarımında uygulanabilecek yollardan biri olabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, siyasal alan tarafından inşa edilen toplumsal hafızanın 2024 Sosyal Bilgiler  ğretim Programı'ndaki yansımalarını

incelemektir. Araştırma, siyasal alanın toplumsal hafıza üzerindeki etkisini ve bunun öğretim programlarında nasıl kullanıldığını inceleyerek öğrencilerin hafıza inşasına yönelik hangi mesajları verdiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Siyasal alan ile toplumsal hafıza ilişkisi üzerinden eğitimin rolünü tartışmak ve programda yer alan kazanım, değer, beceri, kavram ve içeriklerin bu bağlamda nasıl düzenlendiğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Sosyal bilgiler dersinin toplumsal hafıza oluşturma sürecindeki potansiyel rolü ve siyasi alanın bu sürece katkıları hakkında kapsamlı bir bakış açısı sunmak ve siyasi alanının toplumsal hafızayı inşa sürecinin 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabına nasıl yansıdığını incelemek amaçlanmıştır. Siyasi alanın toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğini göstererek bu durumun eğitim alanında nasıl bir etkisi olduğunu inceleyip literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın konusu aşağıdaki sorular üzerinden şekillenmiştir;

1. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki kavramlar, toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşası bağlamında nasıl ele alınmıştır?
2. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki değerler, toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşası bağlamında nasıl ele alınmıştır?
3. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki beceriler, toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşası bağlamında nasıl ele alınmıştır?

Çalışmamız bu sorular ekseninde ilerlemiş ve belirtilen dokümanlar incelenmiştir. Toplumsal hafıza ve siyasal alan kavramları çalışmanın sorularının ana hattını oluşturmaktadır.

5. Yöntem

5.1. Araştırmanın Amacı ve Deseni

Bu çalışmanın amacı, siyasal alan tarafından inşa edilen toplumsal hafızanın 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki yansımalarını incelemektir. Araştırma, siyasal alanın toplumsal hafıza üzerindeki etkisini ve bunun öğretim programlarında nasıl kullanıldığını inceleyerek öğrencilerin hafıza inşasına yönelik hangi mesajları verdiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Siyasal alan ile toplumsal hafıza ilişkisi üzerinden eğitimin rolünü tartışmak ve programda yer alan kazanım, değer, beceri, kavram ve içeriklerin bu

bağlamda nasıl düzenlendiğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Sosyal bilgiler dersinin toplumsal hafıza oluşturma sürecindeki potansiyel rolü ve siyasi alanın bu sürece katkıları hakkında kapsamlı bir bakış açısı sunmak ve siyasi alanının toplumsal hafızayı inşa sürecinin 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabına nasıl yansıdığını incelemek amaçlanmıştır. Siyasi alanın toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğini göstererek bu durumun eğitim alanında nasıl bir etkisi olduğunu inceleyip literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın konusu aşağıdaki sorular üzerinden şekillenmiştir;

4. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki kavramlar, toplumsal hafızanın siyasi alan tarafından inşası bağlamında nasıl ele alınmıştır?
5. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki değerler, toplumsal hafızanın siyasi alan tarafından inşası bağlamında nasıl ele alınmıştır?
6. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki beceriler, toplumsal hafızanın siyasi alan tarafından inşası bağlamında nasıl ele alınmıştır?

Çalışmamız bu sorular ekseninde ilerlemiş ve belirtilen dokümanlar incelenmiştir. Toplumsal hafıza ve siyasi alan kavramları çalışmanın sorularının ana hattını oluşturmaktadır.

Bu çalışma nitel bir araştırma yöntemi kullanarak yürütülmüştür. Siyasi alan tarafından toplumsal hafızanın inşa edilme sürecine yönelik bir inceleme yapıldığından, çok çeşitli sosyal ve kültürel dinamiklerin derinlemesine analiz edilmesi hedeflenmiştir.

Doküman incelemesi deseni araştırmanın temelini oluşturmuştur. Bu desen, görsel ve yazılı materyallerin kapsamlı bir şekilde incelenmesine dayanmaktadır. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dokümanları, 2024 5.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve ilgili akademik literatür bu çalışmanın konusu oldu. Bu yaklaşımlar, siyasi hafızanın nasıl inşa edildiğini anlamada uygun bir  er eve sağlar. Geçmiş ve mevcut uygulamaları karşılaştırarak bunu yapabilmeyi hedeflemektedir.

5.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, aşağıdaki veri toplama aracı olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve

2024 5.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan sonuçlar, öğretim yaklaşımları ve içerikler incelenmiştir. Akademik makaleler, kitaplar ve raporlar temin edilip incelenmiştir.

5.3. Verilerin Analizi

Veriler, betimsel analiz yöntemiyle ve doküman incelemesi aracılığıyla analiz edilmiştir. Betimsel analiz ile programdaki kazanımlar programda yer alan kazanım, değer, beceri, kavram ve içerikleri siyasal hafıza bağlamında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu süreçte öne çıkan temalar ve siyasal söylemlerin eğitime nasıl yansıdığı incelenmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin doğru bir şekilde temsil edilmesini sağlayarak, araştırmacının gözlemlerini veya bulgularını anlamlı bir şekilde organize etmesine yardımcı olur (Creswell, 2014).

Doküman incelemesi, nitel araştırmalarda kullanılan, belirli yazılı veya görsel materyallerin analiz edilerek bilgi toplama süreci olarak tanımlanabilir. Bu yöntem, mevcut yazılı belgelerin (örneğin raporlar, dergiler, politikalar, resmi belgeler, mektuplar vb.) sistematik bir şekilde incelenmesini içerir ve genellikle araştırmacıların topladıkları verilerin zenginleştirilmesi veya doğrulanması amacıyla kullanılır (Bowen, 2009).

6. Bulgular

Araştırmanın bulguları, 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 5. sınıf ders kitabından elde edilen bulgularla oluşturulmuştur. 5.Sınıf 2024 Sosyal Bilgiler Ders Kitabı incelendiğinde “Birlikte Yaşamak, Evimiz Dünya, Ortak Mirasımız, Yaşayan Demokrasimiz, Hayatımızdaki Ekonomi, Teknoloji ve Sosyal Bilimler” şeklinde altı adet öğrenme alanı olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanları kavram, değer, beceri bakımından incelenmiştir ve bu öğelerin ders kitabına nasıl yansıdığına dair örneklerle yer verilmiştir.

6.1. Birinci Alt Probleme Dair Bulgular

Tablo 1. 2024 Sosyal Bilgiler   retim Programı Toplumsal Hafıza ile İlgili Kavramlar

��renme Alanları	Kavramlar
Birlikte Yaşamak	Birlik ve Beraberlik
	Dayanışma
	Grup
	Kültür
	R�l
	Saygı
Evimiz Dünya	Yardımlaşma
	Afet
	Beşeri �evre
	Coğrafya
	Doğal �evre
Ortak Mirasımız	Komşu Devlet
	Avcı Toplayıcı Toplum
	Medeniyet
	Milat
	Ortak Miras
Yaşayan Demokrasimiz	UNESCO
	Yerleşik Hayat
	Cumhuriyet
Hayatımızdaki Ekonomi	Demokrasi
	Tasarruf
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Teknoloji

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2024 Sosyal Bilgiler   retim Programı’nda öğrenme alanları ele alınıp her öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili hangi kavramlara yer verildiği incelenmiştir. 1-2 ve 3.   renme alanlarında toplumsal hafıza ile ilgili kavramlara sıkça rastlanırken 4.   renme alanında toplumsal hafıza ile ilgili iki adet kavram bulunmaktadır. 5.   renme alanında toplumsal hafıza ile ilgili bir adet kavrama rastlanmıştır. Son olarak 6.   renme alanında toplumsal hafıza ile ilgili bir adet kavram bulunmaktadır.

Bu kavramların ders kitabındaki yansımalarına bakacak olursak genel olarak etkinliklerin içerisinde yer verilmiştir. Örneğin,

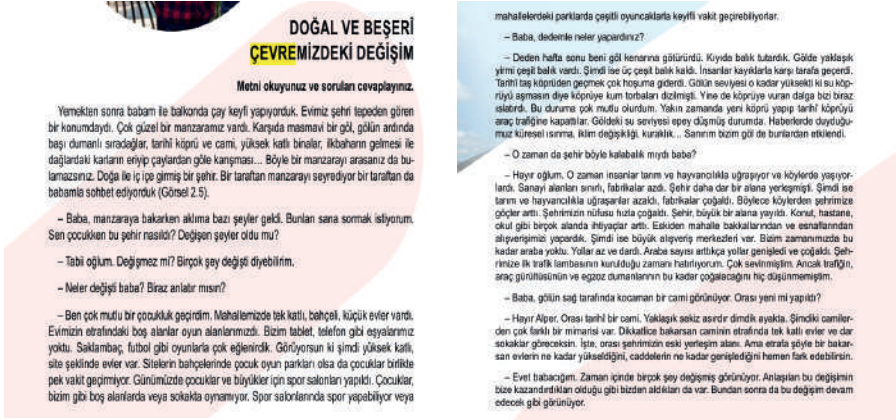
“Birlikte Yaşamak” Öğrenme Alanında “kültür” kavramı SB.5.1.2. Kültürel özelliklere saygı duymanın birlikte yaşamaya etkisini yorumlayabilme öğrenme çıktısıyla yer verilmiştir. Bu uygulamada toplumsal hafızanın bir parçası olan kültürel özelliklerimizin etkinlikler yoluyla öğrencilere kazandırılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu durum ders kitabına ise şu şekilde yansımıştır;

Şekil 1. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.22)

Kitaptaki etniklik örneğinde, TRT kurumu aracılığıyla gerçekleştirilen Uluslararası 23 Nisan Çocuk Şenliği öğrencilere izletilerek öğrencilerde resmi hafıza inşası yoluyla anma törenlerine yönelik belirli bir hafıza anlayışı oluşturulması hedeflenmiştir.

“Evimiz Dünya” Öğrenme Alanında “doğal çevre” ve “beşerî çevre” kavramlarına “SB.5.2.2. Yaşadığı ilde doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme” öğrenme çıktısıyla yer verilmiştir. Bu durum ders kitabına ise şu şekilde yansımıştır;

Şekil 2. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.58,59)

“Ortak Mirasımız” Öğrenme Alanında *milat* kavramı “SB.5.3.2. Anadolu’da ilk yerleşimleri kuran toplumların sosyal hayatlarına yönelik bakış açısı geliştirebilme” öğrenme çıktısıyla yer verilmiştir. Bu durum ders kitabına ise şu şekilde yansımıştır;

Şekil 3. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.114)

Kitaptaki bu bölümde, Göbeklitepe’nin ilk inanç merkezi ve ilk yerleşim yeri olması özelliğine değinilmesiyle bu bölge öğrencilerin zihninde bir hafıza mekanı olarak yer edinecektir.

“Yaşayan Demokrasimiz” öğrenme alanında “demokrasi” ve “cumhuriyet” kavramlarına “SB.5.4.1. Demokrasi ve cumhuriyet kavramları arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme” öğrenme çıktısıyla yer verilmiştir. Bu durum ders kitabına ise şu şekilde yansımıştır;

Kaynak

"Demokrasinin en çağdaş ve mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet şekli, cumhuriyettir."

"Sebepler ne olursa olsun vatandaşın derdine çare bulmak, yardım etmek ve destek olmak, Cumhuriyet hükümetinin koşacağı bir vazifedir."

"Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir."

"Cumhuriyet sizden 'fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür' nesiller ister."

atam.gov.tr

Şekil 4. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 2. Kitap s.18)

Kitapta, Kocatürk'ün Atatürk Araştırma Merkezi'nde yayımlanan Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri(1999) kitabından alınan alıntıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün sözlerine yer vererek Cumhuriyet'in önemi, yeri ve niteliklerini ifade edebilmeleri amaçlanmıştır. Bu örnekte kullanılan sözlerin Atatürk Araştırma Merkezi'nden alınması geçmişten günümüze Atatürk'ün etkisinin devam ettiğini ve ülkemizdeki önemini koruduğunu göstermektedir. Böylelikle toplumsal hafızada yer edinen Cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının toplumsal hafızada nasıl anlaşılacağı ve yorumlanacağı şekillendirilmeye çalışılmıştır.

"Hayatımızdaki Ekonomi" öğrenme alanında "tasarruf" kavramı "SB.5.5.1. Kaynakları verimli kullanmanın doğa ve insanlar üzerindeki etkisini yorumlayabilme" öğrenme çıktısıyla yer almıştır. Bu kavram ders kitabına şu şekilde yansıtılmıştır;

Kaynak

1893'te lisans öğrencisi Washington Carver (Vaşington Karvir) tarafından yayımlanan bir makalede doğada hiçbir atık materyalin olmadığı, atık hâle gelmiş ürünlerin başka bir ürüne ham madde kaynağı olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. Carver, atıkları "kılık değiştirmiş bir başka kaynak" olarak tanımlamıştır. Ülkemizde atık yönetiminin en eski ve bilinen uygulaması gübrenin hayvan dışkılarını gübre olarak kullanması ve tezek olarak yakmasıdır. Geri dönüşüm ve yeniden kullanım kapsamında tenekelerin sakı olarak kullanımı, plastik kapların saklama kabı olarak değerlendirilmesi de buna örnek olarak gösterilebilir. İslam dininde israfın haram olması bizleri bu konuda daha hassas yapmıştır. Alle içinde kardeş ve kuzenlerin birbirinin kıyafetlerini giymesi oldukça yaygın bir yeniden kullanım örneğidir. Sokak sokak ve köy köy gezen eskicilerin "eskiçiii" diye seslenmeleri hepimizin kulağındadır (Görsel 5.2).

Görsel 5.2

GÖL, M. & YAMAN, K. (2021). s. 1269

Şekil 5. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 2. Kitap s.70)

Örnekteki okuma metniyle kültürümüzde var olan alışkanlıklarımıza, davranışlarımıza değinerek toplumsal hafızanın getirilerine yer verildiğı görülmektedir. Metinde bulunan “ ift ilerin hayvan dışkılarını tezek olarak yakması, tenekelerin saksı olarak değerdendirilmesi, plastik kapların saklama kabı olarak kullanılması” ifadeleri bunun açık bir örneğidir.

“Teknoloji ve Sosyal Bilimler”  ğrenme alanında “teknoloji” kavramı “SB.5.6.1.Teknolojik gelişmelerin toplum hayatına etkilerini tartışabilme” öğrenme çıktısıyla yer almıştır. Bu kavram ders kitabına şu şekilde yansıtılmıştır;

şekil 6. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından  rnek (MEB, 2024, 2. Kitap s.120)

Örnekteki okuma metninde geçmişten günümüze değışen teknolojinin kültür, ekonomi ve toplum hayatına etkilerine değinildiğı görülmektedir.

6.2. İkinci Alt Probleme Dair Bulgular

Tablo 2. 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Toplumsal Hafıza ile İlgili Değerler

ÖĞRENME ALANLARI	DEĞERLER
Birlikte Yaşamak	Vatanseverlik Yardıms severlik
Evimiz Dünya	N/A Sevgi
Ortak Mirasımız	Vatanseverlik
Yaşayan Demokrasimiz	Yardıms everlik
Hayatımızdaki Ekonomi	N/A
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	N/A

Tablo 2’de görüldüğü üzere 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda öğrenme alanları ele alınıp her öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili hangi değerlere yer verildiği incelenmiştir. Genel olarak bakıldığında programda toplumsal hafıza ile ilgili olan değer öğelerinin az olduğu görülmektedir. 1.öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili iki adet değer yer almaktadır. 2. öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili değer bulunmamaktadır. 3. öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili iki adet değer bulunmaktadır. 4. öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili bir adet değer bulunmaktadır. 5.ve 6. öğrenme alanlarında toplumsal hafıza ile ilgili değer öğesine rastlanmamıştır.

Bu değerlerin ders kitabındaki yansımalarına öğrenme alanlarına göre bakacak olursak;

“Birlikte Yaşamak” öğrenme alanında “vatanseverlik” değeri “SB.5.1.2. Kültürel özelliklere saygı duymanın birlikte yaşamaya etkisini yorumlayabilme” öğrenme çıktısıyla yer almıştır. Ders kitabında verilen okuma parçalarının içinde vatanseverlik değerinin kazandırılması hedeflenmiştir.

Kaynak

"7 yaşına kadar beni dedem Şehirli Mehmet büyüt-müş. Eskinin hikâyesini hep ondan işittim. 1878'de Türk bayrağının gönderden indirilişini, İngiliz bay-rağının çekilişini yaşamış. 'Osmanlı yamandı... Gittiler ama yine gelecekler... Ben göremeyece-ğim ama sizler göreceksiniz.' derdi. 'Yine gele-cекler...' Hep buna inanarak yaşayacaktık çün-kü Kıbrıs'ın bir Türk adası olduğunu biliyorduk."

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, 2021

Kıbrıslı Türkler, uzun yıllar boyunca azim ve kararlılık içerisinde varlıklarını ve bağımsızlıklarını koruma mücadelesi vermişlerdir. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmesi sonrasında Rauf Denktaş ile Kıbrıslı vatan-severlerin çabaları ile 15 Kasım 1983 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Şekil 7. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.24)

Örnekteki okuma metninde KKTC'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın Kıbrıs halkının duygularını anlattığı sözlerine yer verilmiştir. Bu okuma metninde vatanseverlik değeri ön planda tutulmuştur. Vatanseverlik değerinin Kıbrıs örneğiyle verilmesinde, Türklerin Kıbrıs'ın kurtuluşunda gösterdiği desteklerin göz önünde bulundurulduğu düşünülebilir. Metinde yer alan "Kıbrıs'ın bir Türk adası olduğunu biliyorduk." ifadesi bu durumu açıklamaktadır.

"Evimiz Dünya" öğrenme alanında toplumsal hafızayla ilgili değere rastlanmamıştır.

"Ortak Mirasımız" öğrenme alanında "sevgi" değeri "SB.5.3.1. Yaşadığı ildeki ortak miras öğelerine ilişkin oluşturduğu ürünü paylaşabilme" öğrenme çıktısıyla yer almıştır. Ders kitabına ise şu şekilde aktarılmıştır;

Dabkeh (dabki), Filistin'de geleneksel nefesli çalgılar ve popüler şarkıların eşlik ettiği ünlü bir grup dansıdır (Görsel 3.48). Sosyal bir aktivite olan dabkeh; festivaller, kutlamalar, düğün, mezuniyet gibi etkinliklerde gerçekleştirilir. Filistinlilerin çoğu dabkeh dansını bilir ve sevinçlerini aileleri, arkadaşları ve komşularıyla bu dans yaparak paylaşırlar. Eşlik eden şarkıların sözleri yerel lehçelerdedir ve cesaret, güç, sevgi gibi duyguları ifade eder. Dabkeh, kültürel kimliği ifade etmenin, çeşitli kutlamaların ve sosyal bağları kuvvetlendirmenin bir yoludur.

Şekil 8. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.147)

Verilen okuma parçasında Filistin'in sevgi duygusunu dans ile yansıtmaya çalışmasına vurgu yapmıştır. Sevgi değerinin sadece bir okuma metni içerisinde yer almış olması eksik görülmüştür. Çünkü toplumumuzun sevgi, saygı gibi değerlere verdiği önemi göz önünde bulunduracak olursak yüzeysel kaldığı söylenebilir. Sevgi değerinin ne kadar önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Böyle bir durumda Filistin dans figürleriyle sınırlı kalması doğru mudur? Ülkemizle ilgili verilecek örneklerle çeşitlendirilebileceği düşünülmüştür. Ayrıca kitaptaki öğrenme alanı içerisinde verilen sevgi değeri örneğinin öğrenme çıktısıyla bağlantısının düşük olduğu görülmüştür.

“Yaşayan Demokrasimiz” öğrenme alanında **“yardımseverlik”** değeri **“SB.5.4.2. Toplum düzenine etkisi bakımından etkin vatandaş olmanın önemine yönelik çıkarımda bulunabilme”** öğrenme çıktısında yoğun bir şekilde verilmiştir. Örneğin;

Görsel 4.18

Dedektif öğrenciler iyiliğin izini sürüyor

"... Kocaeli'deki bir ortaokulda uygulamaya alınan projeyle çocuklar, sosyal sorumluluk çalışmaları yaparak iyiliği ve yardımlaşmayı öğreniyor.

Proje kapsamında öğrencilerin aktif katılımları ile huzurevi ziyareti, görme engelli bireyler için kitap seslendirme gibi etkinlikler yapılıyor. Yürütülen projeyle öğrencilerin etkin bir vatandaş olarak çevresindeki sorunları fark etmeleri, sorunların çözümüne katkıda bulunmaları, ülkesine ve milletine faydalı bireyler olmaları hedefleniyor..."

(Genel ağdan alınmıştır.)

Şekil 9. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 2. Kitap s.28)

Verilen okuma metninde, yardımlaşma değerinin Kocaeli ilinde uygulamaya alınan proje örneğiyle verilmesi amaçlanmıştır. Huzurevi ziyareti, görme engelli bireyler için kitap seslendirme gibi etkinlikler ile öğrencileri yardımlaşmaya teşvik etmenin hedeflendiği görülmektedir.

“Hayatımızdaki Ekonomi” ve **“Teknoloji ve Sosyal Bilimler”** öğrenme alanlarında toplumsal hafıza ile ilgili değere rastlanmamıştır.

6.3.        Alt Probleme Dair Bulgular

Tablo 3. 2024 Sosyal Bilgiler  ğretim Programı Toplumsal Hafıza ile İlgili Beceriler

ÖĞRENME ALANLARI	BECERİLER
Birlikte Yaşamak	Sorumluluk
	Sosyal Farkındalık
	Mekânsal D������
Evimiz Dünya	Değ������ ve S��rekli��i Algılamaya
	Sosyal Katılım
	Bilgi Toplama
	��������
Ortak Mirasımız	Kanıtaya Dayalı Sorgulama ve Araştırma
	Tarihsel Empati
	Sosyal Katılım
Yaşayan Demokrasimiz	Sorumluluk
	Eleştirel Bakma
	İletişim
	��������
	Sosyal Farkındalık
Hayatımızdaki Ekonomi	N/A
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Kanıtaya Dayalı Sorgulama ve Araştırma
	Gerek��li Yargıda Bulunma

Tablo 3’de görüldüğü üzere 2024 Sosyal Bilgiler  ğretim Programı’nda öğrenme alanları ele alınıp her öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili hangi becerilere yer verildiğı incelenmiştir. 1.   ğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili iki adet beceri bulunmaktadır. 2.   ğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili beş adet beceri bulunmaktadır. 3.   ğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili iki adet beceri bulunmaktadır. 4.   ğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili altı adet beceriye yer verilmiştir. 5.   ğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili beceriye rastlanmamıştır. Son olarak 6.   ğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili iki adet beceriye yer verilmiştir.

Bu becerilerin ders kitabındaki yansımalarına bakacak olursak;

“Birlikte Yaşamak”   ğrenme alanında “sorumluluk” becerisi “SB.5.1.1. D  hil olduğ   gruplar ve bu gruplardaki rolleri arasındaki ilişkileri   z            ” öğrenme çıktısında yer almıştır. Örneğın;

Kaynak

diyanet.gov.tr, sozluk.tdk.gov.tr

- Komşusu açken tok yatan bizden değildir.
- Komşu komşunun külüne muhtaçtır.
- Ev alma, komşu al.

Şekil 10. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.16)

Verilen parçada insanların toplumsal hafızasında yer alan hadisi şerif ve atasözlerine yer vererek sorumluluk becerisine değindiği görülmektedir. Hadis-i şerife yer verilmesi ve kaynak olarak diyanet sayfasının kullanılmasıyla dini değerlere de değinildiği düşünülmektedir.

“Evimiz Dünya” öğrenme alanında “mekânsal düşünme” becerisi “SB.5.2.1. Yaşadığı ilin göreceli konum özelliklerini belirleyebilme” öğrenme çıktısıyla verilmiştir. Ders kitabındaki örneği şu şekildedir;

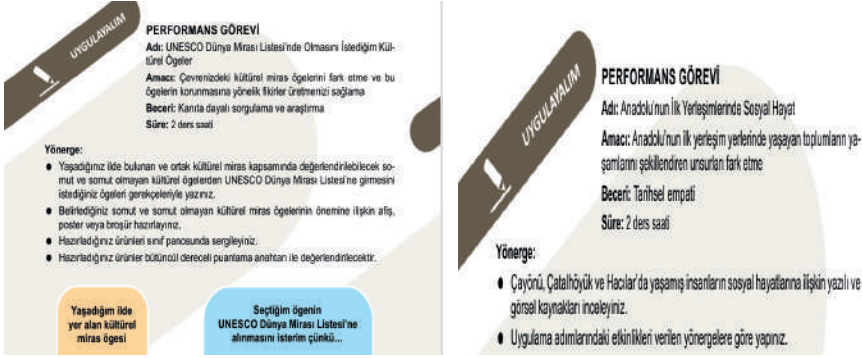
İLİMİZİN GÖRECELİ KONUMU

Öğretmenimiz “Çocuklar, bugün sizlerle şehir bulmaca oyunu oynayacağız.” dedi. Birden babamın anlattıklarını hatırladım. Babam, eskiden “şehir bulmaca” adlı oyunu oynadıklarını söylemişti. Acaba öğretmenimin bahsettiği oyun babamların oynadığı oyun muydu, diye düşünmeye başladım. O sırada öğretmenimiz oyunun kurallarını sıraladı: “Çocuklar, ben bir şehir belirleyeceğim ama bu şehri size söylemeyeceğim. Siz, şehri bulmak için bana sorular sorup aldığınız cevaplarla şehri bulmaya ve haritada göstermeye çalışacaksınız (Görsel 2.1). Şehri haritada ilk gösteren oyunu kazanır.”

Şekil 11. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.50)

Örnekteki okuma metninde bireysel hafızaya değinerek anılar üzerinden mekânsal düşünme becerisine yer verildiği görülmektedir.

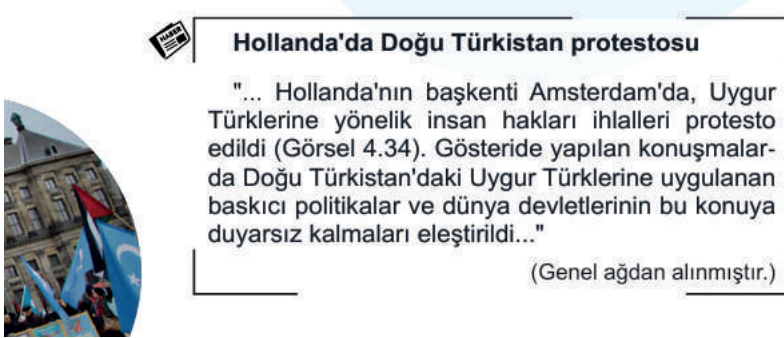
“Ortak Mirasımız” öğrenme alanında “kanıta dayalı sorgulama ve araştırma” becerisi ile “tarihsel empati” becerisinin etkinlikler üzerinden kazandırılması amaçlanmıştır.

Şekil 12. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 1. Kitap s.108,s.122)

Verilen etkinliklerde UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki kültürel öğelerimiz ve Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerindeki toplumlar üzerinden becerileri kazandırmanın hedeflendiği görülmektedir.

"Yaşayan Demokrasimiz" öğrenme alanında "eleştirel bakma" becerisi "**SB.5.4.3. Temel insan hak ve sorumluluklarının önemini sorgulayabilme**" öğrenme çıktısında yer almıştır. Ders kitabında şu şekilde yer almıştır;

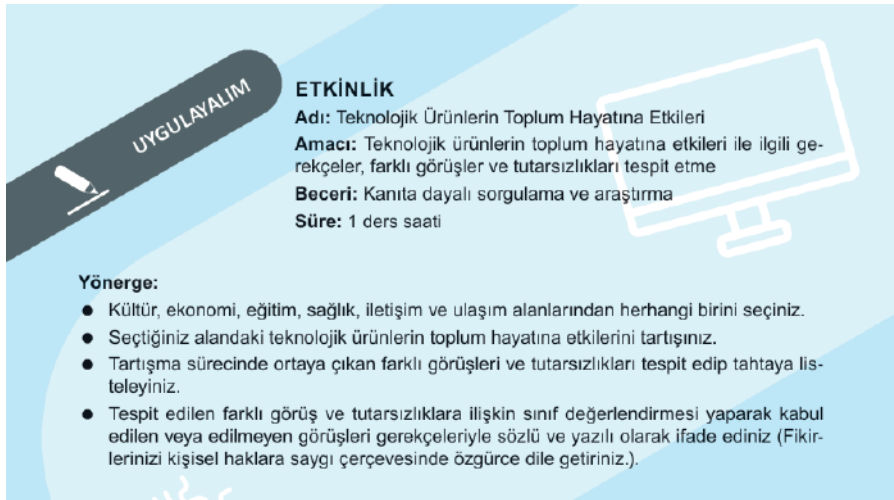
Şekil 13. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024, 2. Kitap s.40)

Örnekteki okuma metninde Doğu Türkistan'daki zulme karşı eleştirel bakış açısı ile değinildiği görülmektedir. Verilen bu etkinlikte Türkiye'de yapılan desteklere de yer verilebilirdi. Böylelikle öğrencilerin olayı benimsemesi açısından daha olumlu etkilerinin olabileceği söylenebilir. Fuat Keyman'ın Doğu Türkistan meselesine dair yaptığı açıklamalarında, bu konunun insan hakları ihlaliyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda Türk dünyası ve küresel siyaset bağlamında önemli bir mesele olduğunu

vurgulamaktadır. Keyman’a göre, Doğu Türkistan’daki zulüm, sadece eleştirel bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda zulme karşı ortaya konulan insani ve siyasi dayanışmayla ele alınmalıdır. Bu bağlamda, okuma metninde verilen Doğu Türkistan’daki zulme eleştirel bir bakış açısıyla yer verilmesi önemli olmakla birlikte, Türkiye’nin Doğu Türkistan’a yönelik desteklerine de vurgu yapılması öğrenciler açısından daha bütünsel bir öğrenme deneyimi sunabilir. Keyman’ın belirttiği gibi, bu tür durumlarda uluslararası dayanışma ve Türkiye’nin insani politikalarının altını çizmek, öğrencilerin hem eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine hem de olaylarla daha derin bir bağ kurmalarına yardımcı olabilir (Keyman, 2021).

“Hayatımızdaki Ekonomi” öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili beceriye rastlanmamıştır.

“Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanında “kanıta dayalı sorgulama ve araştırma” becerisi “SB.5.6.1.Teknolojik gelişmelerin toplum hayatına etkilerini tartışabilme” öğrenme çıktısı ile verilmiştir.

UYGULAYALIM

ETKİNLİK

Adı: Teknolojik Ürünlerin Toplum Hayatına Etkileri

Amacı: Teknolojik ürünlerin toplum hayatına etkileri ile ilgili gerekçeler, farklı görüşler ve tutarsızlıkları tespit etme

Beceri: Kanıta dayalı sorgulama ve araştırma

Süre: 1 ders saati

Yönerge:

- Kültür, ekonomi, eğitim, sağlık, iletişim ve ulaşım alanlarından herhangi birini seçiniz.
- Seçtiğiniz alandaki teknolojik ürünlerin toplum hayatına etkilerini tartışınız.
- Tartışma sürecinde ortaya çıkan farklı görüşleri ve tutarsızlıkları tespit edip tahtaya listelleyiniz.
- Tespit edilen farklı görüş ve tutarsızlıklara ilişkin sınıf değerlendirme yaparak kabul edilen veya edilmeyen görüşleri gerekçeleriyle sözlü ve yazılı olarak ifade ediniz (Fikirlerinizi kişisel haklara saygı çerçevesinde özgürce dile getiriniz.).

Şekil 14. Sosyal Bilgiler 5.sınıf Ders Kitabından Örnek (MEB, 2024,2. Kitap s.127)

Verilen etkinlikte “kanıta dayalı sorgulama ve araştırma becerisi”nin teknolojik ürünlerin toplum hayatına etkileri üzerinden kazandırılmasının hedeflendiği görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, toplumsal hafızanın 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan kavram, değer ve becerilere yansımaları, 2024 Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı’nda etkinlikler, okuma metinleri, ölçme ve değerlendirme bölümleriyle yer aldığı görülmüştür.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşa edilme sürecinin, insanların tarihsel olaylara, ortak değerlere ve kimlik algısına yönelik tutumlarında belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Bu sürecin şekillenmesinde siyasal ideolojiler, resmi söylemler ve eğitim araçları gibi öğeler de etkili olabilmektedir. Öğretim programları ve ders kitapları toplumsal hafıza inşasında önemli rolü olan araçlardır. Sosyal bilgiler dersi, toplumsal hafızanın inşa sürecini tarihsel olayların aktarımı, ulusal kimlik oluşturma ve vatandaşlık bilinci kazandırma hedefleriyle şekillendirmektedir. Bu araştırmada, toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşa süreci, 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki öğrenme alanları ve öğrenme çıktıları üzerinden kavram, beceri, değer bağlamında incelenmiştir. Bu öğelerin 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'na yansımalarının etkinlikler, okuma parçaları, örnek olaylar, ölçme ve değerlendirme süreçleriyle olduğu görülmektedir.

Öğretim programı, öğrenme alanları temel alınarak incelenmiştir. 6 tane öğrenme alanı tek tek ele alınmış ve ders kitabı içeriklerine de değinilmiştir. Elde edilen sonuçlara bakacak olursak, “Birlikte Yaşamak” öğrenme alanında toplumsal hafıza ile ilgili yedi adet kavrama yer verilirken “Hayatımızdaki Ekonomi” ile “Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanlarında birer tane toplumsal hafıza ile ilgili kavrama yer verildiği görülmüştür. Bu doğrultuda da öğrenme alanları içerisinde toplumsal hafıza kavramlarının dengesiz dağılımının söz konusu olduğu görülmektedir. Ders kitabına baktığımızda ise, öğrenme alanları içerisinde toplumsal hafıza ile ilgili kavramlara genellikle etkinlikler ve okuma parçaları yoluyla yer verildiği görülmüştür. Ancak bu bölümlerde toplumsal hafıza ile ilgili kavramların öğretilmesine tam anlamıyla vurgu yapılmadığı dikkat çekmektedir. Bu noktada ders kitabında bulunan bazı etkinlikler ile verilen kavramların tekrar ettiği de görülmektedir. Buna örnek olarak “Yaşayan Demokrasimiz” öğrenme alanında cumhuriyet ve demokrasi kavramları aynı etkinlik içerisinde verildiği görülmektedir. Birden fazla kavram aynı etkinlik, metin ve konu içerisinde yer almıştır. Etkinlik yoğunluklu bir kitap olduğu göz önüne alınacak olursa çeşitlilik olmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. Farklı kavramlar çeşitli etkinlikler veya okuma parçalarıyla kazandırılmaya çalışılabilir.

Toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşa edilme sürecinde öğretim programında yer alan değerleri incelendiğimizde toplumsal hafıza ile ilgili değerlerin keza kavramlarda olduğu gibi öğrenme alanları içerisinde belirli bir düzen ya da denge ile dağılmadığı görülmektedir. Örneğin, “Birlikte Yaşamak” ve “Ortak Mirasımız” öğrenme alanlarında toplumsal hafıza ile

ilgili ikişer tane değere vurgu yaparken “Evimiz Dünya”, “Hayatımızdaki Ekonomi” ile “Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanlarında toplumsal hafıza ile ilgili herhangi bir değere vurgu yapılmadığı görülmektedir. Oysa ekonomi toplumlar için oldukça belirleyici bir dinamiktir. Her toplumun finansal davranış biçimi de farklılıklar gösterebilir. Örneğin toplumumuzda israfa ilişkin yoğun bir hafıza varken kitapta bu durum vurgulanmamıştır. Ders kitabını ele aldığımızda ise toplumsal hafıza ile ilgili değerlerin öğretiminde etkinlik ve okuma parçalarının yoğunlukta olduğu görülmektedir fakat buna rağmen değerlere ilişkin vurgunun az olduğu söylenebilir. Verilen etkinliklerde ise ağırlıklı olarak vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin yer aldığı, diğer değerlerin daha geri planda kaldığı görülmektedir. Bu değerlerin önemli olduğu kabul edilmekle birlikte daha yoğun bir şekilde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Kavramlarla kıyasladığımızda da değerler öğretimi kavram öğretimine göre daha az etkinlik ile ifade edildiği de görülmektedir. Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin öneminin ne kadar büyük olduğunu bilmekteyiz. Kitap içeriğinde bunun daha açık bir şekilde görülmesi gerektiği düşünülmektedir.

Toplumsal hafızanın siyasal alan tarafından inşa sürecini öğretim programında yer alan beceriler bağlamında incelendiğimizde ise becerilerde tam olarak yeterli oranda olmasa da değerlere göre daha dengeli bir dağılımın olduğu söylenebilir. Diğer öğelerde olduğu gibi becerilerin de etkinlik ve okuma parçaları yoluyla kazandırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Ayrıca verilen etkinliklerin açıklama kısımlarında öğrenciye kazandırılmak istenen hedefler de yazmaktadır. Bu durumda becerilerin direkt olarak yazılmasının gerekli olup olmadığı şüphelidir. Çünkü öğrenci için terimsel ifadelerden ziyade etkinliğin içeriği ve süreç boyunca edindiği kazanımlar daha önemlidir.

Sonuç olarak, öğrenme alanlarında yer alan kavram, değer ve becerilerin ders kitabında dengeli bir şekilde dağılması gerektiği; etkinlikler ve okuma metinlerinde verilen öğelerin daha açık ve tekrara düşmeden çeşitlilik sağlanarak verilebileceği önerilmektedir. Öğrencilerin daha etkili bir şekilde öğrenebilmeleri için, konuların hem teori hem de uygulama düzeyinde dengeli bir düzeyde sunulması gerekmektedir. Kazandırılması hedeflenen öğeleri kitaba aktarırken yakından uzağa ilkesini göz önüne alarak, öğrencilerin daha kolay ve içten benimsenmesini sağlamak amacıyla ülkemizle ilgili örneklerle öncelik verilmesi önerilmektedir. Küresel bağlamda vatandaşlar yetiştirmemizin yanı sıra kendi milli değerlerine, tarihine, kültürüne sahip çıkan bireyler yetiştirmemiz de önemli bir durumdur. Bu durum öğrencilerin hem kendi kimliklerini güçlendirmelerine yardımcı olacak hem de küresel dünya ile olan bağlarını anlamalarına imkân sağlayacaktır.

Kaynakça

- Apple, Michael W. *Ideology and Curriculum*. Routledge, 2004.
- Assman, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge University Press
- Bernays, Edward. *Propaganda*. Horace Liveright, 1928.
- Bowen, G. A. (2009). *Document analysis as a qualitative research method*. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40.
- Bulut, A. (2023). Toplumsal hafızanın ağıalık kurumu üzerinden inşası: Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağıaları ikilemesi üzerine bir inceleme. H.Y. (ed.) içinde, Yaşar Kemal (s. 172-191). İstanbul: İhlamur/İdeal Kültür Yay.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage publications.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press
- Copeaux, E. (2006). Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine: Türkiye'de Tarih Eğitimi (1931-1993). ( ev. A. Berkta ). İletişim Yayınları.
- Fiske, J. *Understanding Popular Culture*. Routledge, 1990.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, 1983.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (Ed. & Trans. L.A. Coser). University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (1925). *The Social Frameworks of Memory*.
- Halbwachs, M. (2003). *Toplumsal Hafıza*.  ev. Yücel Aşkın. Kabalcı Yayınevi
- Hobsbawm, Eric J. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Keyman, F. (2021). *Yeni Küresel Düzen ve Türkiye'nin Rolü: Demokrasi, İnsan Hakları ve Dış Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Sosyal Bilgiler  ğretim Programı*. Ankara
- <https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2024) Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları
- Nora, P. (1989). "Between Memory and History: Les Lieux de M moire." *Representations*, 26, 7-25.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E.  zcan,  ev.). Ankara: Dost Kitabevi

- Olick, J. K., & Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105-140.
- Olick, J.K., Vinitzky-Seroussi, V., & Levy, D.(Eds.), (2011). *The Collective Memory Reader*. Oxford University Press
- Papadopoulos, Nikos. *National Identity and the Politics of Memory in Greece*. *Journal of Modern Greek Studies*, 2003.
- Schacter, Daniel L. *The Seven Sins of Memory: How the Mind Forgets and Remembers*. Houghton Mifflin Harcourt, 1999.
- Schudson, M. (1992). *Watergate in American Memory: How We Remember, Forget, and Reconstruct the Past*. Basic Books.
- Temizkan, Ö. (2022). Bir Toplumsal Hafıza İnşa Unsuru Olarak Ziya Gökalp’in Kültürel Ulusçuluk Yaklaşımı. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 103-112.
- Temizkan, Ö. (2024). Kent Kimliği ve Bireysel Kimliklerin Kentte Kendini Gerçekleştirilmesi. Ahmet Mazlum (Ed.), *Geçmişten Günümüze Kent Kavramına Multidisipliner Yaklaşımlar* (ss. 105-127). Ankara: Son Çağ Yayınları.
- Temizkan, Ö. (2024). Hafıza mekânları bağlamında Sivas kent kimliği, A.M. (ed.) içinde, *Akademiden kente bakış: Sivas* (s. 49-76). Ankara: Son çağ Akademi.
- Wertsch, J.V.(2002). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge Press.

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Toplumsal Hafıza” Kavramına Yönelik Metafor Durumlar 6

Hilal Abuş¹

Özet

Bu çalışmanın amacı “toplumsal hafıza” kavramına yönelik Sosyal bilgiler öğretmenliği 3. ve 4. sınıf öğretmen adaylarının toplumsal hafıza konusuna yönelik sahip oldukları algıları metaforlar aracılığıyla ortaya çıkartmaktır. Çalışmaya 2024-2025 eğitim ve öğretim yılında, Cumhuriyet üniversitesi eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dalından 35 kız ve 10 erkek olmak üzere toplamda 45 öğrenci ile 3. ve 4. sınıf öğretmen adayları katılmıştır. Araştırmanın verileri öğrencilerin “Toplumsal Hafıza gibidir, çünkü.....” cümlesini tamamlattırılarak elde edilmiştir. Toplanan veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilip yorumlanmıştır. Araştırma neticesinde araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 33 farklı metafor geliştirdikleri bu geliştirilen metaforlardan yola çıkarak toplamda 7 farklı kategoride metafor geliştirilmiştir.

1.Giriş

Toplumsal hafıza (ayrıca toplumsal bellek, kolektif bellek olarak da bilinir.) grup kimliğiyle önemli ölçüde ilişkili olguların grup üzerindeki bellek ve bilgi havuzunu ifade eden bir kavramdır. Kavram ilk kez 19. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir kavramdır. Ortak bir tutum, davranış ve psikolojiye sahip olmamıza imkan veren, başka insanlarla paylaşılan duygu, düşünce ve değerlerin sağladığı verilerle oluşan kognitif dünyadır. İnsan ilişkilerinin, ortak yaşamışlıkların, belirli bir sistematik işleyişle saklanması ifade eder. Tecrübelerin saklanması ve gerektiğinde ortaya çıkarak beraber sergilenen pratiklere dönüşmesi toplumsal hafıza sayesinde gerçekleşir (Karaslan, 2022). Hafıza kelime olarak koruyan, saklayan bellek ya da *hafıza*,

1 hilalabus58@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4890-1460

yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücüdür. Bireyin bilincinde yer edip muhafaza edilen öğeler bireysel hafızayı oluşturur. Yüzyılların birikiminden toplumların bilincinde kökleşip kararlı bir şekilde korunan ve hatırlanan öğeler de toplumsal hafızayı oluşturur. Toplumsal hafıza psikoloji, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi ve antropoloji gibi birçok bilim dalının ilgi alanına giren bir kavramdır (Fedayi, 2010). Kolektif hafıza, toplumda olan kültürel, sosyal, iktisadi ve politik yaşanan hemen her şeyin sonraki kuşaklara iletilmesini sağlayan bir bağ, bir köprü görevindedir (Temizkan, 2022). “Toplumsal hafıza, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bir köprü kurar, insanın zamanda kök salmasını sağlar, kimliğinin oluşmasında zaman döngüsü içerisinde insanın varoluşu için kurucu, özel bir nitelik taşır” (Atik ve Bilginer Erdoğan, 2014:3). Çeşitli hafıza tasniflerinden yola çıkarak toplumsal hafızanın tanımı bağlamında öne çıkan unsurlar olarak şunları sayabiliriz: bir toplum içinde yaşamak şimdiki zaman içinde geçmişi hatırlatan eşyaları görmek ve kullanmak, çeşitli mekanlarda bulunmak, başka insanlarla iletişim alışverişinde bulunmak, son olarak bunların bütününe oluşturduğu kültür zemininde bulunmak toplumsal hafızanın önemli unsurlarıdır.

İnsanların birbiriyle deneyimlediği herhangi bir olayın belleklerinde bıraktığı farklı izler, kolektif bir hafızanın oluştuğunun göstergesidir. Aynı olayı deneyimleyen iki kişi, olayı farklı açılarıyla hatırlayabilir, ancak hatırlanan olay bir tanedir. Sosyal grupların herhangi bir olayı eşzamanlı yaşamalarına gerek yoktur. Geçmiş bilgisinin paylaşımı ve aktarımı, kolektif hafızanın oluşumu için yeterlidir (İnce, 2010).

Son zamanlarda toplumsal hafıza konusunda çok fazla çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Hafıza üzerine yapılmış çalışmaların ortak noktaları şöyle özetlenebilir:

- 1- Geçmiş hafıza yoluyla şimdiki anın ihtiyaçlarına göre sürekli yeniden şekilleniyor ve şimdiki meşrulaştırıyor.
- 2- Hafıza ile kimlik arasında sıkı bir ilişki vardır. Hem bireysel hem de grup kimliği zaman ve mekân içinde ayrılık iddiasından ve bunun hatırlanması üzerinden geçiyor.
- 3- Tarihçiler bireysel ve kolektif hafızayı şekillendiriyor; kişisel hatıralar da tarihe yazımında önemli bir veri olarak kullanılıyor. Tarih hem bireylere hem kitlelere ait bir tür hafızadır.
- 4- Bireysel hafıza sosyal alanla pek çok noktada kesişmektedir (Özyürek, 2001, s. 8-9)

Toplumsal hafıza kültürde var olur. Kültür bir yaşama desendir, bununla birlikte kültürde bireysel ya da toplumsal belleğe ilişkin kodlar bulunur. Kültür, toplumsal belleğe ilişkin temsilleri içerir ve toplumun kendini ve geçmişini tanımlama şeklini gözler önüne serer. Kültürel her türlü faaliyet toplumsal bellekle bağlantılıdır. Toplumun ve bireyin varoluşsal kimliği kültürel bellek içerisinde var olur. Kültür, birey için hem güven alanıdır hem de onu belirli kalıplar içerisinde sıkıştıran bir kuşatma alanıdır. Bu şekliyle toplumsal hafızada kültür hem bütünleştirici hem de ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Toplumlar, hafızaları ile kendilerini “biz” ve diğerlerini “ötekiler” olarak sınıflandırabilir ve kültürel benliklerini bunun üzerine inşa edebilir (Subaşı, 2003: 137).

2. Sosyal Bilgiler ve Toplumsal Hafıza

Sosyal bilgiler, temel eğitim öğrencilerinin değişen ve sürekli gelişen dünya düzeninde, hayatlarında gerekli olan bilgi, beceri, değer ve tutumlarını geliştirmek amacıyla iletişimlerini güçlendirmek amacıyla içeriğini temelde sosyal ve beşeri bilimlerden alan ve bunun yanında yeri geldiğinde insana dair her türlü disiplin ve çalışma alanından da yararlanma yoluna giden demokratik bir birey yetiştirmek amacıyla uygulanan bir öğretim programı, bir temel eğitim dersi ve çalışma alanıdır (Sever, 2015)

Sosyal bilgiler, “temel kültür öğelerini, birçok alandaki çalışmadan sağlanan bulgulardan, disiplinler arası bir yaklaşımla seçilip yoğrularak oluşturulmuş bilgileri içinde bütünleştiren; ilköğretim düzeyine ve çocukların küresel algılama özelliğine uygun duruma getirilmiş bir ders” şeklinde tanımlanmaktadır (Sözer, 1998:4). Kültür öğelerinden yola çıkarak burada ulusal kimliğe vurgu yapılmış olup ulus kimliğinin toplumsal hafıza ve kolektif kimlik temelinde temsil edecek bireyler yetiştirme amacıyla olduğunu söylemek mümkün. Kolektif kimlik ise aynı zamanda bir ulus kimlik olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda ulus kimliği, bireyin içerisinde var olduğu toplumun yaşam pratikleri ile doğrudan ilişkilidir (Bilgin, 1999). Çünkü kimlik kavramı toplumsal süreçler içinde şekillenen bir kavramdır (Temizkan ve Polat, 2013). Bu yaşam pratikleri daha çok eğitimle insana yansıtılır diyebiliriz. Tabi bu sadece okulda aldığı eğitim değil ailede, ortamında, çevresinde bu kimliğin oluşmasında katkısı vardır. Ancak ulus kimliği oluşurken en doğru yol okuldan geçer diyebiliriz. Özellikle de Sosyal Bilgiler dersi bu kimliğin oluşumunda en önemli derstir demek yanlış olmaz. Bu noktada ulus kimliğinin oluşumunda ve kimliğin sürekliliğinin sağlanmasında derslerin müfredatları ön plana çıkmaktadır (Özkan, 2013). Türkiye’de ilköğretimin 4, 5, 6 ve 7. kademelerinde bulunan sosyal bilgiler dersi, ulus kimliğin inşasında toplumsal hafızaya vurgu yapan birçok

kazanım ve konu ile öğretim programında bulunmaktadır (Temizkan ve Çakır, 2024) Sosyal bilgiler dersi öğretim programının özel amaçlarına bakıldığında (MEB, 2023) “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri; Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları; Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öğe ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri; İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri; Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmelerinin” amaçlandığı görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgiler dersi bu amaca hizmet eden, ulus kimliği oluşturmada en önemli araçtır.

3. Amaç

Bu çalışmanın amacı “toplumsal hafıza” kavramına yönelik ilköğretimde sosyal bilgiler konularına yönelik eğitimde bulunacak sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının sahip oldukları algıları metaforlar aracılığıyla ortaya çıkartmaktır. Bu amaç kapsamında araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “toplumsal hafıza” kavramına ilişkin sahip oldukları algıları hangi metaforlarla açıkladıkları, bu metaforların hangi ortak özelliklere sahip oldukları sorularının yanıtları aranmıştır.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) ile desenlenmiştir. Olgubilim (fenomenoloji/phenomology) deseni, derinlemesine ve ayrıntılarına hâkim olunmayan, tam anlamıyla kavranmayan ancak farkında olunan olgular, olay ve deneyimlere, algılara, yönelim, kavram ve durumlara odaklanan bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışmada verilerin elde edilmesi adına metafor tekniği kullanılmıştır. Metafor dilin derinliğini ve anlam gücünü artırarak soyut düşünceleri somutlaştıran etkili bir anlatım aracıdır.

Metafor terimi, Latince ve Grekçe *metafora* kökünden gelir. *Meta*: öte, aşırı ve *pherein*: taşımak, yüklenmek sözcüklerinden oluşmuş birleşik bir addır. Günümüzde söz sanatı olarak daha çok tanınan metafor, dilimizde

karşılığını *eğretileme* olarak bulmuştur (Salman, 2003; 54). Metafor terimi aslında bireylerin günlük yaşamında da sıklıkla kullandıkları dilsel bir benzetme olgusudur. İki farklı öğeden birinin diğerinin yerine kullanılarak oluşturulan dilsel kullanıma metafor denir. Eğitimde de özellikle yeni bir öğrenme gerçekleşeceğinde öğrenmeyi kolaylaştırmak ve akılda kalıcılığını sağlamak için sıklıkla eşdeğer öğelerin birbirleri yerine kullanılması yoluna başvurulur (Öztürk, 2007). Metaforlar birbirinden farklı olan iki fenomeni, bilinenden bilinmeyene ve somut olandan soyut olana doğru benzetmeler kullanılarak anlaşılabilirliği daha güçlü hale getirmede önemli rol oynarlar. Başka bir ifadeyle metaforlar yeni bilgilerin eski bilgilerle benzer yanlarını belirleyerek bu iki bilgi arasında ilişki kurmasını sağlar. Bu benzerlikler yeni bilginin somut bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olur (Senemoğlu, 2007). Eğitimde doğru bilgi ve kavramları belirleme ve öğretme yetisine sahip bir araç olan metaforlar, son yıllarda gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda yeni bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. (Saylık, Sağlam, 2021).

4.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmaya 2024-2025 öğretim yılında Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim gören; Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan 35 kız ve 10 erkek, olmak üzere toplam 45 kişi 3. Ve 4. sınıf öğrencileri katılarak maksimum çeşitlilik örneklemesine ulaşılmaya çalışılmıştır.

4.3. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının *Toplumsal Hafıza* kavramına ilişkin algılarını ortaya çıkartmak için her bir öğretmen adayından “*Toplumsal Hafızagibidir, çünkü.....*” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Öğrencilerin cinsiyet ve sınıflarının tespiti için açık uçlu soruları da mevcut olmakla birlikte bir metafor üzerinde yoğunlaşarak algılarını nedenleriyle beraber yazmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarının açıklamaları araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır.

5. Bulgular

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının “toplumsal hafıza” kavramına yönelik kullandıkları metaforlara ilişkin toplanan veriler tablolar halinde ifadelendirilerek bu bölümünde yorumlanmıştır. Bu kısımda araştırmaya katılan öğretmen adayının “toplumsal hafıza” kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar sınıflandırılarak frekans (f) ve yüzde (%) değerleri gösterilerek tablolarla ifade edilmiştir.

Tablo-1 incelendiğinde toplamda 45 kişi çalışmaya katılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “toplumsal hafıza” kavramına yönelik 33 adet farklı metafor geliştirdikleri görülmektedir. 3 adet nehir, 2 adet balık, 3 adet bellek, 2 adet kültür, 2 adet insan beyni, 3 adet kimlik, 3 adet anı defteri, 2 adet tarih şeklinde metaforlar kullanılmıştır. Geriye kalan 25 metafordan 1’er adet kullanılmıştır.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Toplumsal Hafıza” Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metaforlar

Metafor Numarası	Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
1	Nehir	3	7.5
2	Balık	2	5
3	Bellek	3	7.5
4	Kültür	2	5
5	İnsan Beyni	2	5
6	Kimlik	3	7.5
7	Anı Defteri	3	7.5
8	Tarih	2	5
9	Ağacın Kökleri	1	2.5
10	Nar	1	2.5
11	Ayna	1	2.5
12	Toplumsal Zihniyet	1	2.5
13	Yaşam Alanı	1	2.5
14	Sandık	1	2.5
15	Sülale	1	2.5
16	Miras	1	2.5
17	Saniye	1	2.5
18	Toplumun Temeli	1	2.5
19	Kalıcı Alan	1	2.5
20	Oda	1	2.5
21	Genlerle Aktarılan Özellik	1	2.5
22	Harddisk	1	2.5
23	Toplu Taşıma	1	2.5
24	Kitap	1	2.5
25	Konferans Salonu	1	2.5
26	Ritüel	1	2.5
27	Akvaryum	1	2.5
28	Hapishane	1	2.5
29	Silo	1	2.5
30	Telefon alarmı	1	2.5
31	Göl	1	2.5
32	Flash Bellek	1	2.5
33	Taş	1	2.5
Toplam	33	45	

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının “Toplumsal Hafıza” Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metafor Kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Sayısı	Katılımcı Sayısı
Mekân/ Nesne	Sandık (1), Nehir (3), Göl (1), Akvaryum (1), Silo (1), Konferans Salonu (1), Toplu Taşıma (1), Oda (1), Ayna (1), Hapishane (1), Kalıcı Alan (1)	11	13
Teknolojik	Harddisk (1), Flash Bellek (1), Telefon Alarmı (1)	3	3
Ekolojik	Ritüel (1)	1	1
Duyusal	Genler (1), Bellek (3), İnsan Beyni (2)	3	6
Organik	Nar (1), Ağaç (1), Balık (2), Taş (1)	4	5
Hikâye	Tarih (2), Anı Defteri (3), Kitap (1), Saniye (1)	4	7
Sosyal	Kimlik (3), Kültür (2), Toplumun Temeli (1), Toplumsal Zihniyet (1), Yaşam Alanı (1), Sülale (1), Miras (1)	7	10

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlar ortak özellikleri bakımından yedi kavramsal kategori altında toplanmıştır. Her metafor öğretmen adaylarının yaptıkları açıklamalar kapsamında metaforun kaynağından atfedilen düşünce kapsamında gruplandırıldı. Metaforların kaynakları şu şekilde kategorize edilmiştir: Mekânsal Metaforlar, Teknolojik Metaforlar, Ekolojik Metaforlar, Duyusal Metaforlar, Organik Metaforlar, Hikaye Metaforları, Sosyal Metaforlar şeklinde ayrılmıştır. Oluşturulan kategorilere ilişkin katılımcıların orijinal görüş örnekleri şöyledir;

5.1. Mekânsal Metaforlar

Mekânsal metaforlar olarak toplamda 11 adet farklı metafor 13 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metaforlar şu şekildedir: sandık, göl, nehir, akvaryum, silo, konferans salonu, toplu taşıma, oda, ayna, hapishane, kalıcı alan şeklindedir.

Ö1: “*Toplumsal hafıza sandık gibidir. Çünkü sandığın içine genelde değerli eşyalar koyarız. Toplumlarda hafızalarında yaşadıkları olayları durumları saklarlar.*”

Ö22: “*Toplumsal hafıza nehir gibidir. Çünkü zamanla biriken anılar toplumun kolektif bilincini sürekli olarak şekillendirir. Geçmişten günümüze aktarılan bilgiler toplumu etkiler.*”

Ö38: “Toplumsal hafıza akvaryum gibidir. Çünkü toplumda yaşanmış belli olaylar dışında yaşanmış diğer olayların önemsenmeyip göz ardı edildiği durumlarıdır. Belli olaylar akvaryumdaki balıklar gibi önemlidir, diğer olaylar ise akvaryumdaki süsler gibi önemsizdir.”

Ö7: “Toplumsal hafıza ayna gibidir. Çünkü geçmişte yaşadığımız olaylar yüzümüze yansıyan şeylerdir. Aynada soyut olarak bunları görebiliriz. Geçmişte yaşadığımız hissettiğimiz ne var ise toplum o şekilde gelişir.”

Ö42: “Toplumsal göl gibidir. Çünkü gölde suların varlığı hayat verir çevresine. Toplumsal hafıza da milletlere ya da topluluklara geçmiş gelecek bağını korur ve devamını sağlar.”

Ö36: “Toplumsal hafıza konferans salonu gibidir. Çünkü konferans salonlarında insanlar toplu halde bulunur ve bilgileri toplu halde alıp grup kimliğini oluştururlar.”

Ö40: “Toplumsal hafıza bir silo gibidir. Çünkü siloda biriken tahıllar gibi bizde toplumsal olarak biriktirdiğimiz olayları biriktiriyoruz ve ihtiyacımız olduğunda ortaya çıkarıyoruz.”

Ö34: “Toplumsal hafıza toplu taşıma gibidir. Her toplu taşımaya bindiğimizde yeni insanlarla yeni olaylarla karşılaşırız ve bir önceki insanı unutursun ya da olayı. Her gün yenileniriz.”

5.2. Teknolojik metaforlar

Teknolojik metaforlar olarak toplamda 3 adet metafor 3 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metafor şu şekildedir: harddisk şeklindedir.

Ö33: “Toplumsal hafıza harddisk gibidir. Çünkü tüm yaşanılanların kaydolduğu bir alandır.”

Ö44: “Toplumsal hafıza flaş bellek gibidir. Çünkü geniş bir birikimi barındırır. Silinen bilgilerin deneyimlerin yanı sıra kalıcı olarak saklanan anıları da içerir. Hatta aynı flaşı nasıl kullanıyorsak o şekilde istenilen şeyler toplumsal hafıza da tutulabilir. İstenmeyenlerde birçok yöntemle unutturulup manipüle edilip silinebilir.”

Ö41: “Toplumsal hafıza telefon alarmı gibidir. Çünkü zamanı geldiğinde insanı unuttuğu toplumsal konuları hatırlatarak uyandırır.”

5.3. Ekolojik Metaforlar

Ekolojik metaforlar olarak toplamda 1 adet metafor 1 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metafor şu şekildedir: ritüeller şeklindedir.

Ö37: “Toplumsal hafıza ritüeller gibidir. Çünkü ritüeller gibi nesilden nesile toplumdaki topluma aktarılır. Herkesin ortak paydasıdır.”

5.4. Duyusal Metaforlar

Duyusal metaforlar olarak toplamda 3 farklı metafor 6 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metaforlar şu şekildedir: genler, insan beyni, bellek şeklindedir.

Ö3: “Toplumsal hafıza insan beyni gibidir. Çünkü bazen bazı şeyler çabuk unutulur bazı şeyler ise daimi belleğe atılır.”

Ö9: “Toplumsal hafıza insan beyni gibidir. Geçmişte yaşanan toplumsal olayları unutmaz.”

Ö12: “Toplumsal hafıza bellek gibidir. Çünkü toplumlar ortak oldukları tutum ve davranışlara sahip olmamıza imkan verir. Arkaya baktığımızda geriye dönük şeyleri hatırlamanıza yardımcı olur.”

Ö32: “Toplumsal hafıza genlerle aktarılan özellikler gibidir. Çünkü toplumda yaşanan her olay bir bütün içinde gelecekteki nesillere geçer bu sürekli devam eder.”

5.5. Organik Metaforlar

Organik metaforlar olarak toplamda 4 farklı metafor 5 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metaforlar şu şekildedir: nar, balık, ağaç, taş şeklindedir.

Ö6: “Toplumsal hafıza nar gibidir. Çünkü toplumsal hafıza zamanla değişen yok olan veya gelişen gelenek-göreneklerden ya da yaşanan olaylardan oluşan bütün bir nar gibidir. Hepsi o narın bir parçasıdır.”

Ö27: “Toplumsal hafıza bir balık gibidir. Unutmaya mahkumdur. Bizim toplumumuzda zaten iyi şeyler yaşanmadığı için kaldıramıyoruz unutuyoruz. Bence toplumsal hafıza diye bir şey yoktur.”

Ö2: “Toplumsal hafıza bir ağacın kökleri gibidir. Büyüyerek ilerler ve iz bırakır.”

Ö45: “Toplumsal hafıza taş gibidir. Çünkü bazı taşlar belirgin değerli bu toplumun asla unutmadığı değerli ve kıymetli olaylardır. Bazıları ise solmuş, eskimiş değerini kaybetmiş olabilirler. Taş zamanla aşınabilir veya ayrılabilir bazılarının yerine yenisi eklenebilir. Ancak bütünde sağlanabilir.”

5.6. Hikâye Metaforları

Hikâye metaforları olarak toplamda 4 farklı metafor 6 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metaforlar şu şekildedir: tarih, anı defteri, saniye, kitap şeklindedir.

Ö35: “Toplumsal hafıza kitap gibidir. Geçmişini ve geleceğini bir arşiv gibi saklar.”

Ö21: “Toplumsal hafıza bir anı defteri gibidir. Çünkü geçmişteki önemli olaylar, başarılar, kayıplar, toplumların hafızasında biriktikçe gelecek kuşaklara aktarılır ve bu bilgiler, toplumsal değerler ile kimliklerin şekillenmesinde önemli rol oynar.”

Ö8: “Toplumsal hafıza tarih gibidir. Tarih aynı ülkede yaşayan milletin bir milletin hepsinin başından geçen olaylar dizisidir. Bir milletin yaşamış olduğu iyi ve kötü olayların hafızalardan silinmemesi ve toplumun hafızasına kazanmış olmasıdır.”

Ö24: “Toplumsal hafıza saniye gibidir. Çünkü Türk milletinde yaşanan olaylar ve sürekli gelişen durumlar sürekli gündemin değişmesine sebep olmaktadır. Sürekli unutulmuş durumlar sebebiyle 100 yıl öncesinde yaşanan en önemli tarihler olaylar dahi unutulmaktadır.”

5.7. Sosyal Metaforlar

Sosyal metaforlar olarak toplamda 7 adet farklı metafor 10 öğretmen adayı tarafından kullanılmıştır. Bu metaforlar şu şekildedir: kimlik, kültür, toplumun temeli, toplumsal zihniyet, yaşam alanı, sülale, miras şeklindedir.

Ö30: “Toplumsal hafıza ortak kültürdür. Çünkü insanların nesilden nesile aktardıkları gelenek görenek normları bulundurur ve bunları toplumun ve bireylerin yaşamına uygulamasıyla hafızalarında yer edinir.”

Ö23: “Toplumsal hafıza mirastır, kültürdür. Çünkü geçmişten günümüze geçirilen zamandır. Toplum bir arada tutan güçtür. Toplumsal hafıza insanların toplumun kimliği gibidir.”

Ö5: “Toplumsal hafıza kimlik gibidir. Çünkü toplumda önceden var olan sonrasında unutulmaya başlanan gelenek görenekleri hatırlar. Genel bir kitleye hitap eder kimlik gibidir.”

6. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. Ve 4. Sınıf öğrencilerinin “toplumsal hafıza” kavramına yönelik mevcut ve idealine ilişkin algıları metaforlar yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında ilköğretim kademesinde toplumsal hafıza kavramlarını kapsamlı öğretmekle yükümlü olan öğretmen adaylarının “toplumsal hafıza” kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar ortaya konulup, bu metaforların ortak noktalarından belli kavramsal kategoriler oluşturularak öğretmen adaylarının toplumsal hafızayı algılayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaya toplamda 45 öğretmen adayı katılmıştır. Bunlardan 35’i kadın öğretmen adayı, 10’ u erkek öğretmen adaydır. Bu adayların oluşturduğu toplam metafor sayısı 33 adettir. Verilen metaforlara göre 7 farklı kategori oluşturulmuştur.

Toplumsal hafıza, geçmişin bireyler ve topluluklar tarafından nasıl hatırlandığını ve anlamlandırıldığını incelerken çeşitli metaforlar kullanılır. Bu metaforlar, hafızanın doğasını, işlevini ve dinamiklerini ifade etmeye yardımcı olur. İşte toplumsal hafıza için kullanılan temel metafor kategorileri şu şekildedir: mekânsal metaforlar, teknolojik metaforlar, ekolojik metaforlar, duysal metaforlar, organik metaforlar, hikaye metaforları, sosyal metaforlar şeklindedir.

Metafor, bir düşünceyi, kavramı veya nesneyi, bir başka şeyle ilişkilendirerek anlamayı veya anlatmayı sağlayan edebi bir sanattır. Türkçede, mecaz veya benzetme anlamına gelir ve genellikle dilde soyut düşünceleri somutlaştırmak, daha güçlü bir ifade yaratmak veya bir şeyi daha etkileyici şekilde anlatmak için kullanılır. Metaforlar, düşünceyi ve iletişimi derinleştiren güçlü bir araçtır. Bu yüzden, bu unsurları geliştirmek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yarar sağlar. Metafor oluşturmayı etkileyen faktörler vardır. Bunlara baktığımızda bireysel beceriler mesela dil ve kelime hazinesi, yaratıcılık metafor oluşturmada etkilidir. Öğrencilerin geliştirmiş oldukları metaforlardan da anlaşılacağı üzere öğrenciler metaforlar geliştirirken ebeveynlerinden, günlük hayatlarındaki olay ve olgulardan vs. etkilenmektedirler. Kurnaz, Çiftçi ve Karapazar’ın (2013) yaptıkları çalışmada öğrencilerin metafor oluştururken fen ve teknoloji dersindeki kavramlardan, kendi ilgi alanına giren konulardan, günlük olaylardan ve medyadan etkilendiklerini ortaya koymuşlardır. Yine kültürel ve sosyal faaliyetler eğitim gibi, toplumsal deneyimler etkilidir. Duygusal durum, motivasyon, analogik düşünme, hafıza, çevre, soyutlama yapabilme gibi etkenler metafor oluşturmayı etkileyen birtakım faktörlerdir. Öğrencilerin eğitim seviyesine göre, çevresine göre, hafızalarına kazınan toplumsal olaylara göre metafor oluşturdukları gözlemlenmiştir. Yine bazı öğrencilerin metafor kavramını ya da toplumsal hafıza kavramını bilmedikleri de gözlemlenmiştir. Aynı şekilde soyut kavramları somutlaştırmada yetersiz oldukları, yaratıcı düşünmede sığ oldukları kanısına varılmıştır. Bazı öğrencilerinde yaratıcı düşünme konusunda iyi oldukları kelime hazinelerinin geniş olduğu ortaya

çıkıyor. Örneğin toplumsal hafıza için kullandıkları metaforlar içerisinde orijinal olarak şu metaforlara rastlanmıştır: nar, balık, silo gibi kavramlar mevcuttur. Yine farklı bir yorum olarak toplumsal hafıza diye bir şey yoktur diyen öğrenciler mevcut. Açıklama olarak ta biz millet olarak yaşadıklarımızı unutup hatalar olarak kendini tekrarlayan bir milletiz şeklinde farklı metaforlar ve açıklamalar da mevcuttur. Yani toplumsal hafıza üzerine çok farklı metaforlar kullanılmıştır diyebiliriz.

Sonuç olarak bu araştırmanın bulguları, kolektif hafızanın sosyal içerikli bir nitelik taşıdığından hareketle (Bulut, 2024), öğretmen adaylarının toplumsal hafızayı nasıl algıladıklarını ortaya koymak için ipuçları barındırmaktadır.

Kaynakça

- Atık, A., Bilginer Erdoğan, Ş. (2014). Toplumsal bellek ve medya. *Atatürk İletişim Dergisi*. 6(1). 1-16.
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif kimlik*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Bulut, A. (2024). Toplumsal hafıza bağlamında “öteki”leştirilmiş kadın kimliği: Ahmet mahir pekşen’in “Sayılamayanlar” isimli romanı. Ö.Ö. (ed.) içinde, Ziya GÖKALP’in vefatının 100. Yılı anısına türk asrı eşliğinde eğitim bilimleri ve sosyal bilimler üzerine değerlendirmeler. 4. Cilt. Ankara: Türk Eğitim Sen Genel Merkezi yay.
- İnce, G. (2010), Medya ve Toplumsal Hafıza. *Kültür ve iletişim Ankara Üniversitesi iletişim Fakültesi Dergisi*, 2010, 13 (1).
- Kurnaz A., Çiftçi Ü. & Karapazar H. (2013). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Değer Algılarının Betimsel Bir Analizi, Değerler Eğitimi Dergisi, 11 (26), 185-225.
- Özkan, Ş. (2013). *Ulus devletin oluşumunda milliyetçi ideolojinin etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Öztürk, Ç. (2007). Sosyal Bilgiler, Sınıf ve Fen Öğretmen Adaylarının “coğrafya” Kavramına Yönelik Metafor Durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kurşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 8, Sayı 2*
- Özyürek, E (2001), Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası, İstanbul, 2001
- Saylık, A., Saylık, N. ve Sağlam, A. (2020). Eğitimcilerin Gözünden Türk Eğitim Sistemi: Bir Metafor Çalışması. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 2021; 18(1)522-546
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretimi: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Sever, R. (2015). *Sosyal Bilgiler Öğretimine Giriş, Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Sözer, E. (1998). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilimlerin öğretimi*. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Subaşı, N. (2003). *Kültürel Mirasın Çeşitliliği ve Seçicilik Sorunu*. Ankara: Doğu-Batı Düşünce Dergisi. 7-25.
- Temizkan, Ö., Polat, E. (2013). Çevrimiçi iletişim çağında çokkültürlülük. Ü.A. (ed.) içinde, İletişim okumaları disiplinlerarası bir alanın kuramsal uzamından yansımalar. (s. 163-189). Konya: Literatürk yay.
- Temizkan, Ö. (2022), *Kent mekanlarının temsilinde toplumsal hafızanın etkisi: Sivas örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Temizkan, Ö., Çakır, A.G. (2024). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Hafıza Bağlamında İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 152, Mayıs 2024, s. 250-271
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Mekânların Toplumsal Hafıza Açısından İncelenmesi

Melis Dila Ungan¹

Özet

Bu çalışmada toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan mekânların 2018 ve 2024 öğretim programlarına göre ders kitaplarına yansımaları incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmada analize tabi tutulan kaynaklar ise 2018 yılı sosyal bilgiler öğretim programına göre hazırlanmış 2021 yılında basılmış sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı ve 2024 yılı maarif modeli sosyal bilgiler öğretim programına göre hazırlanan 2024 yılında basılmış 5. sınıf ders kitabıdır. Ders kitapları toplumsal hafıza kategorileri şablonuna göre içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda toplumsal hafızanın gelecek nesillere aktarılmasında öğretim programı aracılığıyla ders kitaplarına görevler yüklendiği ve öğretim programlarındaki değişikliklerin ders kitaplarını da etkilediği ve toplumsal hafızanın aktarıcı bir unsuru olan mekânların sayılarının ders kitaplarında farklılaştığı gözlemlenmiştir.

1. Giriş

Toplumların veya toplulukların birlikteliklerini ve bütünlüklerini ya da devamlılıklarını sağlayabilmek için ortak bir hafıza kültürlerine sahip olması gerekliliğinin ilk çağ medeniyetlerden günümüze ulaşan eserlerde bile gerekliliğini görülmektedir. Toplumlar varlıklarının devamlılığını toplumsal hafızalarını gelecek nesillere aktarmada görmüşlerdir. Kolektif hafıza, toplumda olan kültürel, sosyal, iktisadi ve politik yaşanan hemen her şeyin sonraki kuşaklara iletilmesini sağlayan bir bağ, bir köprü gibidir. (Temizkan, 2024). Toplumlar kendi içlerindeki ilişkiler ve farklı topluluklarla girmiş olduğu etkileşimler de toplumsal hafızanın şekillenmesinde önemli bir rol

1 ungandila52@gmail.com, ORCID: 0009-0000-7957-8718

oynamaktadır. Çok uluslu devlet yapısından ulus devletlere geçiş sürecinde üç farklı şekilde kolektif kimlikler oluşmuştur bunlar dinsel, etnik ve kültürel kimliklerdir (Vatandaş , 2021). Ulus devletlerin oluşmasıyla birlikte toplumsal hafıza aktarımının gelecek nesillere aktarılması rolü de eğitim kurumları aracılığıyla sosyal bilgiler dersine verilmiştir. Sosyal bilgiler dersi de farklı sosyal bilim disiplinlerinden oluşan içeriği sayesinde toplumsal hafızanın gelecek nesillere aktarılmasında oldukça önemli bir müfredata sahiptir. Sosyal bilgiler öğretim programları ve bu programlara göre hazırlanan ders kitapları da toplumsal hafızanın nasıl aktarılacağı konusunda bize yol göstermektedirler.

2. Hafıza ve Toplumsal Hafıza

Hafıza kavramı üzerine birçok disiplin bağlamında tanımlar yapılmıştır. Psikoloji bağlamında bir tanım olarak hafıza yeni bilgiyi öğrenmeye ve olabildiğince uzun bir süre saklamaya ve ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkarmayı sağlayan zihinsel ve psişik süreçlerin tamamıdır (Saime, 2014). Sosyolojik bir bağlamda ise hafızayı deneyim, algı, duyum gibi kavramlarla anlamayı dinamik tutabilme hacmi şeklinde genel bir çerçeve çizilmiştir (Assmann J. , 2015).

Toplumların veya toplulukların ortak bir kimlik oluşturmalarının temelinde toplumsal hafıza yatmaktadır. Gündelik hayatın durağan bir yapıda olmayışı ve hayatın sürekliliği şeklinde ifade edebileceğimiz özelliği toplumsal hafızanın oluşmasına zemin oluşturma da süreklilik arz etmektedir (Karaarslan, 2014). Yani toplumların ortak değerler, inançlar veya yaşantılar havuzu oluşturmaları toplumsal hafıza olarak adlandırılabilir (Temizkan & Çakır, 2024).

1920'li yıllarda toplumsal hafıza kavramını ilk kez kullanan Maurice Halbwachs, hafızanın toplumsal bir olgu olduğunu belirterek hafıza kavramını toplumsallık sınırları içerisinde ele alınmıştır. Halbwachs'ın toplumsal hafıza ve bireysel hafıza ilişkisine göre toplumsal hafıza ile bireysel hafıza arasındaki ilişki de göz ardı edilemez. Toplumsal hafızadan bağımsız bir bireysel hafızanın olmayacağını ileri sürerek, bireylerin hatıralarını koruyup muhafaza edilmesiyle toplumların hatıralarının korunup muhafaza edilmesi arasında fark bulunmadığını ileri sürmektedir (Halbwachs M. , 1992). Birey, grup ve topluluk belleği aracılığıyla var olur. Kendisi başlangıç olan kişi ve gruplar, kültürün sıfır noktasıdır. Belleksiz bir kişi ya da bir toplum tarihsiz ve de kimliksiz bir varlık halini alır (Bilgin, 2007).

2.1. Mekân ve Hafıza Mekânları

İlk çağlardan günümüze kadar insanlar yapılar inşa etmişlerdir. İnşa edilen bu yapılar bazen küçük bir evken bazen çok görkemli cami olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar insanlar aracılığıyla mekân özelliklerine sahip olurlar. Mekanlara ait mekânsal kurgular toplumsal hafızayı besler (Dural Tasouji, 2013). Bu sayede toplumsal hafızada hatırlanacak izler bırakarak yerel bağlılık merkezi haline gelir. Mekanlar topluma ait olanın, kültürel zihnin ve dünyayı algılayışı şekillendiren ve dönüştüren bir gerçeklik olarak kendilerini gösterirler (Aytaç, 2013). İnsan bir zamanda veya mekânda belirli kurallarla gelecek nesillere hafızasını kültürünü ve geleneklerini mirasa bırakır (Eryılmaz, 2022). Mekânlar bir nevi hafıza olarak işlevi görerek bireyselliğin ve kimliğin korunmasını temin eder. Böylece kültürel, tarihsel ve toplumsal birikimin, mirasın aktarıcısı olurlar. Mekânlar geçmişin izlerini korurken şimdiyi belirleme ve geleceğe yön verme misyonuna sahiptir (Çıvgın, 2022). Yani toplumsal hafıza ve mekân arasında kuvvetli ve zorunlu bir ilişki vardır. Sonuç olarak toplumsal hafıza barındığı mekânın kalıplarını benimser ve kendinden mekâna bir şeyler katarak var olan mekânı şekillendirir. Kısacası hafızanın mekanla ayrılmaz bir ilişkisi olduğu görülmektedir (Karaarslan, 2014). Toplumsal hafızayı taşıyan her anıt gelecek nesilleri gerçek bir hakikate olmasa bile ahlaki bir öğretiye bağlayan bir tür yeniden yaratımdır (Allen, 2009).

2.2. Sosyal Bilgiler Dersi Aracılığıyla Toplumsal Hafıza Oluşumu

Sosyal bilgiler dersi, tarihi ve toplumsal içeriklere sahip olduğu için toplumsal hafızanın gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir taşıyıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim programları ise hafıza kavramını kökleri geleneklerimiz ve geçmişin içinde gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünüme ve geleceğe uzanmaktadır (MEB, 2018). 2024 yılında yayınlanan sosyal bilgiler öğretim programı kişilerin hem hayatı hem de yaşadığı çevre ve toplumla ilişkisini geçmişten günümüze değişim ve süreklilik bağlamında ele alır (MEB, 2024). 2018 ve 2024 öğretim programlarının her ikisinde de ortak olarak geçmişimizin gelecek nesillere aktararak geleceğimizi şekillendirdiği üzerine vurgu yapılmıştır. Kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında devamlılık esastır (Halaç & Demir, 2017). Kültürel mirasın aktarılmasında ve toplumsal hafızanın oluşturulmasında öğretim programı ile birlikte ders kitapları da birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen mekânlar öğretim programlarına ve dönemin özelliklerine göre şekillenmiştir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı 2018 ve 2024 öğretim programına göre hazırlanan 5. Sınıf ders kitaplarındaki mekânların toplumsal hafıza açısından incelenmesidir. Öğretim programlarının ders kitaplarına yansımaları olarak toplumsal hafızanın öğretim programlarındaki değişikliklerle ders kitaplarında toplumsal hafıza unsuru olan mekânların nasıl ele alındığı incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma modeline göre doküman incelemesi yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Bu yöntemde araştırılması amaçlanan olgular hakkındaki yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında 2018 öğretim programına göre hazırlana 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ve 2024 Maarif modeli öğretim programına göre hazırlanan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içerik olarak incelenerek içerik analize tabi tutulmuştur. Ders kitaplarına internet üzerinden ulaşılmıştır. İncelenen ders kitaplarına ait künye bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Ders Kitabı Bilgileri

KİTABIN ADI	YAYINEVİ	YAZARI	YAYIN YILI
5.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	MEB Yayınları	Ömer Faruk Evirgen Jülide Özkan Suna Öztürk	2021
5.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	MEB Yayınları	Cemal Gökhan Ol Faruk Gökcalp Yılmaz Hilal Demirezer Mehtap Polat Murat Akpınar Ömer Evin Turan Sinan Çelebi Yasemin Yabansu	2024

4. Bulgular

Tablo 2. Mekânsal Toplumsal Hafıza Unsurları

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Hafıza Mekanları	5.sınıf Sosyal Bilgiler 2021 ders kitabı (ss)	Frekans (f)	5.sınıf Sosyal Bilgiler 2024 ders kitabı 1-2 (ss)	Frekans
Tarihi Mekanlar	39, 46, 55, 184	4	1/101, 1/103, 1/106, 1/147, 2/106	5
Arkeolojik Sit Alanları	183	1	1/105, 1/114, 1/116, 1/134	3
Kültürel Sit Alanları			1/66, 1/116, 1/147	3
Dini Mekanlar	47, 49, 56	3		
Toplam		8		11

4.1.Tarihi Mekânlar

Tarihi mekânlar toplumsal hafızaların hayat bulduğu yerlerdir. Tarihi mekânlar arkeolojik ve tarihi özelliklere sahip yapı veya tarihi bir sokak ya da bir ulusun kaderine şekil vermiş olan savaşın veya olayın geçtiği yerdir (Edilebilir & Berk, 2017). Sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihi mekânlar, okul dışında da öğrencilere meraklarını güdüleyerek araştırma yapmaya teşvik edecektir (İlgaz & Örtten, 2015). 2024 maarif modeline göre hazırlanan öğretim programı ve ders kitaplarında tarihi mekânların günlük hayatın içerisinde gördüğümüz mekânların milli kültürümüz içerisindeki önemini fark etmemizi ve millet olma bilinci kazandırmada önemli bir rol oynadığını görmekteyiz.

Sosyal bilgiler ders kitaplarının tarihi mekânlar konusunda zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Tarihi mekânların kapsamının sadece Türkiye sınırları içerisinde bulunan eserlerle sınırlı tutulmayarak evrensel ölçüde ele alındığı görülmüştür. Mostar Köprüsü, 2018 yılı öğretim programına göre hazırlanan ve 2021 yılında yayımlanan Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabında olduğu gibi, 2024 yılı Maarif Modeli öğretim programına göre hazırlanan ders kitabında da yer almakta; Türklerin desteği ve yaşanan savaşlar bağlamında sembolleşerek toplumsal hafıza unsuru olarak sunulmaktadır.

Mostar Köprüsü Bosna-Hersek'in Mostar şehriden geçen Neretva Nehri üzerinde bulunan bir köprüdür (Görsel 7.30). Orijinal köprü Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından 1566 yılında inşa edildi ve 1993'te Bosna Savaşı'nda yıkılmaya dek 427 yıl kullanıldı. 23 Temmuz 2004'te Türkiye'nin desteğiyle onarılarak hizmete açıldı.

Şekil 1. 2021 Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru tarihi mekân örneği

UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerini inceleyiniz ve soruları cevaplayınız.

Bosna Hersek Tarihi Mostar Şehri Eski Köprü Alanı, Mostar şehrinin sembolik gücü ve birçok kültürel değer bir arada yaşamasının sembolü olarak görülmektedir. Mostar Köprüsü, yaşanan felaketlerin ve bunlar karşısında insan dayanışmasının barışçıl ve güçlü birlikteliğinin izlerini taşımaktadır (Görsel 3.6).

Şekil 2. 2024 Sosyal Bilgiler 5. Sınıf ders kitabında yer alan toplumsal hafıza unsuru tarihi mekân örneği

4.2. Arkeolojik Sit Mekânlar

Sit alanları tarihi dönemleri içinde bulunduran sosyal kültürel, antropolojik, ekonomik ve coğrafi özelliklerin bütün olarak muhafaza edilmesi gereken yerlerdir (Büken Cantimur, 2011). Bu yüzden sit alanları özgü dokusu ve kültürel değerlerini kapsayacak bütüncül bir şekilde ele alınmalı ve korunma ihtiyaçları planlanmalıdır (İlcan, 2019). Arkeolojik sit

alanları yaşamış olan medeniyetler hakkında geniş bilgiler sahip olmamıza yardımcı olduğu için toplumsal hafızanın aktarıcısı rolüne sahiptirler.

2018 ve 2024 öğretim programına göre hazırlanan 5.sınıf ders kitaplarında Göbekli tepe örneği Şanlıurfa ili sınırları içinde bulunan Göbekli tepelyi medeniyetin başlangıcı olma özelliği ve tüm insanlığa ait bir miras olduğu belirtilerek toplumsal hafızanın aktarılmasında önemli bir unsur olduğu için iki ders kitabımızda da ortak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2024 basım 5. Sınıf ders kitabında ise eski kitaba göre daha kapsamlı ve farklı arkeolojik sit alanlarına da yer verildiği görülmektedir.

Şekil 3. 2021 Sosyal Bilgiler 5.sınıf ders kitabında yer verilen toplumsal hafıza unsuru arkeolojik sit mekânı örneği

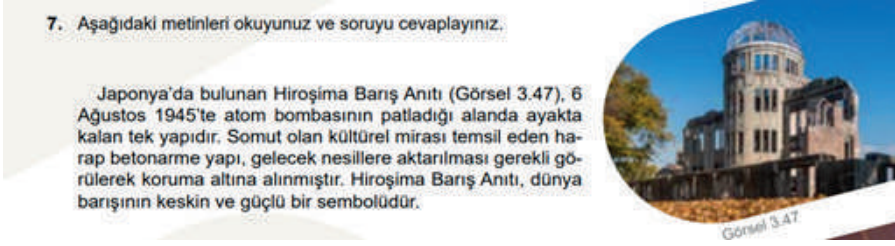

Şekil 4. 2024 Sosyal Bilgiler 5.sınıf ders kitabında yer verilen toplumsal hafıza unsuru arkeolojik sit mekânı örneği

4.3. Kültürel Sit Mekânları

Sit kavramının sözlük tanımı doğal ya da insan eliyle inşa edilmiş taşınmaz kültür varlıklarını içerdiğinde bulunduran, kendi içinde bölünemez ve ayrılmaz bütünlüğe sahip olan ve tüm özellikleri ile muhafaza edilmesi gereken çevre parçasıdır (Hasol, 2002). Kültürel sit alanları daha ziyade toplumumuzda anıtlamış veya sembolik yapı kazanmış yapılardır şeklinde bir tanım yapabiliriz.

Kültürel sit örneğine 2018 öğretim programına göre hazırlana 5.sınıf ders kitabında yer verilmezken 2024 maarif modeline göre hazırlanan 5. sınıf ders kitabın da ise toplumsal hafızanın taşıyıcıları olarak hem Türkiye'nin hem de farklı ülkelerden örneklere yer verilmiştir.

Şekil 5. 2024 Sosyal Bilgiler 5.sınıf ders kitabında yer verilen toplumsal hafıza unsuru kültürel sit mekânı örneği

4.4. Dini Mekânlar

Dini mekânlar tarihin her döneminde inançlarla ilgili bir mekân grubu olarak kendine yer bulmuştur ve dini bir hafıza zinciri olarak ele alınır (Hervieu-Léger, 2000). Mabetler geleneksel İslam toplumlarında şehir mimarisinin merkez birimini oluşturmaktadır (Sevinç, 2013). Özellikle farklı dinlerin mekânlarına bir arada bulunduğu bir coğrafyada toplumsal hafızanın oluşması ve aktarılmasında dini mekânların hem azınlık grupların hafızalarını hem de İslam dininin hafızasını gelecek nesillere aktarma görevini üstlenmiştir.

Dini mekânlar örneği 5. Sınıf ders kitaplarında 2018 öğretim programına göre hazırlanan ders kitabında daha ziyade İslam dininin toplumsal hafızasını besleyen cami örnekleri aracılığıyla aktarıldığı görülmektedir. 2024 programına göre hazırlanan ders kitabında ise dini mekânlar kapsamında toplumsal hafızayı aktarıcı bir faktör görülmemiştir.

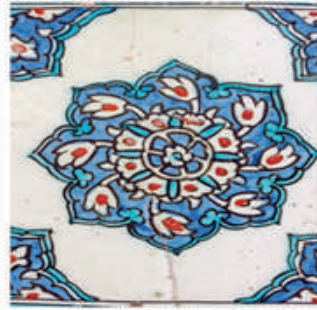

2.25 İstanbul Süleymaniye Camisi

Çevremizdeki doğal güzellikleri ve tarihi eserleri tanıtmaya başlamadan önce bakalım ülkemizin farklı yerlerinde yaşayan arkadaşlarımız kendi çevrelerini nasıl tanıtmışlar? Onların tanıtımlarını okuyarak kendi tanıtımımız için ipuçları elde edelim.

Sizlere geçen yıl taşındığımız İstanbul'u tanıttacağım. İstanbul; cami, saray, türbe, hamam, konak gibi çok sayıda tarihi esere ev sahipliği yapmaktadır. Bu eserlerden beni en çok etkileyen Mimar Sinan'ın yaptığı Süleymaniye Camisi'dir (Görsel 2.25). Estetik açıdan son derece zarif dört minaresi ile çok uzaklardan dahi görülebilmektedir. Avlusu, şadırvanı ve yüksek kubbesi ile son derece etkileyicidir. İstanbul'da çok sayıda müze bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Topkapı Sarayı'dır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde antika saat, mutfak eşyası, tablo gibi hayranlık uyandıracak pek çok tarihi eser bulunmaktadır (Görsel 2.26). Şehrimiz doğal varlıklar bakımından da zengindir. Şehri ikiye ayıran Boğaz, çevresindeki tarihi yapılarla eşsiz bir manzara sunmaktadır. Ziyaretçilerin sıklıkla uğradığı bir yerdir. Vapurlarla ulaşabileceğiniz Adalar'da tarihi eserleri görmek, yüzmek ve piknik yapmak mümkündür. Tüm bu özellikleriyle İstanbul ülkemizin en çok ziyaret edilen şehri durumundadır.

2.26 Çini Pano, İstanbul Topkapı Sarayı

Şekil 6. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf ders kitabında yer verilen toplumsal hafıza unsuru dini mekân örneği

Sonuç

Toplumlar varlıklarını ortak bir hafızaya dayandırarak sürdürmüşlerdir ve bu sayede kimliklerini koruyarak gelecek nesillere aktarmalarını sağlamaktadır. Bu ortak hafıza bireylerin hafızalarından etkilenecek ve birleştirilerek oluşur. Hafızada yer alan anılarla kültürel aktarım, kültürel kazanım ve de ortak bir geçmişin aktarılması olarak kendisini göstermektedir (Boyer, 2009). Hafıza aktarımı ailemiz ve çevremizde duyduğumuz ya da bize anlatılanlar aracılığıyla gerçekleştiği gibi okullara aracılığıyla da formal şekilde aktarımı sağlamaktadır.

Geçmişte yaşanan deneyimleri, toplumsal düşünceler sistemine dönüştüren hatırlama olgusunun gerçekleşmesi için bir mekânın varlığı zorunludur (Bulut, 2023). Geniş bir etnik ve kültürel çeşitliğin yer aldığı bir coğrafyada bulunmuş olmanın bir sonucu olarak geçmişte yaşanmış olan birçok tarihi olaya şahit olmuş mekanlarımız bulunmaktadır ve bu mekanlar

asında bizim kim olduğumuzu hatırlamamızı ve bunun sonucunda da ona göre bir gelecek belirlememiz bilincini aşılacaktır.

Sosyal bilgiler dersi yapısı gereği tarih coğrafya ve benzeri sosyal bilim disiplinlerini içeriğinde bulunduran bir ders özelliğine sahiptir. Öğretim programları da bu doğrultuda amaçlar ve hedefler belirledikleri görülmektedir. 2018 öğretim programında toplumsal hafızanın aktarılmasının önemiyle ilgili amaç görülürken 2024 maarif modeline göre hazırlanan programda da aynı şekilde örtük olarak toplumsal hafızanın öneminden bahseden amaçlarla karşılaşılmıştır.

Ülkemiz asırlardır zengin ve tarihi bir kültürel bir geçmişe ev sahipliği konumundadır. (Kılıçoğlu & Mert, 2021). 5.sınıf sosyal bilgiler dersi ders kitaplarında ise tarihi mekânların öğretim programlarına göre azaldığı veya arttığı görülmektedir. Örnek olarak iki ders kitabının içeriğinde en çok yer verilen hafıza mekânı unsurları tarihi mekânlar olurken 2021 ders kitabında ise kültürel sit örneklerine yer verilmemiştir. Bununla birlikte 2024 ders kitabında ise dini mekânlar örneklerine yer verilmediği tespit edilmiştir. 2024 5.sınıf ders kitabında yer verilen toplumsal hafıza mekânlarının 2021 yılında hazırlanan ders kitabındaki hafıza mekânlarına göre artış yaşandığı görülmektedir.

Yani toplumsal hafızanın aktarılmasında sosyal bilgiler ders kitapları etkin bir rol oynamaktadır özellikle yeni maarif modeline göre hazırlanan ders kitaplarında toplumsal hafızanın önemi daha da gün yüzüne çıkarmaktadır. Kısacası geçmişini bilmeyenler gelecekte kaybolurlar.

Kaynakça

- Allen, D. (2009). Memory and Place: Two Case Studies. *Places Journal*, 56-61.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2013). Kent Mekanları ve Kimlik/Farklılık Sorunu. *İdeal Kent Dergisi*, 138-169.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Boyer, P. (2009). What are Memories For? Functions Of Recall in Cognition and Culture. *Memory in Mind and Culture*, 3-28.
- Bulut, A. (2023). Toplumsal hafızanın ağalık kurumu üzerinden inşası: Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağaları ikilemesi üzerine bir inceleme. H.Y. (ed.) içinde, Yaşar Kemal (s. 172-191). İstanbul: İhlamur/İdeal Kültür Yay.
- Büken Cantimur, B. (2011). Tarihi Kentlerin Canlandırılmasına Yönelik Sürdürülebilir Yönetim Stratejileri: Balıkesir- Ayvalık Örneği. İstanbul : [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü .
- Çıvgın, A. G. (2022). Turgut Cansever: Mekanda Denge ve Adalet . H. Aldemir , & M. Ayyıldız içinde, *Sosyal Bilimle Işığında Edebiyat, İletişim, Sanat, Eğitim, İslami İlimler ve Felsefe Yazıları* (s. 22-36). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Dural Tasouji, C. (2013). Bir Hafıza Makanı Olarak Müze: Ankara Etnografya Müzesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 129 - 143.
- Edilebilir, D., & Berk, N. A. (2017). Müze ve Tarihi Mekanlarda Uygulanan Anlatıcı Terminolojisi Tarih Eğitimine Nasıl Dahil Edilebilir? *Milli Eğitim Dergisi*, 269-287.
- Eryılmaz, S. (2022). Sanal Bir Cemaat Olarak Dijital Oyun Klanlarının Anlık Mesajlaşma Uygulamaları Kullanımı Üzerine Bir İncelemesi: Whatsapp Uygulaması Örneği. H. Aldemir, & M. Ayyıldız içinde, *Sosyal Bilimle Işığında Edebiyat, İletişim, Sanat, Eğitim, İslami İlimler ve Felsefe Yazıları* (s. 297-321). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Halaç, H., & Demir, İ. (2017). Toplumsal hafızamız kültürel mirasımız. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.*, 1441-1445.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hasol, D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Hervieu-Léger, D. (2000). *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.

- İlcan, Ş. (2019). Kentsel Arkeolojik Sit Alanlarında Koruma- Canlandırma Önerileri: Hisar (Attouda) Örneği. Denizli: [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü .
- İlgaz, S., & Örtten, H. (2015). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Tarihi ve Sanatsal Mekânlara Dayalı Öğrenme Ortamları. R. Sever, & E. Koçoğlu içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Mekânsal Öğrenme Ortamları* (s. 285-308). Pegem Akademi.
- Kılıçoğlu, G., & Mert , H. (2021). Tarih Öğretimine bir Alternatif: Hafıza Mekanları. R. Turan , & O. Akhan içinde, *Kuramdan Uygulamaya Ortaokullar için Tarih Öğretimi* (s. 159-184). Ankara : Nobel Kitap .
- Karaarslan, F. (2014). Modern DünyadaToplumsal Hafıza ve Dönüşümü [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Konya: SElçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Meb. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar): <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden alındı
- MEB. (2024). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar): <https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf> adresinden alındı
- Saime, T. (2014). Avm'li Hatırlama ve Unutma... . *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 16-33.
- Sevinç, B. (2013). Ontolojik Mekkân Siyaseti ve Mabet. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 51-69.
- Temizkan, Ö., & Çakır, A. (2024). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Hafıza Bağlamında İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 250-271.
- Temizkan, Ö. (2024). Hafıza mekânları bağlamında Sivas kent kimliği, A.M. (ed.) içinde, Akademiden kente bakış: Sivas (s. 49-76). Ankara: Son çağ Akademi.
- Vatandaş , S. (2021). Bireysel ve toplumsal gerçeklikten, sosyal medyanın sanallığına bireysel ve kolektif kimliklerin anlamsal ve işlevsel değişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.*, 533-563.
- Yıldırım, A., & Şimşek , H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* . Ankara: Seçkin Yayınları.

Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Toplumsal Hafıza: Kültür Aktarımı, Politik İnşa ve Vatandaşlık Eğitimi

Editör:

Dr. Ömer Temizkan

Yazarlar:

Ahmet Gürsoy

Alev Şahin Karbuz

Emine Aybüke Yiğit

Hilal Keski

Hilal Abuş

Melis Dila Ungan